

PROTECȚIA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL CONFORM CONVENȚIEI EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Manual pentru practicieni
în domeniul dreptului

A doua ediție,
elaborată de Dovydas Vitkauskas

Dovydas Vitkauskas
Grigoriy Dikov

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

PROTECȚIA DREPTULUI LA UN PROCES ECHITABIL CONFORM CONVENȚIEI EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Manual pentru practicieni
în domeniul dreptului

A doua ediție,
elaborată de Dovydas Vitkauskas

Dovydas Vitkauskas
Grigory Dikov

Consiliul Europei

**Versiunea română este publicată cu suportul financiar
al Programului Consiliului Europei
„Promovarea unui sistem de justiție penală bazat
pe respectarea drepturilor omului în Republica Moldova”,
finanțat de Guvernul Norvegiei.**

English edition:

Protecting the right
to a fair trial under the
European Convention on Human Rights
A handbook for legal practitioners
2nd edition

*Opiniile exprimate în această lucrare
reprezintă responsabilitatea autorilor
și nu reflectă, în mod necesar,
poziția oficială a Consiliului Europei.*

Toate solicitările privind republicarea
sau traducerea integrală ori parțială
a prezentului manual vor fi adresate
Directoratului Comunicare (F-67075
Strasbourg Cedex sau publishing@coe.int).
Orice altă corespondență referitoare la
această publicație se va adresa
Direcției implementarea drepturilor omului
la nivel național a Departamentului pentru
politici și cooperare în domeniul drepturilor
omului al Directoratului general drepturile
omului și supremația legii.

Text elaborat de, și folosit cu permisiunea
Consiliului Europei. Această traducere
este publicată cu permisiunea Consiliului
Europei, sub responsabilitatea exclusivă
a traducătorului. Textul a fost tradus din
limba engleză în limba română de Paspартu
Translation & Communication Services și
redactat de Lilian Apostol.

Copertă: Departamentul Producere
Documente și Publicații, Consiliul Europei

Fotografie: Coloana justiției,
Piazza Santa Trinità, Florența
© Consiliul Europei

© Consiliul Europei, a doua ediție,
septembrie 2017, publicație în limba engleză

© Consiliul Europei, a doua ediție,
octombrie 2019, publicație în limba română

Cuprins

DESPRE AUTORI	5
PREFAȚĂ ȘI MULȚUMIRI	7
CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI. ARTICOLUL 6 – DREPTUL LA UN PROCES ECHITABIL	9
CAPITOLUL 1. ROLUL ARTICOLULUI 6 DIN CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI: METODE DE ȘI PRINCIPII DE INTERPRETARE	11
CAPITOLUL 2. DOMENIUL DE APLICARE AL PROTECȚIEI ȘI APLICABILITATE	17
2.1. Drepturi și obligații civile	17
2.1.1. Litigiu cu privire la un drept prevăzut în dreptul intern	18
2.1.2. Drepturi și obligații civile	20
2.2. Acuzație în materie penală	23
2.2.1. Calificarea juridică în dreptul intern	24
2.2.2. Natura faptei	24
2.2.3. Natura și severitatea unei sancțiuni	26
2.3. Aplicabilitatea la faza procedurilor pre-judiciare, în apel ori recurs, contencios constituțional și alte proceduri de control judiciar	28
CAPITOLUL 3. DREPTUL LA INSTANȚĂ	31
3.1. Accesul la o instanță	31
3.1.1. Obstacole de drept material: statut procesual (locus standi)	32
3.1.2. Obstacole procedurale: termene, taxe, limitele apelului și alte formalități	35
3.1.3. Obstacole practice: lipsa asistenței juridice	41
3.1.4. Imunitatea pârâtului într-o cauză civilă	42
3.2. Caracterul definitiv și executarea unei hotărâri judecătorești	45
3.2.1. Caracter definitiv: <i>res judicata</i>	45
3.2.2. Executarea într-un timp rezonabil a unei hotărâri judecătorești definitive	46
CAPITOLUL 4. TRIBUNAL INDEPENDENT ȘI IMPARȚIAL INSTITUIT DE LEGE	49
4.1. Tribunal independent instituit de lege	49
4.1.1. Tribunal instituit de lege	49
4.1.2. Tribunal independent	52
4.2. Tribunal imparțial	56

CAPITOLUL 5. CARACTERUL ECHITABIL	63
Rezumat	63
5.1. Principiul contradictorialității și egalitatea armelor	64
5.1.1. Principiul contradictorialității	64
5.1.2. Egalitatea armelor	68
5.2. Participare și caracterul public	74
5.2.1. Audiere și prezență personală	74
5.2.2. Participare efectivă	80
5.2.3. Caracterul public al ședinței: accesul din partea mass-media și a terțelor părți	82
5.2.4. Natura publică a unei hotărâri judecătorești	84
5.3. Specificul echității procedurilor penale	85
5.3.1. Apărarea împotriva provocării	85
5.3.2. Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva autoincrimării	92
5.3.2.1. Principii generale: sarcina și standardele de probă	92
5.3.2.2. Obligații și prezumpții legale	94
5.3.2.3. Metode de investigare intruzive	100
5.3.3. Riscul de denegare a justiției într-un stat străin	105
CAPITOLUL 6. ECHITATE ȘI HOTĂRÂREA JUDECĂTOREASCĂ	107
6.1. Hotărâre motivată	107
6.2. Probe neconcludente	110
6.3. Practica judiciară incoerentă	112
CAPITOLUL 7. PROCES ÎN TERMEN REZONABIL	115
7.1. Principii generale	115
7.2. Natura și complexitatea unui caz	117
7.3. Comportamentul părților: tergiversări din partea autorităților	118
CAPITOLUL 8. PREZUMȚIA DE NEVINOVĂȚIE	121
CAPITOLUL 9. DREPTUL LA APĂRARE	129
9.1. Notificarea acușării și mijloacele de apărare	129
9.1.1. Notificarea acușării	129
9.1.2. Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării	132
9.2. Reprezentare juridică sau apărare în persoană	137
9.3. Audierea martorilor	145
9.4. Dreptul la un traducător sau interpret	155
Lista hotărârilor/deciziilor	157

Despre autori

Dovydas Vitkauskas este consultant specializat în domeniul reformelor justiției și al buneii guvernări. Având o experiență îndelungată ca jurist la Grefa Curții Europene a Drepturilor Omului și cunoștințe academice în dreptul lituanian și englez, la moment, consultă diferite guverne privind reformele instituționale implementate pe scară largă, conducând echipe de experți angajați în cadrul proiectelor Consiliului Europei și Uniunii Europene. De asemenea, Dovydas Vitkauskas desfășoară activitatea de formare profesională în domeniul drepturilor omului și buna administrare a justiției. El a actualizat a doua ediție a acestui manual.

Grigory Dikov este jurist în cadrul Secretariatului Comisiei Europene pentru Democrație prin Drept (Comisia de la Veneția). Înainte de aceasta, a lucrat mai mult de 10 ani ca jurist la Grefa Curții Europene a Drepturilor Omului în Strasbourg. Fost avocat cu practică în Rusia, unde a supravegheat o serie de proiecte cu privire la reforme în drept, a condus un număr de seminare de formare profesională în diferite țări europene, având și publicații în calitate de expert cu privire la standardele justiției penale și ale procesului echitabil. De asemenea, Grigory Dikov a fost profesor asociat invitat la disciplina „Drepturile Omului în Europa”, ținută la Centrul Universitar „Syracuse” din Strasbourg, și membru al echipei editoriale a revistei „Analiză constituțională comparativă” din Rusia.

Prefață și mulțumiri

Acest manual se adresează, în primul rând, juriștilor practicieni, membrilor sistemului judiciar și altor profesioniști din domeniul juridic deja familiarizați cu articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

Articolul 6, cu siguranță, este cel mai complex din întreaga Convenție, în ceea ce privește domeniul său de aplicare, după numărul problemelor pe care le generează apărute și prin amploarea interpretării oferite de Curtea de la Strasbourg. Contextul necesită o abordare diferită pentru a crește șansele utilizării manualului în practică, în special, de practicienii în domeniul dreptului. În timp ce multe manuale cu privire la Convenție pun accent pe o reflectare elaborată a „spețelor” care conduc la constatările unei încălcări, acest manual încearcă să extragă principii-cheie din cauze importante examinate la Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Sunt incluse și aici spețe foarte scurte, descrise pentru a ilustra principiile enumerate în partea narativă, prezentând numai situațiile tipice și excepționale unde s-au constatat sau nu încălcări. Sper că abordarea aleasă poate fi utilă celor care scriu *obiter dicta* sau *ratio decidendi*, în contextul litigiilor examinate pe plan intern sau internațional, fără a uita și de studenți ori cercetători.

Reacția inițială recepționată din numeroase colțuri ale Europei, în urma publicării primei ediții a manualului din 2012, indică faptul că suntem pe calea cea bună. Trebuie subliniat că limitele inerente privind volumul textului m-au impus să fiu concis, dar, totodată, și cuprinzător, prin urmare, poate am omis unele probleme relevante sau am simplificat prea mult anumite interpretări ale Curții de la Strasbourg, care, oricum, rămân circumscrise la „faptele specifice ale cauzei”. Respectiv, încurajez cititorii să-și amplifice cunoștințele în continuare, atât despre fondul cauzelor citate cât și despre analiza în drept, în materia articolului 6. De menționat că intenția mea a fost de a reflecta nu numai problemele deja „soluționate”, dar și câteva inconsecvențe apărute la interpretarea Convenției cu titlu de autoritate, care ar putea impune în viitor anumite clarificări suplimentare, determinând astfel Curtea de la Strasbourg să facă jurisprudența pe articolul 6 mai „clară și previzibilă”. Cu toate acestea, sper

că acest manual va servi, mai degrabă, ca un instrument pentru practicieni decât ca un subiect de reflecție despre probleme juridice controversate.

Doresc să mulțumesc tuturor celor care au participat la elaborarea manualului de-a lungul anilor, prin editare și contribuții suplimentare, și anume lui Grigory Dikov, Monika Stonkutė, Vasily Lukashevich, Lisa Freeman, Marc Willers și Bert Maan.

Dovydas Vitkauskas

Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Articolul 6 – Dreptul la un proces echitabil

- ▶ Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale în mod echitabil, în mod public și în termen rezonabil, de o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptată împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședință poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia, în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de instanță, când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.
- ▶ Orice persoană acuzată de o faptă este prezumată nevinovată până ce vinovăția sa va fi legal stabilită.
- ▶ Orice acuzat are, mai ales, dreptul:
  - să fie informat, în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, despre natura și cauza acuzației aduse împotriva sa;
  - să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;
  - să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare remunerării unui apărător, să poată fi asistat gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;
  - să audieze sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;
  - să fie asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

Capitolul 1

Rolul articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului: metode și principii de interpretare

Principii și noțiuni principale:

- ▶ metodă de interpretare teleologică/după scop (*Hornsby c. Greciei*, §§ 40-45);
- ▶ autonomie față de dreptul intern (*Khan c. Regatului Unit*, §§ 34-40);
- ▶ subsidiaritate și doctrina celei de-a patra instanțe (*Schenk c. Elveției*, §§ 45-49);
- ▶ examinarea „procesului în ansamblu” (*Salduz c. Turciei* [MC], §§ 56-62);
- ▶ dreptul limitat și testul „substantiv” (*O’Halloran și Francis c. Regatului Unit* [MC], §§ 43-63).

Articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare „Convenția”) garantează dreptul la un proces echitabil. Acesta consacră principiul statului de drept pe care se construiește o societate democratică și rolul primordial al sistemului judiciar în administrarea justiției, care reflectă patrimoniul comun al Statelor semnatare ale Convenției. El garantează drepturile procedurale ale părților în cadrul procedurilor civile (articolul 6 § 1) și drepturile acuzatului (suspect, bănuțit, învinuit, inculpat) în cadrul procedurilor penale (articolul 6 §§ 1, 2 și 3). În timp ce alți participanți la proces (victime, martori etc.) nu au dreptul să invoce articolul 6 (*Mihova c. Italiei*¹, dec.), drepturile acestora sunt, adesea, luate în considerare de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare „Curtea”).

1. Cauzele sunt citate după titlu (inclusiv statul respondent) când sunt menționate pentru prima dată aici, iar după aceea, în general, numai după numele reclamantului. În anexă apare un index complet al cauzelor, cu date de referință.

În mod similar cu alte dispoziții din Convenție, articolul 6 este supus unei interpretări teleologice. Curtea încearcă să asigure că scopul acestei dispoziții va avea un efect practic, în vederea protejării drepturilor omului care sunt practice și efective (principiul efectivității), dar nu teoretice și iluzorii (*Saknovskiy c. Rusiei* [MC], §§ 99-107). Ca urmare a acestei interpretări contextuale, non-literale a articolului 6, dreptul de acces la o instanță (*Golder c. Regatului Unit*, §§ 26-40), dreptul la executarea hotărârilor (*Hornby c. Greciei*, §§ 40-45) și dreptul la caracterul definitiv al hotărârilor judecătorești (*Brumărescu c. României*, §§ 60-65) au fost găsite printre mai multe cerințe implicate din această dispoziție (și nu decurgând din litera expresă a textului).

Deși Convenția ar trebui să fie interpretată pe cât de posibil în armonie cu alte norme de drept internațional, inclusiv și cu alte angajamente internaționale ale statului respondent, nu poate fi exclus și faptul că cerințele Convenției pot, uneori, să le înlocuiască (*Fogarty c. Regatului Unit*, §§ 32-39; consultați, de asemenea, *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi c. Irlandei* [MC], §§ 108-111, precum și alte cazuri care contestă diferite părți ale legislației Uniunii Europene, din punct de vedere al Convenției Europene a Drepturilor Omului).

Articolul 6 trebuie să fie interpretat în contextul actual, luând în considerare condițiile economice și sociale predominante; acest lucru este cunoscut, de asemenea, ca și conceptul de „Convenție ca un organism viu” (*Marckx c. Belgiei*, § 41; *Tyrer c. Regatului Unit*, § 31). La interpretarea Convenției, Curtea poate să ia în considerare normele și principiile relevante ale dreptului internațional, aplicabile în relațiile între părțile contractante (*Demir și Baykara c. Turciei* [MC], §§ 76-84).

Articolul 6 beneficiază de o autonomie semnificativă în cadrul dreptului intern al Statelor semnatare ale Convenției, atât din perspectiva dispozițiilor cu caracter de drept material cât și cel procedural (*Khan c. Regatului Unit*, §§ 34-40). Acest lucru implică faptul că un viciu de procedură în sensul dreptului național nu reprezintă neapărat o încălcare a articolului 6. În același timp, unele elemente ale articolului 6 sunt mai puțin autonome în dreptul intern decât altele. Spre exemplu, o relevanță mai mare a dreptului intern a fost întotdeauna atașată în contextul testului de aplicabilitate (*Roche c. Regatului Unit* [MC], §§ 116-126) și, în unele cazuri, de asemenea, la examinarea în fond a articolului 6, pentru a reconcilia diferențele inerente ale sistemelor de investigare cu caracter acuzativ sau inchizitoriale, cum ar fi atunci când Curtea

a acordat o mai mare discreție judiciară în sistemele juridice continentale la alegerea martorilor care urmau să fie citați la proces (*Vidal c. Belgiei*, §§ 32-35)². În anumite situații, o încălcare a dreptului intern – sau însăși caracterul vag al normelor de drept interne – a fost folosită de Curte ca un argument suplimentar pentru a indica o încălcare a articolului 6 (*DMD Group, a.s. c. Slovaciei*, §§ 62-72). Ocazional, pentru a-și susține propria constatare, în temeiul articolului 6, Curtea s-a referit și la hotărârile judiciare naționale care recunosc o încălcare a unei dispoziții constituționale identice cu articolul 6 (*Henryk Urban și Ryszard Urban c. Poloniei*, §§ 47-56).

Articolul 6 abordează, în esență, problema dacă reclamantului i-au fost oferite posibilități ample de a-și prezenta cazul, de a contesta probele pe care le consideră false și dacă nu a fost oare hotărârea instanțelor corectă sau greșită (*Karalevičius c. Lituaniiei*, dec.).

În conformitate cu principiul subsidiarității, articolul 6 nu permite Curții să acționeze în calitate de o instanță de gradul patru de jurisdicție – și anume să re-examineze faptele cauzei sau să re-judece presupusele încălcări ale dreptului intern (*Bernard c. Franței*, §§ 37-41), și nici să se pronunțe asupra admisibilității probelor (*Schenk c. Elveției*, §§ 45-49). Statele rămân libere să aplice legea penală oricărui act (în măsura în care aceasta nu încalcă alte drepturi protejate prin Convenție) și să definească elementele constitutive ale faptei respective. În consecință, nu este rolul Curții să dicteze conținutul dreptului penal intern, inclusiv în problema dată ar trebui oare să fie disponibil un anumit mijloc de apărare pentru acuzat (*G. c. Regatului Unit*, dec., §§ 28-30).

Cu toate acestea, în ultimii ani, Curtea a constatat ocazional încălcări ale articolului 6, din cauza persistenței unor hotărâri judecătorești conflictuale în cadrul unei singure Curți de Apel cu privire la aceeași problemă (*Tudor Tudor c. României*, §§ 26-33) în cadrul diferitor tribunale regionale care se pronunță în apel ca ultima instanță (*Ștefănică și alții c. României*, §§ 31-40), subliniind că natura „profundă și tergiversată” a divergențelor în speță era incompatibilă cu principiul securității raporturilor juridice luată în sens larg. Mai mult, Curtea a stabilit că asigurarea coerenței aplicării legii necesită timp, respectiv, perioadele de existență a conflictelor în practica judiciară pot fi tolerate fără a submina principiul securității raporturilor juridice (*Albu c. României*, § 42).

---

2. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 3.1, Acces la instanță; secțiunea 4.1, Tribunal independent înființat prin lege; secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

În același timp, Marea Cameră (în continuare MC) a subliniat faptul că nu este de competența Curții, conform articolului 6, să compare diferite hotărâri ale instanțelor naționale – chiar dacă acestea sunt adoptate în proceduri aparent similare – cu excepția cazurilor unde se manifestă un caracter arbitrar evident (*Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei* [MC], §§ 59-96).

Întrebarea rămâne: a fost oare instituit un sistem pentru a asigura o practică judiciară coerentă și predictibilă, care să permită funcționarea unui mecanism intern de corectare a hotărârilor contradictorii? Variațiile complicate și pe termen lung în practica instanței naționale superioare sunt, prin sine, contrare principiului securității raporturilor juridice, care este implicit în Convenție și care constituie unul dintre elementele de bază ale statului de drept (*Vrabc c. Slovaciei*, § 27). În cele din urmă, Curtea a acceptat și faptul că sunt inevitabile situațiile în care două instanțe naționale – fiecare cu propria jurisdicție – ajung la concluzii divergente, dar, totodată, raționale și motivate, cu privire la aceeași problemă juridică abordată în circumstanțe de fapt similare și acestea, prin sine, nu încalcă articolul 6 din Convenție (*Stoilkovska c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”*, § 46).

Articolul 6 operează cu prezumții de fapt foarte puternice, așa cum ele au fost constatate de instanțele naționale, cu excepția cazului în care procedurile interne au denaturat esențial garanțiile articolului 6, cum ar fi în cazurile de provocare (*Ramanauskas c. Lituaniei* [MC], §§ 48-74), deși cea din urmă categorie de cazuri este mai degrabă o excepție decât o regulă.

Articolul 6 presupune examinarea caracterului echitabil al procedurilor luate în ansamblu – și anume din perspectiva tuturor etapelor procedurale și a posibilităților acordate reclamantului – și urmărește evaluarea unei erori de procedură izolate. Cu toate acestea, în ultimii ani Curtea a început să acorde o importanță mai mare anumitor momente esențiale în cadrul procedurilor – în special, la prima interogare a unui suspect în cadrul procedurilor penale (*Imbrioscia c. Elveției*, §§ 39-44; *Salduz c. Turciei* [MC], §§ 56-62; *Panovits c. Ciprului*, §§ 66-77; *Dayanan c. Turciei*, §§ 31-43; *Pishchalnikov c. Rusiei*, §§ 72-91).

Constituie oare ori nu o reexaminare din partea unei instanțe superioare un remediu împotriva unei erori de procedură admisă la o etapă anterioară a procesului care va depinde de natura intervenției, competențele și domeniul de aplicare a reexaminării instanței superioare (*Rowe și Davis c. Regatului Unit*, §§ 61-67)? În mod similar, absența garanțiilor procedurale la o etapă

ulterioară a procesului poate fi compensată cu posibilitatea reclamanților de a-și exercita aceleași drepturi la o etapă anterioară (totuși, consultați cauza *García Hernández c. Spaniei*, §§ 26-36).

De regulă, o persoană poate pretinde că este „victimă” a unei încălcări a articolului 6, numai atunci când procedurile s-au încheiat și odată ce se constată că o persoană este vinovată de o faptă (*Oleksy c. Poland*, dec.) sau pretențiile civile au fost respinse (cel puțin în parte). Totuși, există anumite excepții, deoarece o încălcare a cerințelor privind „accesul la instanță” sau „timpul rezonabil” poate să apară fără o hotărâre definitivă. Prezumția de nevinovăție (articolul 6 § 2) poate fi încălcată și fără ca o persoană să fie urmărită penal sau condamnată³.

Deși Curtea rareori a indicat că drepturile din articolul 6 sunt limitate, o examinare generală și extensivă a jurisprudenței sale, potrivit Convenției, atestă faptul că anumite elemente ale dispoziției – cum ar fi dreptul de acces la instanță (spre exemplu *Ashingdane c. Regatului Unit*, §§ 55-60) – sunt aproape de a fi etichetate, ca fiind limitate similar cu drepturile garantate prin articolele 8 și 11 din Convenție. Atunci când a definit articolului 6, ca fiind un drept limitat, Curtea a afirmat că ceea ce constituie un proces echitabil nu poate fi stabilit de un singur principiu invariabil, ci trebuie să depindă de circumstanțele unei anumite cauze. În consecință, un test de proporționalitate *sui generis*, în temeiul articolului 6, a fost aplicat cu mai multe ocazii, cunoscut și ca testul „esenței dreptului” spre exemplu, atunci când a fost stabilit un grad diferit de protecție a privilegiilor împotriva auto-incriminării cu privire la fapte penale minore (contravenții sau așa-numite „contravenții, delikte administrative” în unele din sisteme de drept europene), spre deosebire de normele care se aplică investigării faptelor mai grave (*O’Halloran și Francis c. Regatului Unit [MC]*, §§ 43-63); sau atunci când a fost confirmat un grad redus al garanției de egalitate a armelor, aplicabil în cazurile civile, comparativ cu cele penale (*Foucher c. Franței*, §§ 29-38; spre deosebire de *Menet c. Franței*, §§ 43-53).

Statele contractante sunt obligate, prin articolul 1 al Convenției, să-și organizeze sistemele juridice astfel încât să asigure conformitatea cu articolul 6. De regulă, referința la dificultăți financiare sau practice nu poate justifica nerespectarea acestor cerințe (*Salesi c. Italiei*, § 24).

---

3. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 3.1, Acces la instanță; capitolul 8, Prezumția de nevinovăție

Se poate renunța la majoritatea drepturilor din articolul 6. Cu toate acestea, o renunțare (explicită sau implicită) va fi acceptată de Curte, numai dacă aceasta este autentică – și anume, neechivocă (nu ar trebui să existe nicio îndoială în ceea ce privește existența și domeniul de aplicare a acesteia), liber exprimată (persoana nu trebuie impusă să renunțe la drepturi în niciun mod; *Deweert c. Belgiei*, §§ 48-54) și în cunoștință de cauză (persoana trebuie să înțeleagă consecințele renunțării) și numai dacă nu contravine nici unui interes public important (*Sejdovic c. Italiei* [MC], §§ 96-104; *Talat Tunç c. Turciei*, §§ 55-64). Existența unei renunțări poate fi constatată și în cazul în care o persoană nu-și invocă dreptul sau îl invocă cu întârziere (*Bracci c. Italiei*, §§ 62-65).

Capitolul 2

Domeniul de aplicare al protecției și aplicabilitate

Principii și noțiuni principale

Conform principiului interpretării autonome a articolului 6, Curtea Europeană a Drepturilor Omului decide chestiunea aplicabilității acestei dispoziții sub aspectul uneia din următoarele materii:

- ▶ drepturi și obligații civile (*Ringeisen c. Austriei*, § 94);
- ▶ acuzație penală (*Engel c. Olandei*, §§ 80-85).

Aplicabilitatea articolului 6 la etapa prealabilă a fazei judecării, la procedurile de apel sau recurs și la alte proceduri de control judiciar este determinată în baza unor criterii neautonome și dependente în mare măsură de existența unor căi de atac accesibile în dreptul intern (*Delcourt c. Belgiei*, §§ 23-26).

Există și unele standarde de aplicabilitate oarecum diferite pentru articolul 6 § 2, comparativ cu articolul 6 § 1 și articolul 6 § 3⁴.

2.1. Drepturi și obligații civile

Principii și noțiuni principale

Aplicabilitatea articolului 6, sub aspectul civil, presupune prezența cumulativă a următoarelor elemente:

- ▶ trebuie să existe un „litigiu” privind un „drept” sau o „obligație” (*Bentham c. Olandei*, §§ 32-36);
- ▶ acel drept sau obligația trebuie să fie prevăzute în dreptul intern (*Roche*, §§ 116-126); și, în cele din urmă;
- ▶ dreptul sau obligația trebuie să fie de natură „civilă” (*Ringeisen*, § 94).

2.1.1. Litigiu cu privire la un drept prevăzut în dreptul intern

Conform celor cunoscute ca fiind criteriile *Bentham* (*Bentham*, §§ 32-36), articolul 6 trebuie să implice un „litigiu” asupra unui drept sau unei obligații care:

- ▶ trebuie înțeles mai degrabă într-un sens substanțial, și nu unul formal;
- ▶ trebuie să se refere nu doar la existența efectivă a unui drept, dar și la domeniul său de aplicare ori modalitatea de exercitare;
- ▶ trebuie să implice fie chestiuni de fapt, fie cele de drept;
- ▶ trebuie să fie real și serios;
- ▶ trebuie să fie direct decisiv pentru drepturile reclamantului, și nu doar implicând conexiuni implicite sau generatoare de consecințe iluzorii.

Situații când există un litigiu asupra unui drept prevăzut în dreptul intern

- ▶ Refuzarea unei licențe de exploatare a unei instalații de furnizare a gazului – fiind atestată natura autentică și reală a litigiului, printre altele, prin folosirea anterioară și de lungă durată a bunului de reclamant (*Bentham*).
- ▶ Cererea tardivă pentru readmiterea unui avocat în Barou (*H. c. Belgiei*).
- ▶ Solicitarea unui medic instruit în străinătate de a obține licența de activitate într-o altă țară, în pofida dreptului intern aplicabil, care nu este clar în ceea ce privește calificările necesare (*Chevrol c. Franței*).
- ▶ Cerere de despăgubire pentru o reținere ilegală a unei persoane, care refuză să satisfacă serviciul militar din cauza convingerilor (politice sau religioase), deși despăgubirea era disponibilă în principiu potrivit legislației naționale, dar nu și în circumstanțe speciale cum sunt acestea (*Georgiadis*).
- ▶ Pretenții pentru incomodități create de bruiajul aeroportului din vecinătate, fiind bazate pe dreptul intern; exemplu de lipsa unei asemenea interdicții în dreptul material (*Hatton și alții c. Regatului Unit*; dar consultați *Powell și Rayner*).
- ▶ Procedurile referitoare la schimbarea numelui, ignorând dreptul intern care conferă autorităților administrative o marjă de apreciere prea largă la decizia cu privire la statutul procesual (*locus standi*) al reclamantului pentru înaintarea unei asemenea acțiuni civile (*Mustafa c. Franței*).

Un „litigiu” care are o bază în dreptul intern presupune posibilitatea formulării unei pretenții civile, potrivit unei norme de drept național, care să fie minim fondată (*Georgiadis v. Greciei*, §§ 27-36). Nu este suficientă existența unui drept în abstracto; reclamantul ar trebui să arate o anumită legătură cu pretenția sa pe care o formulează în cadrul procedurilor interne.

Caracterul legislației care reglementează soluționarea pretenției (drept civil, comercial, administrativ etc.) sau autoritatea investită cu competență în materie (instanță, tribunal, autoritate locală sau organ profesional) nu are nicio relevanță. Articolul 6 se va aplica atâta timp cât această instituție are competența de a soluționa „litigiul” (*Ringeisen*). În același timp, în cazul în care autoritatea care examinează litigiul nu are caracteristicile necesare ale unui tribunal, poate apărea și o întrebare cu privire la „imparțialitate” sau „independentă”⁴.

Un temei în dreptul intern se va recunoaște atunci când legea impune, mai degrabă, o interdicție de natură procesuală decât una materială pentru dreptul la o acțiune civilă (*Roche*, §§ 116-126).

Situații când lipsește un litigiu asupra unui drept prevăzut în dreptul intern

- ▶ Reevaluarea certificării profesionale asemănătoare examenului școlar sau universitar (*Van Marle c. Olandei*).
- ▶ Contestarea decretului prezidențial care publică un acord bilateral de extindere a aeroportului, capabil să afecteze proprietatea și interesele de afaceri ale reclamanților; lipsește „factorul de decizie” (*Sarl du Parc d'activités de Blotzheim c. Franței*).
- ▶ Refuzul acordării asistenței juridice în cazul faptelor minore, în pofida dreptului intern care permite o asemenea opțiune (deși nu este un „drept”) în asemenea situații (*Gutfreund c. Franței*).
- ▶ Pretenții pentru incomodități create de bruiajul aeroportului din vecinătate, fiind bazate pe dreptul intern; exemplu de existența a unei asemenea interdicții în dreptul material (*Powell și Rayner c. Regatului Unit*; dar consultați *Hatton*).
- ▶ Încercarea de a apăra o marcă comercială, prin referire la pretinsa achiziție a acesteia de la o companie de stat cu mulți ani mai devreme; nicio dovadă care să susțină pretenția succesiunii corporative (*OAO Plodovaya Kompaniya c. Rusiei*).

4. De asemenea, consultați secțiunea 4, Tribunal independent și imparțial înființat prin lege.

Ar fi incompatibil cu principiul statului de drept să fie excluse din competența instanțelor naționale o gamă largă de pretenții civile sau să fie conferită unor grupuri mari sau categorii de persoane o imunitate de răspundere civilă. Prin urmare, astfel de excepții sunt considerate ca fiind interdicții de natură procesuală (*Osman c. Regatului Unit*, §§ 136-140).

Cu toate acestea, Curtea ar solicita motive întemeiate pentru a se abate de la constatările instanțelor naționale în ceea ce privește o interdicție de drept material de la a depune o cerere de chemare în judecată, în cazul în care instanțele naționale superioare au revizuit chestiunea, luând în considerare, în același timp, și cerințele Convenției. Prin urmare, în chestiunea aplicabilității, articolul 6 beneficiază de o autonomie semnificativă, dar nu și absolută, relativ dreptului intern (*Osman; Roche*).

2.1.2. Drepturi și obligații civile

Noțiunea de drepturi și obligații civile este autonomă, indiferent de definiția dată de dreptul intern (*Ringeisen*).

Articolul 6 se aplică indiferent de statutul părților și de caracterul legislației care reglementează instituirea unui litigiu; important este natura dreptului în cauză, precum și faptul va avea oare rezultatul procedurilor un impact direct asupra drepturilor și obligațiilor cu caracter privat (*Baraona c. Portugaliei*, §§ 38-44).

Natura economică a dreptului este un criteriu important, dar nu și decisiv în stabilirea aplicabilității articolului 6. Existența unei pretenții financiare în cadrul pretențiilor reclamantului nu califică neapărat litigiul ca fiind unul de natură „civilă” (*Panjeheighalehei c. Danemarcei*, dec.).

Elementele de drept privat trebuie să predomine asupra elementelor de drept public pentru ca o cerere de chemare în judecată să fie calificată ca fiind „civilă” (*Deumeland c. Germaniei*, §§ 59-74). În același timp, nu există criterii elaborate pentru o definiție universală a unui litigiu „civil”, spre deosebire de criteriile pentru definirea unei „fapte penale” (*Engel*).

Litigiu civil

- ▶ Orice litigiu între părți private, cum ar fi cereri de chemare în judecată în materie civilă, contracte sau în dreptul familiei, ori care implică dreptul de a-și câștiga existența prin angajarea într-o profesie liber profesionistă – de exemplu, ca medic (*Koenig c. Germaniei*), contabil (*Van Marle*) sau avocat (*H. c. Belgiei*).
- ▶ Implicând un drept de a desfășura o activitate economică strict reglementată prin reglementări administrative sau prin retragerea licenței – de exemplu, pentru a acorda servicii de transportare cu un taxi (*Pudas c. Suediei*) sau o de a opera cu o instalație de furnizare a gazelor (*Benthem*), deservire de băuturi alcoolice (*Tre Traktörer AB c. Suediei*) sau muncă cu pietriș (*Fredin c. Suediei*).
- ▶ Anularea ordinului de despăgubire pentru rechemarea necorespunzătoare a ofertei de construcție (*Stran Greek Refineries și Stratis Andreadis c. Greciei*).
- ▶ Cereri de chemare în judecată referitoare la pensii, beneficii sociale și de sănătate ș.a., indiferent dacă aceste drepturi derivă din relațiile contractuale, contribuțiile individuale anterioare sau dispozițiile dreptului public privind asistența socială – atâta timp cât obiectul litigiului este de natură monetară (*Salesi*).
- ▶ Acțiuni cu caracter civil de compensații pentru neglijență împotriva poliției, în legătură cu funcția acestora de prevenire a faptelor, în cazul în care au fost introduse de o victimă directă a pretensei neglijențe (*Osman*).
- ▶ Cereri de acces la informații deținute de autoritățile publice, în cazul în care o astfel de divulgare ar putea influența semnificativ perspectivele de avansare în profesie a persoanei (*Loiseau c. Franței*).
- ▶ Hotărârile autorităților administrative, care afectează în mod direct drepturile de proprietate, inclusiv refuzul de aprobare a unui contract de vânzare a unui teren (*Ringeisen*), cereri de despăgubire care decurg din mandatul de arestare (*Baraona*), procedurile legate de dreptul de a ocupa o proprietate (*Gillow c. Regatului Unit*), exproprierea unui teren (*Sporrong și Lönnroth c. Suediei*), autorizații de construcție (*Mats Jacobsson c. Suediei*), permisiunea de a păstra bunurile achiziționate la licitație (*Håkansson și Sturesson c. Suediei*) sau proceduri de restituire (*Jasiūnienė c. Lituaniei*).

- ▶ Cereri de despăgubire, care decurg din arestarea ilegală (Georgiadis) sau condițiile de detenție (*Ganci c. Italiei*).
- ▶ Cereri de despăgubire pentru pretinse acte de tortură, inclusiv în cazurile acțiunilor comise de persoane private sau comise în străinătate (*Al-Adsani c. Regatului Unit*).
- ▶ Pretenții ale victimelor a unei pretinse fapte formulate în cadrul procedurilor penale (*Saoud c. Franței*); drepturile unei văduve a acuzatului decedat în cadrul procedurilor penale (*Grădinar c. Moldovei*); proceduri disciplinare împotriva unui deținut, rezultate cu restrângerea dreptului la vizite familiale în penitenciar (*Gülmez c. Turciei*) sau dreptul la concediu temporar pentru reintegrare socială (*Boulois c. Luxemburgului*).

Timp de mai mulți ani, acțiunile referitoare la accesul la o funcție publică, concedierea ilegală sau reintegrarea funcționarilor publici care au ocupat funcțiile de exponenți ai puterii statului au fost excluse din sfera de aplicare a articolului 6 (*Pellegrin c. Franței* [MC], §§ 64-71). Cu toate acestea, după hotărârea *Vilho Eskelinen și alții c. Finlandei* [MC] din 2007 (§§ 50-64), Curtea a aplicat prezumția de aplicabilitate a articolului 6, calificându-le astfel ca fiind „civile”, în cazul în care litigiul se referă la o dispută de muncă ordinară (salarii, indemnizații etc.) și în cazul în care legislația națională prevede dreptul la o acțiune în justiție pentru astfel de categorii de litigii – chiar și atunci unde singura contestare judiciară posibilă pentru reclamant este o cerere în contencios constituțional (*Olujić c. Croației*, §§ 31-43).

Nu există un litigiu civil

- ▶ Investigarea de inspectorii guvernamentali a suspiciunilor de preluare a afacerilor, în pofida consecințelor dăunătoare ale raportului asupra reputației reclamantului (*Fayed c. Regatului Unit*).
- ▶ Constatarea dreptului de a ocupa funcții politice, cum ar fi în cadrul organului legislativ (*Ždanoka c. Letoniei*, dec.) sau de a candida la postul de președinte (*Paksas c. Lituaniei* [MC]) sau primar (*Cherepkov c. Rusiei*).
- ▶ Proceduri de azil, deportare sau extrădare (*Slivenko c. Letoniei*, dec.; *Monedero Angora c. Spaniei*).

- ▶ Proceduri referitoare la calcularea taxelor (*Lasmane c. Letoniei*, dec.), cu excepția cazului în care sunt implicate suprataxe și penalități – în ultimul caz, articolul 6 ar fi aplicabil, sub aspectul „penal” (*Janosevic c. Suediei*).
- ▶ Procedurile în cadrul Bisericii Evanghelice Luterane referitoare la transferul unui preot la altă parohie, care nu este pasibil controlului judiciar, potrivit dreptului intern (*Ahtinen c. Finlandei*).
- ▶ Procedurile referitoare la hotărâri interne cu caracter administrativ ale unei organizații internaționale și anume – Oficiul European de Brevete (*Rambus Inc. c. Germaniei*, dec.).

2.2. Acuzație în materie penală

Principii și noțiuni principale

Aplicabilitatea articolului 6, sub aspectul penal, presupune prezența (necumulativă) a oricăruia dintre următoarele trei elemente (Engel):

- ▶ calificarea unei fapte ca fiind una penală în dreptul intern (primul criteriu Engel);
- ▶ natura faptei (al doilea criteriu Engel);
- ▶ natura și severitatea unei potențiale sancțiuni (al treilea criteriu Engel).

Nu orice hotărâre luată de un judecător în cursul procedurilor penale poate fi examinată sub aspectul „penal”, prevăzut de articolul 6; numai procedurile care au drept scop determinarea acuzațiilor în materie penală (adică cea care poate conduce la o condamnare penală) pot intra sub incidența articolului 6 aplicat sub acest aspect (*Antoine c. Regatului Unit*, dec.); astfel, articolul 6 nu se aplică procedurilor în care judecătorul decide asupra unei eventuale arestări preventive a unui suspect (*Neumeister c. Austriei*, §§ 22-25)6.

În schimb, articolul 6 § 2 este aplicabil în afara contextului exclusiv al procedurilor „penale” – indiferent de calificarea internă sau natura sancțiunii – în cazul în care aceste proceduri implică o declarație de vinovăție (într-un sens penal) a reclamantului (*Vassilios Stavropoulos c. Greciei*, §§ 31-32).

2.2.1. Calificarea juridică în dreptul intern

Întrebarea pentru primul criteriu *Engel* este, dacă fapta este definită de sistemul juridic intern ca fiind penală, disciplinară sau ambele în același timp (*Engel*).

O încadrare juridică clară în sfera dreptului penal intern introduce în mod automat cauza în domeniul de aplicare al articolului 6, sub același aspect; cu toate acestea, absența unei astfel de calificări juridice are doar o valoare relativă, prin urmare, cel de-al doilea și al treilea criteriu capătă o mai mare pondere (*Weber c. Elveției*, §§ 32-34).

În cazul în care dreptul intern este neclar în speță, la fel cum a fost în cauza *Ravnborg c. Suediei* (§ 33), unde a apărut chestiunea cu privire la calificarea internă a unei amenzi impuse unei părți în proceduri civile pentru declarații necorespunzătoare, este inevitabilă analiza doar prin prisma celor de-al doilea și al treilea criterii.

2.2.2. Natura faptei

Acesta este un criteriu mai valoros decât primul (*Weber*, § 32). El presupune o comparație a dreptului intern și a domeniului de aplicare al acestuia cu alte fapte penale în cadrul sistemului juridic respectiv (*Engel*, §§ 80-85).

Dispozițiile normelor interne care prevăd pedepse pentru anumite fapte sunt, în principiu, „penale”; cu toate acestea, uneori scopul unei pedepse poate coexista cu aspectul preventiv: ambele obiective pot fi prezente și, prin urmare, nu se exclud reciproc (*Öztürk c. Germaniei*, § 53).

În cazul în care legea vizează prevenirea unei fapte comise de un anumit grup sau o categorie de persoane (soldați, deținuți, medici etc.), există o probabilitate mai mare ca aceasta să fie calificată ca fiind disciplinară, respectiv, exclusă din sfera articolului 6 (*Demicoli c. Maltei*, § 33).

Faptul că un delict este aplicabil mai degrabă unui segment mai mare a populației comparativ cu o categorie mai mică, este doar unul dintre indicatorii relevanți care conduce, de obicei, la natura „penală” a faptei; gravitatea extremă este un alt criteriu (*Campbell și Fell c. Regatului Unit*, § 101).

În același timp, natura minoră a unei fapte, prin sine, nu o exclude din domeniul de aplicare al articolului 6; natura „penală” nu necesită neapărat un anumit grad de severitate (*Öztürk*, § 53).

Există o faptă de natură penală

- ▶ Amenda contravențională pentru participarea la o demonstrație neautorizată, pentru încălcarea ordinii publice, factorii relevanți fiind, printre altele, reținerea pentru o perioadă scurtă și interogarea reclamantului de ofițerii de poliție, finalizându-se prin aplicarea unei amenzi, precum și competența materială a colegiilor penale din cadrul instanțelor naționale de judecare a cauzei (*Ziliberg*).
- ▶ Mustrarea deținuților pentru atacuri violente grave împotriva ofițerilor din penitenciar și participarea la revolte în locurile de reclusiune (deși nu se califică ca o infracțiune potrivit dreptului penal intern); având în vedere asemănarea actelor cu infracțiuni ordinare de provocare a vătămarilor corporale și, în special, caracterul grav al acuzațiilor (*Campbell și Fell*).
- ▶ Pedepsirea unui avocat pentru sfidarea instanței în urma unor observații insultătoare vis-à-vis de judecători, având în vedere domeniul foarte larg de aplicare a normelor aplicabile în cauză (*Kyprianou*, § 31 din hotărârea Camerei).
- ▶ Amendarea reclamantului în procedurile cu caracter penal pentru defăimare, urmare a divulgării în mass-media a anumitor acte procesuale a investigației în curs de desfășurare; pedeapsa a fost prevăzută prin lege pentru părțile la proces în afara grupului calificat de judecători și juriști cărora li se aplică norme speciale din „sfera disciplinară a sistemului judiciar” (*Weber*, dar consultați, de asemenea, *Ravnsborg*).

În cazul în care dreptul intern prevede o posibilitate, chiar dacă una teoretică, de răspundere penală și, în același timp, una disciplinară, apare un temei suplimentar în favoarea încadrării faptelor ca fiind mixte. Criteriul de natură mixtă este important, în cazurile care necesită o analiză cumulativă mai complexă, cum ar fi cele legate de încălcări ale disciplinei în penitenciar (*Ezeh și Connors c. Regatul Unit*, §§ 103-130).

În cazul în care faptele în speță sunt mai puțin susceptibile de a genera o faptă în afara unui anumit context restrâns (cum ar fi într-o cazarmă militară sau

într-un penitenciar), este mult mai probabil ca acea faptă să fie definită ca disciplinară, și nu penală (*Ezeh și Connors*, § 104-106).

Deși articolul 6 nu se aplică procedurilor de extrădare (sau deportare), cel puțin în teorie „riscul de denegare flagrantă a justiției în țara de destinație ... despre care statul respondent cunoștea sau trebuia să cunoască” poate genera o obligație pozitivă a statului în temeiul articolului 6 de neextrădare (*Mamatkulov și Askarov c. Turciei* [MC], §§ 81-91).

Măsurile impuse de instanțe în scopul bunei administrări a justiției, cum ar fi aplicarea amenzilor, avertizări sau alte forme de mustrare disciplinară direct orientate împotriva avocaților, procurorilor (*Weber*) și a altor participanți la procedurile judiciare (*Ravnsborg*), nu trebuie considerate ca fiind „penale”, cu excepția cazului în care legislația care protejează autoritatea instanțelor este atât de extensivă în aplicare, încât permite mustrarea oricărei persoane în afara contextului strict al anumitor proceduri – astfel cum este cazul normelor privind „sfidarea instanței” în unele sisteme juridice (*Kyprianou c. Ciprului*, § 31 din hotărârea Camerei; dar consultați *Zaicevs v. Letoniei*).

Nu există o faptă penală

- ▶ Amenda percepută de o instanță într-o procedură civilă pentru declarații necorespunzătoare, asigurându-se o bună administrare a justiției, odată ce s-a constatat că participanții la proces sunt obligate prin norme de „disciplină” judiciară (*Ravnsborg*).

2.2.3. Natura și severitatea unei sancțiuni

Al treilea criteriu *Engel* trebuie să fie invocat în conexiune, în cazul în care nu se poate ajunge la o concluzie fermă după o analiză prin prisma primului și celui de-al doilea element luate separat (*Ezeh și Connors*, §§ 108-130) sau ca un criteriu alternativ și determinant, care poate atesta o acuzație în materie „penală”, chiar dacă natura faptei nu este neapărat una „penală” (*Engel*).

Există sancțiunea penală

- ▶ Angajamentul unității disciplinare care implică privarea de libertate de la trei până la patru luni în procedurile disciplinare militare (*Engel*).
- ▶ Pierderea perioadei de reducere a sentinței, din cauza participării la o revoltă în penitenciar (*Campbell și Fell*).
- ▶ Cel puțin șapte „zile suplimentare” de detenție, rezultate din procedurile disciplinare în penitenciare (*Ezeh și Connors*).
- ▶ Taxe suplimentare pe lângă obligația fiscală de bază neachitată în procedurile fiscale, având în vedere caracterul punitiv al pedepsei în speță (*Janosevic*).
- ▶ Faptele de încălcare a regulilor securității circulației rutiere care se pedepsesc cu amendă, inclusiv care produc accidente (*Öztürk*) sau părăsirea locului (*Weh c. Austriei*), având în vedere natura punitivă a sancțiunilor aplicate în speță.

Deși Curtea a recunoscut avantajele de-criminalizării unui anumit comportament – cum ar fi contravenții rutiere ușoare – exclus din cazier și scutind sistemul judiciar de examinarea cazurilor de importanță minoră, articolul 6 previne statele să priveze în mod arbitrar persoanele acuzate de comiterea unor asemenea fapte de mai multe garanții procedurale aplicabile cazurilor „penale” (*Öztürk*).

Nu există sancțiunea penală

- ▶ Reținerea cu o durată scurtă, care nu implică privarea de libertate, sau un arest pentru o perioadă de două zile în contextul strict al procedurilor disciplinare militare (*Engel*).
- ▶ Eliberarea din funcție a unui procuror acuzat de corupție pasivă (*Ramanauskas, dec.*).
- ▶ Concedierea funcționarilor de stat, în temeiul legislației cu privire la securitatea națională pe motivul presupusei lipse de loialitate față de stat (*Sidabras și Džiautas c. Lituaniei, dec.*).
- ▶ Amendă aplicată unui profesor pentru că a intrat în grevă (*S. c. Germaniei, dec. 1984*).
- ▶ Reședința obligatorie într-o anumită localitate a persoanei pe motivul afilierii mafiotice, constituind o amenințare pentru ordinea publică (*Guzzardi*).
- ▶ Procedurile civile de recuperare (a bunurilor ilicite) fără efect punitiv sau preventiv, fără a implica formularea unei „acuzăți în materie penală” și, astfel, articolul 6, sub aspectul penal, este inaplicabil (*Walsh c. Regatului Unit*).

Acest element implică mai degrabă evaluarea sancțiunii maxim posibilă decât a pedepsei real aplicate în circumstanțele unui caz concret (*Ezeh și Connors*).

Pentru a fi calificată ca „penală”, sancțiunea trebuie să fie, mai degrabă, punitivă decât descurajatoare; având în vedere natura punitivă a pedepsei în speță, gradul potențial de severitate (ponderarea) devine irelevant (*Öztürk*).

O sancțiune rezultată în privarea de libertate ca o pedeapsă, chiar și pentru o perioadă relativ scurtă, clasifică procedurile în mod implicit ca fiind „penale”. În *Zaicevs c. Letoniei* (§§ 31-36) trei zile de „reținere administrativă” pentru sfidarea instanței au fost considerate ca o sancțiune din sfera penală (de asemenea, consultați *Menesheva c. Rusiei*, §§ 94-98).

2.3. Aplicabilitatea la faza procedurilor pre-judiciare, în apel ori recurs, contencios constituțional și alte proceduri de control judiciar

În cazurile referitoare la o „acuzare în materie penală”, protecția articolului 6 începe cu o notificare oficială despre existența unor suspiciuni împotriva persoanei (*Eckle c. Germaniei*, §§ 73-75) sau prin alte măsuri procesuale, cum ar fi percheziția, atunci când persoana este, în special, afectată de „acuzare” (*Foti c. Italiei*, §§ 52-53). În cazul în care persoanele, deși fără un statut formal de suspect sau învinuit, sunt interogate de poliție în circumstanțe din care se deduce că ei sunt considerați ca potențiali suspecți, iar declarațiile acestora sunt ulterior folosite împotriva acestora în proces, articolul 6 este aplicabil și acestei interogări (*Aleksandr Zaichenko c. Rusiei*, §§ 41-60).

Articolul 6 se aplică în cazul în care instanța superioară examinează numai chestiuni de drept (nu și fondul), indiferent dacă în cele din urmă hotărârea instanței inferioare este/ poate fi doar confirmată ori anulată fără adoptarea unei noi hotărâri (*Delcourt*, §§ 23-26). Cu toate acestea, nu toate garanțiile din articolul 6 se aplică în etapa de apel în același mod, cum și în fața instanței de fond. Dacă prezența în ședință a unei părți a fost asigurată în fața instanței de fond, apariția sa în fața Curții de Apel poate să nu fie necesară, spre exemplu, cu condiția ca avocatul său să fie prezent și/sau să nu fie nevoie de reexaminarea în fond, ori în cadrul unei hotărâri vizavi de persona și caracterizarea reclamantului (*Sobolewski (nr. 2) c. Poloniei*, §§ 37-44).

Maniera în care articolul 6 se aplică în diferite etape de apel și recurs depinde de factorii speciali ai procedurii vizate; procedurile trebuie evaluate în

ansamblu potrivit ordinii juridice interne, prin urmare, deficiențele la o etapă pot fi compensate la alta (*Dallos c. Ungariei*, §§ 47-53).

Cu toate acestea, Curtea începe deja să acorde mai multă atenție anumitor aspecte la momente cruciale ale procedurilor, cum ar fi absența unei reprezentări juridice efective în timpul primei interogări a suspectului (*Panovits*, §§ 66-77) sau în etapa finală a procesului (*Güveç c. Turciei*, §§ 125-133), aceste situații prezentând excepții în ceea ce privește abordarea „procesului în ansamblu”.

Articolul 6 acoperă întregul proces, atât în cauze civile cât și în cele penale, inclusiv la calcularea prejudiciului și la stabilirea pedepsei, chiar dacă această competență a fost delegată puterii executive (*T. și V. c. Regatului Unit*, §§ 106-110).

Cu toate acestea, articolul 6, sub aspectul determinării „acuzăției în materie penală”, nu se aplică diferitor proceduri, după ce condamnarea și sentința au devenit definitive (*Delcourt*), cum ar fi:

- ▶ cerere de liberare condiționată de pedeapsă sau amnistie (*X c. Austriei*, dec., 1961);
- ▶ cerere de rejudicare (*Franz Fischer c. Austriei*, dec.);
- ▶ cerere pentru reducerea pedepsei (*X c. Austriei*, dec., 1962);
- ▶ proceduri cu privire la regimul penitenciar unde se execută pedeapsa (*X c. Austriei*, dec., 1977);
- ▶ rechemarea unui condamnat eliberat condiționat (*Ganusauskas c. Lituaniei*, dec.).

Articolul 6 nu se aplică procedurilor de contencios constituțional, atâta timp cât instanțele constituționale decid asupra compatibilității legislației în abstract (*Valașinas c. Lituaniei*, dec.). Cu toate acestea, articolul 6 devine aplicabil în situațiile când hotărârea constituțională poate influența rezultatul unui litigiu unde deja prevederile articolului 6 se aplică (*Olujić*, §§ 31-43).

Articolul 6 nu se aplică încercărilor fără succes de a redeschide o procedură penală sau civilă pe baza unor fapte noi sau prin proceduri extraordinare sau speciale de revizuire în interesul legii (*Tumilovich c. Rusiei*, dec.). Cu toate acestea, odată cu redeschiderea unui caz sau acceptarea unei revizuirii extraordinare, garanțiile articolului 6 se vor aplica procedurilor judiciare ulterioare (*Vanyan c. Rusiei*, §§ 56-58).

Capitolul 3

Dreptul la instanță

Principii și noțiuni principale

Pentru a atinge scopul articolului 6 și pentru o protecție, mai degrabă, „practică și eficientă” decât „teoretică și iluzorie” a dreptului, următoarele elemente constitutive au fost distinse de Curtea de la Strasbourg, ca fiind parte a „dreptului la instanță” interpretat extensiv:

- ▶ acces la o instanță, prin posibilitatea de a depune o cerere de chemare în judecată și de a o vedea soluționată printr-o hotărâre judecătorească (*Golder*);
- ▶ caracterul definitiv al hotărârilor judecătorești (*Brumărescu*);
- ▶ executarea promptă a hotărârilor definitive (*Hornsby*).

Dreptul la o instanță este un drept limitat (*Ashingdane*) și îmbracă forme diferite în sfera civilă și penală.

3.1. Accesul la o instanță

Principii și noțiuni principale

Dreptul de acces la o instanță se referă la patru domenii principale de probleme:

- ▶ lipsa sau pierderea statutului reclamantului pentru a înainta o acțiune civilă (*Golder*) ori o cerere în recurs în procedurile penale (*Papon c. Franței*, §§ 90-100), fie în vederea obținerii unei hotărâri judecătorești (*Ganci*);
- ▶ obstacole procedurale în calea accesului, cum ar fi termenele de prescripție (*Hadjianastassiou c. Greciei*, §§ 32-37) și taxele judiciare (*Kreuz c. Poloniei*, §§ 52-67);
- ▶ obstacole practice în calea accesului, cum ar fi lipsa asistenței juridice (*Airey c. Irlandei*, §§ 22-28);
- ▶ imunități a părților în materia civilă (*Osman*).

3.1.1. Obstacole de drept material: statut procesual (*locus standi*)

Acesta este un drept de înaintare a unei cereri de chemare în judecată adresată unei instanțe care are competența de a examina chestiuni de fapt și de drept relevante pentru litigiu și să adopte o hotărâre cu caracter obligatoriu (*Le Compte, Van Leuven și De Meyere*, §§ 54-61). În același timp, articolul 6 nu creează drepturi de drept material (de exemplu, la obținerea despăgubirilor); un drept invocat în instanță trebuie să fie prevăzut de legislația internă, iar reclamantul ar trebui să aibă un interes personal pentru rezultatul procedurilor, adică cazul nu ar trebui să fie mimat.

Dreptul de acces la o instanță derivă din principiul dreptului internațional care interzice denegarea de justiție (*Golder*).

Acest drept se aplică atât procedurilor „civile” cât și celor „penale” (*Deweert*, §§ 48-54) și implică dreptul de a obține o hotărâre judecătorească (*Ganci*).

După o lungă perioadă de negare, a fost introdus și dreptul de acces la o instanță în procedurile de contencios administrativ (*Julin c. Estoniei*).

Există o anumită suprapunere între acest drept și dreptul la un „tribunal instituit de lege”, în măsura în care ambele necesită acces la o instituție juridică capabilă să adopte hotărâri obligatorii, și nu doar concluzii cu caracter de recomandare (*Bentham*, §§ 40-43).

În cazul în care o hotărâre care afectează drepturile „civile” sau o acuzație „în materie penală” este adoptată de o instituție administrativă, disciplinară sau executivă, în dreptul intern trebuie să existe un drept instituțional de a sesiza o instanță judiciară – posibilitatea de a cere exercitarea unui control judiciar cel puțin într-o singură etapă constituie o cerință autonomă a articolului 6 (*Albert și Le Compte*, §§ 25-37).

În același timp, articolul 6 nu prevede prin definiție un drept de a ataca o hotărâre a unei instanțe inferioare la o instanță superioară; numai în cazul în care procedura internă prevede un astfel de drept, articolul 6 se va aplica etapelor în fața instanțelor superioare. Prin urmare, posibilitatea de a purcede la două sau mai multe grade de instanțe este o cerință neautonomă a articolului 6, în principiu, fiind dependentă de faptul dacă legislația internă permite sau nu acest drept (*Delcourt*).

Dreptul la o hotărâre motivată – deși uneori examinată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, din punct de vedere al „echității” procedurilor (Hirvisaari c. Finlandei, §§ 30-33)⁵ – face parte din dreptul la o instanță, deoarece la fel impune constatarea chestiunilor de fapt și de drept relevante și invocate de reclamant în cauza sa (Chevrol, §§ 76-84).

Dreptul de a cere despăgubiri materiale și morale a fost considerat ca fiind partea constitutivă a dreptului de acces la o instanță în materie civilă, atât pentru reclamanți persoane fizice cât și persoane juridice (Živilinskas c. Lituaniei, dec., unde s-a făcut referire mutatis mutandis la Comingersoll S.A. c. Portugaliei [MC], § 35). Cu toate acestea, este de competența instanțelor naționale să recunoască dreptul persoanei la despăgubiri și valoarea acestora; articolul 6 urmărește numai dacă această chestiune a fost tratată într-un mod arbitrar sau total nerezonabil (Živilinskas).

Dreptul de acces la instanță este limitat: statele sunt libere să impună restricții de acces a justițiabililor, atâta timp cât aceste restricții urmăresc un scop legitim, sunt proporționale și nu sunt atât de extensive încât să afecteze „însăși esența dreptului” (Ashingdane). Rareori, când garanțiile unui proces echitabil ar impune statului să prevadă excepții de la anumite restricții rezonabile, spre exemplu, în cazul unei persoane bolnave mintal care contestă incapacitatea sa de exercițiu (Stanev c. Bulgariei).

Orice normă juridică care permite exercitarea unei puteri discreționare de limitare a posibilităților de a formula o acțiune în justiție trebuie să supună această discreție unui control judiciar (Tinnelly, §§ 72-79).

Obstacole de drept material în calea accesului la instanță: încălcare

- ▶ Imposibilitatea unui deținut acuzat de violențe în penitenciar, de a introduce o acțiune pentru defăimare (Golder).
- ▶ Imposibilitatea unui inginer de a introduce o acțiune pentru a-și recupera onorariul din cauza faptului că organizația profesională trebuie să formuleze o astfel de cerere în numele său (Philis c. Greciei).
- ▶ Interdicția de a introduce o cerere de recurs în cazuri penale, decât dacă persoana s-a predat în custodie (Papon).

5. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 6, Echitate și procesul de adoptare a hotărârilor judiciare.

- ▶ Interpretările contradictorii ale prevederilor cu privire la competența jurisdicțională care plasează reclamantul într-un „vid juridic”, lăsându-l fără un complet judiciar care efectiv să examineze cauza (*Bezmyannaya c. Rusiei*) sau referind cauza la o altă instanță vădit incompetentă (*Zylkov c. Rusiei*, §§ 23-29).
- ▶ Cerere adresată unei instituții de arbitraj ad hoc obligatoriu, instituită prin contractul încheiat între companie și deținătorul pachetului majoritar de acțiuni, în timp ce instituția de arbitraj nu avea caracteristici ale unui tribunal instituit de lege (*Suda c. Republicii Cehă*).
- ▶ Imposibilitatea acționarului unic și a directorului companiei de a contesta decizia de lichidare a companiei, atunci când această prerogativă a aparținut numai unui reprezentant ad hoc (*Arma c. Franței*).
- ▶ Respingerea unei contestații referitoare la o presupusă percheziție corporală ilegală din cauza nerespectării de reclamant a unei proceduri obligatorii de soluționare prealabilă a litigiilor, atunci când instanțele deja aprobaseră refuzul administrației penitenciarului de a institui proceduri fără o revizuire independentă (*Julin c. Estoniei*).
- ▶ Imposibilitatea unei persoane dintr-o instituție de psihiatrie de a solicita restabilirea capacității sale juridice de exercițiu, altfel decât printr-un tutore sau alte persoane enumerate expres în lege (*Stanev c. Bulgariei*).

Chiar și în cazul în care articolul 6 nu este încălcat sau nu se aplică, alte dispoziții ale Convenției pot deveni relevante, oferind astfel drepturi comparabile cu accesul la o instanță, cum ar fi garanțiile acordate victimelor unei infracțiuni prin obligația pozitivă de protecție a vieții (*Osman*, §§ 115-122) și investigării decesului (*Paul și Audrey Edwards c. Regatului Unit*, §§ 69-87), conform articolului 2; interzicerea și investigarea relelor tratamente, potrivit articolului 3 (*Z și alții c. Regatului Unit*); sau dreptul la un remediu (din cauza domeniului limitat al controlului judiciar asupra cadrului normativ cu privire la sporirea traficului aerian în vecinătatea locuințelor reclamanților: *Hatton c. Regatului Unit* [MC], §§ 116-130).

Obstacole de drept material în calea accesului la instanță: nu există o încălcare

- ▶ Limitarea posibilității pacienților mentali de a introduce o acțiune de despăgubire împotriva personalului medical pentru acte săvârșite din neglijență sau rea-credință, inclusiv limitarea răspunderii personalului medical, în cazul în care este permisă o astfel de posibilitate procesuală (*Ashingdane*).
- ▶ Restricții privind accesul – din cauza obligației de a obține o autorizație specială din partea judecătorului pentru a introduce o acțiune – în scopul prevenirii uzului excesiv de proceduri juridice din partea unui petiționar iritant (*H. c. Regatului Unit*, 1985).
- ▶ Restricții privind accesul individual al acționarilor unei companii naționalizate – datorită cerinței de a alege reprezentantul tuturor acționarilor ca reprezentant în proceduri – pentru a evita multiplicitatea aceluiași cereri (*Lithgow și alții, dar consultați Philis*).
- ▶ Imposibilitatea unui deputat în parlament de a solicita continuarea procedurilor inițiate împotriva acestuia și suspendate din cauza imunității sale parlamentare (*Kart c. Turciei*).
- ▶ Necesitatea deținuților de a plăti o taxă fixă judiciară pentru depunerea unei contestații în proceduri de contencios administrativ referitoare la condiții de detenție (*Julin c. Estoniei*).

3.1.2. Obstacole procedurale: termene, taxe, limitele apelului și alte formalități

În principiu, este acceptabil ca în dreptul intern să se stabilească restricții și condiții procedurale, în scopul unei bune administrări a justiției; cu toate acestea, ele nu ar trebui să afecteze însăși esența dreptului de acces la o instanță (*Hadjianastassiou*, §§ 32-37).

Statul, instituind o procedură de recurs la o instanță superioară, este îndreptățit să definească și condițiile pentru o asemenea cale de atac, inclusiv cele de natură procedurală și de drept material, spre exemplu, taxe de judecată, termene, reprezentare obligatorie etc. (*Stepenska c. Ucrainei*).

În mod normal, un reclamant trebuie să manifeste diligență sporită pentru a se conforma condițiilor procedurale prevăzute de legislația internă, cum ar fi termene de apel sau recurs (*Jodko c. Lituaniei*, dec).

Cererea de acordare a asistenței juridice garantate de stat nu afectează automat curgerea termenului și nu creează obligația de a-l prelungi (*Bąkowska c. Poloniei* §§ 48-55). În același timp, în cazul restricțiilor de ordin practic, cum ar fi lipsa oricărei asistențe juridice care împiedică efectiv formularea unui recurs în termen, s-ar impune fie stabilirea unui nou termen prevăzut de lege, fie o prelungire ad hoc a termenului inițial (*Zapadka c. Poloniei* §§ 62-65).

În cazul în care dreptul intern oferă posibilitatea de a formula o cerere „prealabilă” într-o procedură care permite respectarea termenului de apel ori recurs împotriva unei hotărâri neredactate și pronunțate doar în partea dispozitivă, reclamantul trebuie scutit de obligația de a-și argumenta cererea și trebuie să aibă posibilitatea să prezinte motivele ulterior, atunci când obține o copie motivată a hotărârii (*Krastyo Damyanov Krastev c. Bulgariei*).

Nu este clar dacă, în principiu, există un drept de a fi informat într-o hotărâre judecătorească cu privire la termenele exercitării căilor de atac; dar o astfel de clarificare este necesară atunci când există două termene concurente în temeiul dreptului intern, cum ar fi unul în ceea ce privește depunerea apelului sau a recursului și altul cu privire la timpul acordat pentru motivarea lui (*Vacher c. Franței*, §§ 22-31)⁶, sau în atunci când instanța omite să informeze reclamantul cu privire la termenul în care trebuie angajat un nou apărător, odată ce avocatul garantat de stat a refuzat să reprezinte reclamantul la procedurile de apel sau recurs (*Kulikowski c. Poloniei*, §§ 60-71).

Dreptul de a fi informat cu privire la termenul aplicabil poate exista și atunci când un nou termen de apel sau recurs se stabilește implicit potrivit dreptului intern, în cazurile când redactarea și notificarea hotărârii judecătorești a instanței inferioare este întârziată (*Żebrowski c. Poloniei* §§ 76-81). În același timp, în cazul în care un nou termen nu este stabilit automat prin lege în caz de o notificare cu întârziere a hotărârii instanței inferioare, nu este întotdeauna necesară informarea despre aplicabilitatea unui termen vechi (sau nou) (*Smyk c. Poloniei* §§ 54-65).

De asemenea, unui deținut acuzat în procedurile penale i se poate solicita să depună „mai multe eforturi” pentru a afla motivele hotărârii judecătorești împotriva căreia el intenționează să formuleze un apel sau recurs; nu există ca atare niciun drept de a cere transmiterea copiei hotărârii în scris în cazul în

---

6. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.1.2, Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării.

care ea este disponibilă la grefa instanței (Jodko, dec.)⁷. Mai mult, articolul 6 nu poate fi interpretat ca acordând justițiabililor un drept implicit de a cere o anumită metodă de notificare a documentelor judecătorești, cum ar fi printr-o scrisoare recomandată (*Bogonos c. Rusiei*). Cu toate acestea, în cazul în care dreptul intern clar prevede o obligație pentru autoritățile competente de a notifica o hotărâre judecătorească, un apel sau recurs nu poate fi respins pe simplul motiv de nerespectarea termenului, dacă întârzierile sunt cauzate de însăși autoritățile în speță la exercitarea acestei obligații, chiar dacă teoretic ar fi fost posibil ca reclamantul să obțină hotărârea instanței inferioare din alte surse (*Davran c. Turciei*, §§ 31-47).

Normele de procedură internă pot impune, de asemenea, ca o cerere de apel sau recurs, inclusiv și argumentele în fapt și în drept, să fie scrise de reclamant potrivit unui formular prestabilit. Cu toate acestea, condiția dată nu ar trebui să conducă la un formalism excesiv și o instanță națională este obligată să se pronunțe proprio motu cu privire la fondul argumentelor reclamantului, chiar dacă acestea au fost formulate într-o manieră mai puțin clară și precisă (*Dattel (nr. 2) c. Luxemburgului*, §§ 36-47)⁸.

Obstacole procedurale în calea accesului la instanță: încălcare

- ▶ Condiția achitării unei sume semnificative de bani ca taxă judiciară, dedusă proporțional pretenției civile pentru daunele cauzate de o autoritate de stat (*Kreuz*, dar consultați *Schneider c. Franței*, dec.).
- ▶ Imposibilitatea de a obține prelungirea termenului pentru depunerea recursului sau suplinirea acestuia cu motive, în cazul în care versiunea scrisă a hotărârii atacate cu partea motivată a fost obținută după mai mult de o lună de la pronunțarea dispozitivului și la expirarea termenului de cinci zile alocate prin lege pentru recurs (*Hadjianastassiou*, dar consultați, de asemenea, *Krastev* și *Jodko* mai jos).
- ▶ Cererea de recurs a fost înaintată în termen, dar nu a fost admisă spre examinare pe motivul că reclamantul nu a reușit să o motiveze, nefiind în cunoștință de cauză despre existența a două termene concurente: unul pentru înaintarea recursului și altul pentru motivare (*Vacher*).

7. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.2.4, Natura publică a unei hotărâri judecătorești.

8. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.2.1, Audiere și prezență personală.

- ▶ Lipsa informării inculpatului neasistat de un apărător în instanța de apel cu privire la un nou termen acordat pentru a-și găsi un avocat și de a introduce un apel (*Kulikowski*).
- ▶ Asistența juridică acordată pentru înaintarea unei cereri de apel, dar avocatul desemnat refuzând depunerea cu o zi înainte de expirarea termenului – lipsa posibilității de a solicita prelungirea termenului (*Zapadka c. Poloniei*).
- ▶ Hotărârea instanței inferioare a fost notificată cu șapte zile (*Żebrowski c. Poloniei*) sau cu șase zile (*Jędrzejczak c. Poloniei*) înainte de expirarea termenului pentru formularea cererii de apel – obligația de a informa cu privire la aplicarea unui nou termen (dar consultați *Smyk* mai jos).
- ▶ Acțiunea respinsă deoarece era „imposibil să se înțeleagă sensul și scopul urmărit” – lipsa unei examinări mai minuțioase din oficiu a instanței a cererii vag formulate (*Dattel (nr. 2) c. Luxemburgului*).
- ▶ Recurs respins pentru omisiunea reclamantului de a „menționa clar faptele” cazului – deși faptele au fost constatate în primă instanță (*Liakopoulou c. Greciei*).
- ▶ Condiția pentru o parte civilă în procedurile penale de a înainta pretențiile separat în fața instanțelor civile, fără a fi întreruptă curgerea termenului de prescripție (*Atanasova c. Bulgariei*).
- ▶ Refuzul instanței de a accepta o acțiune colectivă în format electronic, în cazul în care materialele imprimate pe hârtie ar fi depășit circa 42 de milioane de pagini (*avocați parteneri, a.s. c. Slovaciei*).
- ▶ Obligația părții care a câștigat procesul de achitare a costurilor pentru obținerea unei copii motivate a hotărârii (*Cakir c. Turciei*).
- ▶ Decizia unei instanțe motivând prin renunțarea reclamantului la dreptul de a fi prezent în proces din cauza comportamentului său turbulent (*Idalov c. Rusiei*)¹⁰.
- ▶ Refuzul de a recunoaște accesul direct în instanță a unei persoane declarată parțial incapabilă pentru a pretinde restabilirea capacității depline de exercițiu (*Stanev c. Bulgariei*).

Continuarea procedurilor civile poate fi condiționată de îndeplinirea de reclamant a unor condiții procedurale, cum ar fi prezența personală. Cu toate acestea, refuzul Curții de Apel de a admite spre examinare un apel în cazul în care reclamantul a fost absent o zi din cauza unei boli, în timp ce avocatul său

a fost prezent, a fost considerat o „sanctiune procesuală deosebit de rigidă și serioasă”, contrar articolului 6 § 1 (*Kari-Pekka Pietiläinen c. Finlandei*, §§ 29-35).

Obligația de a plăti taxe de judecată, cum ar fi taxa de timbru, este compatibilă cu dreptul de acces la o instanță, atâta timp cât ea nu afectează însăși esența dreptului (*Kreuz*).

O taxă de judecată considerabilă, impusă spre achitare, reclamantului în prealabil inițierii procedurilor civile, va fi compatibilă cu articolul 6, atunci când pârâtul este o persoană fizică și în cazul acesta legea stabilește o legătură proporțională între taxa judiciară și suma cererii de despăgubire cu titlu de prejudicii materiale (*Jankauskas c. Lituaniei*, dec.). Dar o taxă excesivă poate încălca dreptul de acces la o instanță, în cazul în care implică autoritatea de stat ca parte pârâtă (*Kreuz*) sau în cazul în care taxa judiciară este dedusă proporțional din suma cererii de despăgubire cu titlu moral (*Jankauskas*, dec.).

Pentru a constata dacă articolul 6 a fost încălcat prin taxe de judecată excesive, Curtea a examinat posibilitatea în practică a reclamantului de a plăti aceste sume în circumstanțele particulare ale cazului, precum și șansele acestora de a obține o scutire; prin urmare, chiar și taxele de judecată care pot părea relativ mici pot încălca efectiv accesul la o instanță (*Julin c. Estoniei*, §§ 161-162). Prin urmare, nu există un criteriu obiectiv al unei „taxe rezonabile” pentru toate cauzele, iar examinarea de la caz la caz este inerent subiectivă.

Articolul 6 poate fi încălcat nu numai în cauze în care este necesară o taxă considerabilă pentru a iniția procedurile, dar și în cazul în care o parte câștigătoare este obligată să plătească pentru a obține o copie motivată în scris a hotărârii adoptate în favoarea sa (*Cakir c. Turciei*, §§ 21-22). Deși impunerea unei amenzi procedurale pentru a evita cereri vădit inadmisibile (pentru a preveni întârzierea plății datoriei) urmărește scopul asigurării unei bune administrări a justiției, astfel de amenzi trebuie să fie proporționale (*Sace Elektrik Ticaret Ve Sanayi A.S. c. Turciei*, §§ 29-34).

Obstacole procedurale în calea accesului la instanță: nu există o încălcare

- ▶ Impunerea prin lege a diferitelor condiții formale pentru a introduce o acțiune civilă sau un apel ori recurs în scopul asigurării unei bune administrări a justiției, cum ar fi necesitatea de a depune cererea de apel la o anumită instanță (*MPP „Golub” c. Ucrainei*) și de a respecta diferite termene pentru exercitarea căilor de atac (*Stubbings și alții c. Regatului Unit*).

- ▶ Termenul pentru înaintarea apelului nu a fost respectat din lipsa unei diligențe sporite din partea reclamantului pentru a încerca să obțină o copie scrisă a hotărârii contestate – indiferent de faptul că reclamantul a fost în detenție la timpul relevant (*Jodko, dec.*).
- ▶ Suma considerabilă a taxei de timbru reprezintă 5% din suma pretinsă pentru daune cu titlu de prejudiciu material în procedurile de defăimare, dar nu a fost stabilită nicio taxă de timbru fixă în raport cu suma pretențiilor cu titlu de compensații pentru prejudicii morale (*Jankauskas, dec.*).
- ▶ Suma taxei de judecată dedusă din suma cererilor pentru compensații cu titlu material, chiar dacă era probabil ca reclamantul să primească mai puțin decât a pretins din cauza insolabilității debitorului (*Urbanek c. Austriei*).
- ▶ Amenzile pentru viteză excesivă stabilite de organele de constatare cerute să fie achitate în avans, pentru a permite contestarea acestora în instanță, având în vedere frecvența recursurilor împotriva vitezei excesive și necesitatea de a preveni supraîncărcarea instanțelor contravenționale (*Schneider, dec.*, dar consultați, de asemenea, *Kreuz*).
- ▶ Instanța inferioară care și-a expus motivele cu întârziere semnificativă după ce a pronunțat dispozitivul, dar reclamantul ar fi trebuit să demonstreze o diligență necesară să depună un „apel prealabil” în termenul stabilit de lege (*Krastyo Damyanov Krastev c. Bulgariei*).
- ▶ Hotărârea instanței inferioare (de apel) notificată cu 24 de zile înainte de încheierea termenului de recurs – stabilirea unui nou termen (sau informarea reclamantului cu privire la acesta) nu este necesară (*Smyk c. Poloniei*); dar consultați *Żebrowski și Jędrzejczak* mai sus).

Un reclamant sau pârât civil care pierde un caz poate fi obligat să acopere cheltuielile părții câștigătoare. Acest lucru nu este contrar articolului 6 § 1, cu condiția ca instanțele naționale să fi luat în considerare resursele financiare ale părții în cauză, iar suma acordată să nu fie prohibitivă (*Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox c. Franței*, §§ 13-16).

În principiu, instanțele naționale sunt mai bine plasate pentru a-și determina competența de examinare a cazului. Refuzul unei instanțe de a accepta o cerere din lipsa de competență teritorială sau materială asupra unui anumit litigiu nu ar încălca dreptul reclamantului la o instanță; cu toate acestea, în cazul în care o cauză este transmisă unei instanțe vădit incompetentă, poate apărea o problemă cu accesul (*Zylkov c. Rusiei*, §§ 23-29).

3.1.3. Obstacole practice: lipsa asistenței juridice

În principiu, nu există niciun drept care ar garanta asistență juridică în materie civilă, totuși, o asemenea condiție cu caracter autonom apare atunci când (*Airey*, § 26):

- ▶ procedurile interne prevăd asistență juridică obligatorie a unui reclamant la o anumită etapă procesuală sau în fața unei instanțe (superioare), cum ar fi o Curte de recurs; sau
- ▶ o asemenea asistență juridică este necesară din cauza complexității cazului.

Accesul efectiv la o instanță poate fi garantat prin asigurarea unei asistențe juridice la fel ca prin simplificarea procedurilor care ar permite o reprezentare personală în cauzele civile (*Airey*, § 26).

Mai mult, în cazul în care statul a instituit un sistem de asistență juridică garantată în cauze civile, orice refuz al unei asemenea asistențe va fi considerat ca o ingerință în dreptul la acces la o instanță (condiția neautonomă); cu toate acestea, nu va exista nicio încălcare a acestui drept atâta timp cât statul a prevăzut un mecanism eficient de clasificare a cauzelor care se califică pentru asistență juridică obligatorie și care nu, Convenția lăsând o marjă de apreciere destul de largă statelor să determine categoriile relevante (*Granger c. Regatului Unit*, §§ 43-48).

Condiția unei asistențe juridice în cauzele civile apare în situații când procedura internă obligă asigurarea unei reprezentări a reclamantului din partea avocatului la o anumită etapă procesuală, precum și în fața jurisdicțiilor superioare (*Larin c. Rusiei*, §§ 41-56).

Obstacole practice: încălcare

- ▶ Întârzierea semnificativă la asigurarea accesului unui deținut la o consultantă juridică, pentru inițierea procedurilor în cauza cu privire la vătămări corporale (*Campbell și Fell*).

- ▶ Refuzul acordării unei asistențe juridice garantate unui reclamant cu venituri reduse în procedurile de divorț, în cazul în care reprezentarea personală a fost ineficientă (*Airey*, dar consultați, de asemenea, *Webb și Granger*, mai jos).
- ▶ Obstacolele practice cu care se confruntă reclamantul la cererea de chemare în judecată a unui avocat după ce un număr de apărători garantați de stat s-au autorecuzat de la participare într-o cauză inițiată împotriva colegului lor (*Bertuzzi c. Franței*).

Obstacole practice: nu există o încălcare

- ▶ Refuzul asistenței juridice într-o cauză civilă, motivând prin lipsa perspectivelor de reușită sau a caracterului frivol și ofensator al cererii (*Webb*, dec.)
- ▶ Excluderea prin lege a anumitor tipuri de litigii civile din regimul de acordare de asistență juridică obligatorie (*Granger*).
- ▶ Aplicarea unor amenzi mici pentru a descuraja justițiabilii insistenți să formuleze cereri frivole în vederea rectificării hotărârilor (*Toyaksi și alții c. Turciei*).

Sistemele de reprezentare juridică obligatorie în fața instanțelor superioare – atunci când părțile nereprezentate nu pot folosi căile de atac în fața unei instanțe de jurisdicție superioară – nu sunt, în principiu, contrare articolului 6 § 1 (*Webb c. Regatului Unit*, dec.), dar și astfel de proceduri trebuie însoțite de garanții procedurale pentru a preveni aplicarea lor arbitrară. Astfel, în cazul în care un apărător garantat de stat a refuzat să introducă o cerere de recurs, fiind convins de lipsa perspectivelor de reușită, opinia sa ar fi trebuit să fie făcută în scris pentru a observa motivele sale (*Staroszczyk c. Poloniei*, §§ 121-139).

3.1.4. Imunitatea pârâtului într-o cauză civilă

O imunitate absolută a autorităților naționale sau din străinătate față de acțiuni civile în justiție poate conduce la încălcarea articolului 6 (*Osman și Z și alții c. Regatului Unit*); deși în unele cauze articolul 6 a fost considerat ca inaplicabil (*Roche*)⁹.

9. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 2.1.1, Litigiu asupra unui drept bazat pe dreptul intern.

Instanțelor superioare naționale le aparține o discreție largă de a constata dacă o astfel de cerere este întemeiată în dreptul intern și, prin urmare, este oare articolul 6 aplicabil în speță, în timp ce Curtea va căuta motive serioase pentru a se îndepărta de la concluziile acestora (Roche).

Imunitatea pârâtului: încălcare

- ▶ Un deputat în parlament beneficiază de imunitate față de declarațiile sale care nu au nicio legătură cu activitatea parlamentară (*Cordova c. Italiei, dar consultați, de asemenea, A c. Regatului Unit*).
- ▶ Acțiunea civilă înaintată împotriva unui deputat în parlament în legătură cu o declarație publică a fost respinsă, invocându-se imunitatea – încălcarea rezultă, deoarece declarația contestată a fost făcută în afara unui context strict al dezbaterilor politice/parlamentare (*C.G.I.L. și Cofferati*).
- ▶ Imunitatea de care beneficiază o ambasadă a unui stat străin după o concediere aparent discriminatorie, luând în considerare în special caracterul de drept privat al relațiilor contractuale în speță (*Cudak c. Lituaniei* [MC]; *Sabeh El Leil c. Franței, dar consultați, de asemenea, Fogarty*).

În cazul în care se aplică articolul 6, trebuie să se facă o distincție între imunitatea funcțională împotriva unui anumit tip de acțiuni civile, spre exemplu, cea acordată organelor de poliție în legătură cu exercițiul funcției sale de investigare (*Osman*) și o imunitate structurală cu caracter general față de răspunderea juridică, cum ar fi cea de care beneficiază o ambasadă străină (*Fogarty*) sau un alt stat (*Al-Adsani*, §§ 52-67). Pentru a fi acceptabilă în temeiul articolului 6, imunitatea trebuie să fie mai degrabă funcțională decât structurală: imunitatea este justificată mai degrabă după natura litigiului, și nu după statutul juridic al părților (*Fogarty*, §§ 32-39). Hotărârea în cauza *Jones și alții c. Regatului Unit* (§§ 190-215) a confirmat tendința de a caracteriza imunitatea statului străin împotriva acțiunilor civile formulate într-un alt stat ca o excepție de tip *jus cogens*. Cu toate acestea, domeniul de aplicare și amploarea unei astfel de excepții nu a fost încă clar definit de Curte, în timp ce alte jurisdicții internaționale (Curtea Internațională de Justiție) nu au confirmat această tendință¹⁰.

10. CIJ, *Germaniei c. Italiei*, hotărâre din 3 februarie 2012.

Este necesară să existe o legătură rezonabilă de proporționalitate la evaluarea pretențiilor invocate de un reclamant, pe de o parte, și nevoia de a proteja un anumit pârât în temeiul unui scop legitim urmărit de stat, pe de altă parte (*Osman*, § 147).

Examinându-se astfel de proporționalitate, statului respondent i se acordă o marjă de apreciere (*Fogarty*, §§ 32-39). În pofida acestei marje, Curtea tinde tot mai mult să revizuiască diferite hotărâri ale autorităților naționale, inclusiv cele legislative, cu privire la faptul dacă imunitatea este justificată sau nu (consultați *C.G.I.L. și Cofferati c. Italiei*, §§ 63-80, unde Curtea nu a căzut de acord cu Camera Deputaților din Italia cu privire la faptul dacă o declarație a unui deputat a fost făcută sau nu în exercitarea funcțiilor sale ca membru al parlamentului).

Imunitatea pârâtului: nu există o încălcare

- ▶ Imunitatea de care beneficiază autoritatea de administrație locală față de o acțiune judiciară cu privire la pretinsa neglijență de luare a măsurilor pozitive pentru a proteja copiii de părinții abuzivi (*Z și alții v. Regatului Unit*, dar consultați, de asemenea, *Osman*).
- ▶ Imunitatea atașată declarațiilor făcute în timpul dezbaterilor parlamentare în camerele legislative, concepută pentru a proteja interesele instituționale ale parlamentului, spre deosebire de declarațiile parlamentare făcute în capacitatea individuală (*A c. Regatului Unit, 2002*, dar consultați, de asemenea, *Cordova și C.G.I.L. și Cofferati*).
- ▶ Imunitatea în Regatul Unit a unui stat străin față de cereri de despăgubire pentru pretinse acte de tortură avute loc pe teritoriul aceluiași stat, inter alia, reieșind și din anumite considerente de ordin practic, cum ar fi imposibilitatea de a asigura executarea unei eventuale posibile hotărâri (*Al-Adsani*). Aceeași imunitate a fost extinsă și funcționarilor dintr-un stat străin respectiv (*Jones și alții c. Regatului Unit*).
- ▶ Imposibilitatea de a chema în judecată un judecător pentru hotărâri adoptate în capacitatea sa judiciară (*Schreiber și Boetsch; Esposito c. Italiei, dec.*).

Deși Convenția ar trebui „să fie interpretată, pe cât este de posibil, în armonie cu alte norme de drept internațional”, inclusiv și alte angajamente internaționale ale statului respondent, nu se exclude că cerințele Convenției să le înlocuiască (*Fogarty*, §§ 32-39).

Testul de proporționalitate implică echilibrarea unor considerente concurente de interes public pentru a preveni o imunitate generală, cu caracter de blanchetă, luându-se în considerație natura litigiului, interesul reclamantului și gravitatea pretinselor acte sau omisiuni ale pârâtului (*Osman*, § 151).

3.2. Caracterul definitiv și executarea unei hotărâri judecătorești

Principii și noțiuni principale:

- ▶ *res judicata* (*Brumărescu*);
- ▶ securitatea raporturilor juridice (*Ryabykh c. Rusiei*, §§ 51-58);
- ▶ eficacitate (*Hornsby*).

3.2.1. Caracter definitiv: *res judicata*

Res judicata înseamnă că odată ce o hotărâre civilă sau o sentință de achitare în materie penală a devenit definitivă, aceasta trebuie să devină imediat obligatorie și, în principiu, nu ar trebui să existe niciun risc nejustificat de inversare a soluției (*Brumărescu*).

Acest drept își are originea în principiul securității raporturilor juridice (*Ryabykh c. Rusiei*, §§ 51-58). Principalele exemple de încălcări ale acestei dispoziții implică intervenții prin intermediul unor căi de atac extraordinare, în special, din partea unor funcționari înalți de stat, în vederea reexaminării cazului după expirarea termenelor de atac (*Brumărescu, Ryabykh*).

Competența de revizuire din partea unei instanțe superioare ar trebui exercitată, în principiu, prin intermediul căilor ordinare de apel sau recurs, într-un număr limitat de cazuri și în termene previzibile (*Ryabykh*; consultați, de asemenea, *OOO „Link Oil SPB” c. Rusiei*, dec.).

Revizuirea extraordinară trebuie strict limitată la niște circumstanțe foarte convingătoare și nu ar trebui să devină un recurs deghizat: simpla posibilitate de a avea două puncte de vedere asupra unei probleme legale nu este un motiv de reexaminare (*Ryabykh*). Cu toate acestea, o condamnare penală poate fi anulată în urma unei revizuirii, cu condiția ca anularea să fie justificată de o eroare gravă în procedurile inițiale (*Lenskaya c. Rusiei*, §§ 36-44).

Statele nu trebuie să influențeze soluția judiciară adoptată într-un litigiu prin introducerea unei noi legislații. Chiar dacă o intervenție legislativă care redefinește rezultatul unei cauze aflate în curs de examinare poate fi justificată convingător prin existența unui interes general, în principiu, motivele financiare prin sine nu ar trebuie să servească temei pentru o astfel

de intervenție (*Arnolin c. Franței*, §§ 73-83). În același timp, nu există nicio încălcare a principiului securității raporturilor juridice, dacă o parte pierde cauza, din cauza schimbării practicii judiciare cu privire la interpretarea normelor de procedură în cauze pendinte (*Legrand c. Franței*, §§ 39-43).

Un caz poate fi redeschis pe baza unor circumstanțe noi descoperite; cu toate acestea, noua legislație adoptată cu efect retroactiv nu poate constitui astfel de „circumstanță” (*Maggio și alții c. Italiei*, §§ 44-50; *SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais și alții c. Franței*, §§ 29-34). Prin urmare, orice legislație nouă ar trebui, în principiu, să se aplice numai relațiilor juridice viitoare.

Principiul *res judicata* nu presupune obligația instanțelor naționale să urmeze precedente judiciare; asigurarea coerenței aplicării legii poate necesita timp și, prin urmare, o anumită perioadă cu o practică judiciară contradictorie poate fi tolerată, fără a submina principiul securității raporturilor juridice. Acest lucru înseamnă că două instanțe, fiecare cu propria sa jurisdicție, pot decide cu privire la cauze similare (în fapt și în drept), ajungând la concluzii divergente, dar totuși raționale și motivate (*Nejdet Şahin și Perihan Şahin*, §§ 61-96). Cu toate acestea, în diferite cazuri s-a constatat o încălcare a articolului 6, din cauza inconsecvențelor între hotărârile judecătorești, în special, atunci când ele au fost adoptate de aceeași instanță (superioară) (*Beian c. României* (nr. 1)), unde problema juridică în cauză a fost o chestiune de interes general pentru întreaga societate (*Tudor Tudor c. României*) sau în cazul în care cauzele se caracterizează prin relativ aceleași circumstanțe de fapt în litigii, unde justițiabili aparțin unui singur grup clar definit (*Ştefănică și alții c. României*)¹¹.

3.2.2. Executarea într-un timp rezonabil a unei hotărâri judecătorești definitive

Acest drept derivă din principiul eficacității, pentru a preveni o victorie *à la Pirus* pentru reclamant într-o cauză în care nu se face nicio pretenție cu privire la caracterul neechitabil al procedurilor (*Hornsby*).

Statul nu poate invoca drept scuză lipsa de fonduri pentru neplata unei creanțe impuse printr-o hotărâre pronunțată împotriva unei autorități de stat (*Burdov c. Rusiei*, §§ 34-38). Cu toate acestea, lipsa de fonduri poate justifica neexecutarea unei hotărâri definitive împotriva unei persoane fizice sau a unei companii (*Bobrova c. Rusiei*, §§ 16-17). În astfel de litigii „pe orizontală” (în cazul în care părțile litigioase sunt private), rolul autorităților este de a asigura unui reclamant (creditor) câștigător asistență rezonabilă la executarea hotărârii în favoarea sa,

11. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 6.3, Jurisprudență internă inconsecventă.

dar nu și să garanteze executarea în toate cazurile (*Fuklev c. Ucrainei*, §§ 84-86). O astfel de asistență juridică trebuie să fie adecvată, suficientă și diligentă și trebuie să instituie un întreg arsenal juridic disponibil pentru o persoană (*Fociac c. României*, *Dachar c. Franței*). Neîndeplinirea de stat a obligațiilor în acest sens nu duce neapărat la o încălcare, cu excepția unor situații cu efecte vădit dăunătoare asupra procedurilor de executare (*Kunashko c. Rusiei*).

Deși Curtea a recunoscut că o obligație rezultată dintr-o hotărâre judiciară împotriva statului în domeniul drepturilor pur social-economice, cum ar fi acelea de acordare a locuințelor sau de furnizare, serviciilor locative, ar putea genera o perioadă mai lungă de executare, durata procesului de executare nu trebuie să fie nerezonabilă (*Gerashimov și alții c. Rusiei*)¹².

Executare: încălcare

- ▶ Neplata despăgubirii acordate de instanțele naționale împotriva autorităților de asigurare socială, în pofida executării titlului obținut de reclamant cu șase ani în urmă (*Burdov*).
- ▶ Refuzul autorităților de a executa hotărârile judecătorești prin care se dispune închiderea centralelor termice (*Okyay și alții c. Turciei*).
- ▶ Neexecutarea, după mai mult de opt ani, a unei hotărâri judecătorești care obligă autoritățile să acorde un teren cu titlu de despăgubire în temeiul legislației interne speciale privind restituirea drepturilor de proprietate (*Jasiūnienė, dar consultați Užkurėlienė*).
- ▶ Neexecutarea de autorități a obligației de acordare a locuinței și serviciilor locative potrivit hotărârii judecătorești – doctrină întârzierii „nerezonabile” (*Gerashimov și alții c. Rusiei*).
- ▶ Inacțiunea executorilor judecătorești în vederea recuperării restanțelor salariale, în timp ce debitorul (fost angajat al reclamantului) inițial a avut anumite bunuri, dar ulterior a falimentat (*Kunashko c. Rusiei; dar consultați, de asemenea, Fociac c. României*).
- ▶ Neîndeplinirea obligațiilor de eliberare a reclamantului după sentința de achitare (*Assanidze c. Georgiei*).

Această garanție este autonomă față de cerințele dreptului intern. O încălcare a termenelor legislației interne prevăzute pentru executare nu înseamnă neapărat o încălcare a articolului 6. O întârziere a executării poate fi acceptabilă pentru o anumită perioadă de timp, cu condiția ca aceasta să nu afecteze însăși esența dreptului la o instanță (*Burdov*).

12. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 7, Proces în timp rezonabil.

Criteriile de evaluare a caracterului rezonabil al unei întârzieri în executarea unei hotărâri judecătorești nu sunt echivalente cu cerințele mai stricte ale unui „termen rezonabil”; ultimul test de aplică numai în ceea ce privește procedurile judiciare de soluționare a litigiului¹³, deși unele elemente, cum ar fi complexitatea cauzei și comportamentul părților, sunt relevante în ambele teste (*Užkurėlienė și alții c. Lituaniei*, §§ 31-37).

Deoarece executarea hotărârii judecătorești de atribuire a unui teren implică mai multe măsuri, contrar cu o acțiune izolată, cum ar fi o plată a unor sume de bani (cum a fost în cauza *Burdov*), întârzierile relativ mai mari de executare pot fi acceptabile, în temeiul articolului 6 (*Užkurėlienė*), în astfel de situații. Cu mai multe ocazii, Curtea a recurs la indicarea unor termene maxime diferite (șase luni, un an, doi ani), prezumate ca suficiente pentru executarea hotărârilor, în funcție de tipul de obligații (*Gerasimov și alții c. Rusiei*, §§ 170-171). Cu toate acestea, circumstanțele particulare ale unui caz pot justifica termene mai mici în cauzele care necesită atenție specială din partea autorităților. Prin urmare, testul termenului rezonabil pentru executarea corespunzătoare rămâne, în esență, subiectiv.

Problemele repetitive cu neexecutarea în anumite state au fost soluționate printr-o hotărâre pilot, Curtea Europeană a Drepturilor Omului indicând asupra unei probleme sistemice și necesității adoptării unor măsuri, inclusiv legislative, pentru implementare din partea statului respondent într-un interval de timp limitat (*Burdov (nr. 2) c. Rusiei*, §§ 125-146).

Executare: nu există o încălcare

- ▶ Întârziere de patru ani la executarea unei hotărâri judecătorești în proceduri de restituire a terenurilor, având în vedere complexitatea etapelor necesare și atitudinea oarecum ambivalentă a reclamanților/lipsa diligenței corespunzătoare a acestora în procesul de executare (*Užkurėlienė; consultați, de asemenea, Jasiūnienė*).
- ▶ Neplata din partea statului a sumelor ordonate de instanțele naționale în favoarea reclamantului în locul unui debitor privat în stare de faliment (*Shestakov, dec.*).
- ▶ Întârzieri îndelungate și neexecutarea parțială a unei hotărâri împotriva fostului angajator al reclamantului cauzată de rezistența acestuia, în timp ce autoritățile au luat toate măsurile necesare pentru a asista reclamantul (*Focia c. România; dar consultați, de asemenea, Kunashko c. Rusiei*).

13. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 7, Proces în timp rezonabil.

Capitolul 4

Tribunal independent și imparțial instituit de lege

Principii și noțiuni principale

Acest drept include trei caracteristici principale, necesare pentru o instituție judiciară, uneori suprapuse:

- ▶ tribunal „instituit de lege” (*H. c. Belgiei*);
- ▶ tribunal „independent” (*Campbell și Fell, §§ 78-82*);
- ▶ tribunal „imparțial” (*Piersack c. Belgiei, §§ 30-32*).

În cazul în care un organ profesional, disciplinar sau executiv nu respectă cerințele de mai sus, articolul 6 va fi în continuare respectat, cu condiția că reclamantul să aibă ulterior acces la o revizuire judiciară în fapt și în drept (*A. Menarini Diagnostics S.R.L. c. Italiei, §§ 57-67*).

Cerințele de „imparțialitate”, „independentă” și „instituire de lege” se aplică numai pentru organele judiciare.

Autoritățile de poliție sau de procuratură trebuie să fie imparțiale, independente sau instituite de lege. Cu toate acestea, în cazul în care instituția judecătorului de instrucție (*juge d’instruction*) există în cadrul sistemului de justiție penală, cerința imparțialității se aplică și instituției respective (*Vera Fernández-Huidobro c. Spaniei, §§ 108-114*); în mod similar, în cazul în care un asistent judiciar sau președintele tribunalului îndeplinește de facto niște funcții importante în cadrul procesului de judecare, interesul personal al asistentului în soluționarea cauzei poate afecta imparțialitatea instanței (*Bellizzi c. Maltei, §§ 57-62*).

4.1. Tribunal independent instituit de lege

4.1.1. Tribunal instituit de lege

Această dispoziție se referă, în principiu, la chestiunea dacă un anumit organ administrativ sau disciplinar care examinează litigiile are caracteristicile unui „tribunal” sau ale unei „instanțe”, în sensul autonom al articolului 6, chiar dacă

nu este denumit „tribunal” sau „instanță” în sistemul intern (*H. c. Belgiei*, §§ 50-55). Aceasta este singura dispoziție a articolului 6 care face trimitere în mod explicit la dreptul intern, garantând un anumit grad de evaluare a „legalității” din partea Curții. În același timp, există și o puternică prezumție că instanțele naționale cunosc mai bine normele jurisdicționale, iar dacă chestiunea competenței este discutată în mod adecvat la nivel național, Curtea tinde să cadă de acord cu instanțele naționale într-o decizie privind competența de a examina cazul (*Khodorkovskiy (nr. 2) c. Rusiei, dec.*)¹⁴.

Tribunal instituit de lege: încălcare

- ▶ Judecătorii poporului aleși să judece fără o condiție legală de distribuire aleatorie și termene aplicabile în trecut (*Posokhov c. Rusiei*, dar consultați *Daktaras, dec.*, pentru o abordare mai tradițională a acestui aspect)
- ▶ O cauză pe rol auto-atribuită de președintele unei instanței, și decisă în aceeași zi prin procedură lipsită de transparență (*DMD Group, a.s.*)
- ▶ În timpul perioadei în care legea privind judecătorii poporului a fost abrogată și nu a fost adoptată o lege nouă, judecătorii poporului au continuat să decidă asupra cazurilor, potrivit tradițiilor și a practicilor anterioare (*Pandjigidze și alții*).

Punctul de pornire este funcția organului de a decide chestiuni atribuite în competența sa conform ordinii de drept (*Belilos c. Elveției*, §§ 62-73), acesta din urmă denotând, în primul rând, absența unei discreții absolute a executivului (*Lavents c. Letoniei*, §§ 114-121).

Organul trebuie să facă parte din mecanismele judiciare ordinare, iar faptul că el are și alte funcții pe lângă cea pur legală nu îl plasează neapărat în afara noțiunii de „tribunal” (*H. c. Belgiei*). Termenul „instituit de lege” este prevăzut să asigure faptul că organizarea judiciară nu se află la discreția organelor executive, ci este reglementată printr-o lege adoptată de parlament.

Membrii organului nu trebuie să fie neapărat juriști sau judecători calificați (*Ettl c. Austriei*, §§ 36-41).

Organul trebuie să aibă puterea de a lua hotărâri obligatorii (*Sramek c. Austriei*, §§ 36-42) și nu numai recomandări sau opinii, chiar dacă recomandările respective sunt în practică respectate (*Bentham*, §§ 37-44).

Hotărârile unui „tribunal” nu ar trebui să fie supuse riscului de a fi anulate de un organ extrajudiciar (*Cooper c. Regatului Unit [MC]*).

14. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.1, Obstacole de drept material în calea accesului la instanță; secțiunea 3.1.2, Obstacole procedurale în calea accesului la instanță.

Tribunal instituit de lege: nu există o încălcare

- ▶ Diferite organe disciplinare profesionale, cum ar fi Consiliul Baroului, în pofida suprapunerii funcțiilor acestora de auto-reglementare administrativă, consultativă, disciplinară și de decizie (*H. c. Belgiei*; consultați, de asemenea, *Oleksander Volkov c. Ucrainei*).
- ▶ Organe disciplinare militare și în penitenciare (*Engel*).
- ▶ Organe administrative care tratează chestiuni legate de vânzări de terenuri (*Ringeisen*) și reforma agrară (*Ettl*).
- ▶ Organe de arbitraj care acordă despăgubiri pentru naționalizarea și achiziționarea obligatorie de acțiuni (*Lithgow și alții*).
- ▶ Instanță pentru litigii de muncă, în privința căreia un ministru din guvern ar putea hotărî, prin intermediul delegării legislative, unde ar trebui să fie înființată instanța respectivă și care ar trebui să fie competența sa teritorială (*Zand, dec.*).
- ▶ O instanță din Germania care a judecat o persoană pentru genocidul comis în Bosnia (*Jorgic c. Germaniei*).
- ▶ O instanță specializată înființată pentru judecarea faptelor de corupție și crimă organizată (*Fruni c. Slovaciei*).

Competența tribunalului trebuie să fie definită în lege; cu toate acestea, nu este necesar ca fiecare detaliu de organizare judiciară să fie reglementat de legislația primară (*Zand c. Austriei, dec.*). În același timp, este inacceptabil dacă funcția și rolul unui judecător sunt reglementate numai prin practici nescrise (*Pandjigidze și alții c. Georgiei, §§ 103-111*).

Abordarea noțiunii de „tribunal instituit de lege” implică o examinare în ansamblu a structurii instituționale caracteristice pentru întreaga clasă a organelor în cauză; ea nu se referă, de regulă, la examinarea competenței unui anumit organ în circumstanțele particulare ale unui caz individual, cum ar fi reevaluarea normelor naționale cu privire la competența teritorială sau ierarhică a unei anumite instanțe sau componența completelor judiciare care au examinat plângerile reclamantului (*Daktaras c. Lituaniei, dec.*; consultați, de asemenea, doctrina celei de-a patra instanțe).

Numai în unele cazuri excepționale, Curtea se angajează în examinarea noțiunii de „tribunal instituit de lege” prin prisma prevederilor legislației naționale cu privire la constituirea componenței judiciare; în acest sens, standardul de probă este foarte strict, iar reclamantului îi este pus în sarcină mai degrabă să

dovedească absența totală a temeiurilor legale în legislația națională, decât o simplă îndoială cu privire la lipsa competenței din partea unui anumit organ sau a unui membru al acestuia (*Lavents*).

4.1.2. Tribunal independent

Noțiunea de independență a tribunalului se suprapune în oricare măsură cu primul element („tribunal instituit de lege”), deoarece presupune existența unor măsuri de garanție procedurale pentru a separa sistemul judiciar de alte puteri, în special, cea executivă (*Clarke c. Regatului Unit, dec.*). De asemenea, independența este deseori analizată în raport cu „imparțialitatea obiectivă”, fără a distinge clar aceste două aspecte (*Moiseyev c. Rusiei, §§ 175-185*)¹⁵.

Este necesar un anumit grad instituțional de separare față de executiv; un ministru sau un guvern niciodată nu poate fi considerat ca fiind un tribunal „independent” (*Bentham*).

Simpla posibilitate a executivului să modifice sau să suspende executarea unei hotărâri a organului judiciar îl privează de caracteristicile unui tribunal „independent” (*Van de Hurk c. Olandei, §§ 45-55*). O hotărâre a unui „tribunal” nu ar trebui să fie supusă riscului de anulare din partea unui organ extrajudiciar (*Cooper c. Regatului Unit [MC]*).

Simplul fapt că judecătorii instanțelor de drept comun sunt desemnați de o autoritate executivă, cum ar fi un ministru, sau salariați prin intermediul unor proceduri și modalități reglementate de guvern, nu înseamnă că judecătorii respectivi vor fi lipsiți de „independență” (*Clarke, dec.*). În acest sens, este necesară o analiză mai cuprinzătoare a modului de desemnare, a mandatului și a garanțiilor de lege împotriva exercitării unor presiunii exterioare.

Garanția împotriva demiterii membrilor tribunalului de executiv în timpul mandatului acestora este o consecință necesară a „independenței” acestora, dar inamovibilitatea nu trebuie să fie obligatoriu recunoscută oficial în lege, cu condiția că ea să fie asigurată în fapt (*Campbell și Fell*).

---

15. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 4.2, Tribunal imparțial.

Tribunal independent: încălcare

- ▶ Tribunal militar cu competență de judecare a cazurilor cu implicarea persoanelor civile (Incal).
- ▶ Un ofițer de poliție, acționând ca organ de adjudecare, având în vedere subordonarea lui aparentă – deși în lipsa unor probe clare – fața de superiori din poliție care au intentat procedurile împotriva reclamantului (*Belilos*, dar potrivit unei abordări mai tradiționale aparențele, de obicei, sunt tratate în cadrul testului de „imparțialitate” obiectivă)¹⁷.
- ▶ Instanțele mixte care includ judecători ai poporului („asistenți judiciari”) cu garanții de independență insuficiente, spre exemplu, garanții împotriva încetării premature a mandatului sau prevederi cu privire la recuzare de la examinarea cazurilor cu implicarea părților în numele cărora au fost desemnați (*Luka c. României*).
- ▶ Tribunalul militar în care judecătorii au fost desemnați și dependenți financiar de pârât (Ministerul de Apărare), având în vedere, în special, rolul Ministerului în distribuirea locuințelor pentru ofițeri militari (*Miroshnik c. Ucrainei*).
- ▶ Tribunalele militare compuse din ofițeri militari fără cadru juridic și doi judecători militari – în timp ce lipsa de cunoștințe juridice a ofițerului nu a ridicat semne de întrebare, exercitarea serviciului militar în continuare și subordonarea lui față de normele de disciplina militară a constituit o problemă (*Ibrahim Gürkan c. Turciei*).
- ▶ O comisie specială care combină funcții de investigare și de decizie, conducând proceduri disciplinare împotriva unei întreprinderi care activează în domeniul financiar (*Dubus S.A. c. Franței*).
- ▶ Asesori judiciari din instanțele poloneze, care ar putea fi demisi din funcție printr-o hotărâre a ministrului de justiție, fără a le oferi garanții de protecție adecvate împotriva exercitării arbitrare a competenței respective din partea ministrului (*Henryk Urban și Ryszard Urban*).
- ▶ Organul de auto-administrare judiciară, care decide demiterea unui judecător, majoritatea membrilor căruia nu erau „judecători aleși de judecători”, incluzând Procurorul General și Ministrul de Justiție (*Olkeksander Volkov c. Ucrainei*).

Niciun termen de exercițiu a funcției nu a fost specificat ca fiind un minim necesar; deși un termen relativ scurt de trei ani a fost specificat în privința unui organ disciplinar din penitenciar, devenind probabil un indicator de referință minim acceptabil (*Campbell și Fell*).

Judecătorii numiți în funcții pentru o perioadă de probă în așteptarea desemnării lor pe viață (care, de obicei, durează până la cinci ani în anumite sisteme de drept) nu au fost niciodată considerați de Curte ca relevând lipsă de „independență”. Astfel spus, ar putea apărea o întrebare dacă perioada de probă de 10 ani sau mai mult ar fi considerată una problematică, în special, în cazul în care autoritățile executive (un ministru sau un președinte) au ultimul cuvânt cu privire la desemnarea pe viață.

Un sistem care permite o instanță mixtă care se compune din judecători profesioniști și neprofesioniști (de exemplu, judecătorii poporului, asistenți judiciari, grefieri cu funcții judiciare, asesori etc.), va fi compatibil cu cerința independenței numai atunci când vor fi asigurate suficiente garanții, inclusiv garanții împotriva încetării premature a mandatului și recuzări de la participare la luarea hotărârilor în cazuri cu participarea părților, care ar fi putut juca un rol la desemnarea judecătorilor neprofesioniști (*Luka c. României*, §§ 55-61). Absența oricărei calificări juridice a unui judecător neprofesionist (chiar și într-o instanță militară), în principiu, nu subminează independența (*Ibrahim Gürkan c. Turciei*).

Deseori, Curtea a subliniat importanța aparenței de independență și anume dacă un observator independent percepe organul ca fiind un „tribunal independent” (*Belilos*). Chestiunile aparenței într-un anumit caz individual sunt tratate potrivit testului de „imparțialitate” obiectivă (*Daktaras c. Lituaniei*, §§ 30-38), dar cu câteva excepții rare, aceste probleme au fost examinate din perspectiva „independenței”, în special în cazul în care cauzele nu au fost decise de instanțe de drept comun ci de tribunale specializate (*Belilos*).

Procedura de desemnare a judecătorilor din complete de judecată într-un anumit caz poate, de asemenea, să pună la îndoială independența acestora. În *Moiseyev* (§§ 175-185), Curtea a constatat o încălcare a condițiilor de „independență” și „imparțialitate”, deoarece componența instanței a fost schimbată (printr-o hotărâre a președintelui instanței) de 11 ori și doar cu două ocazii s-au oferit motive pentru asemenea modificări. Într-o altă speță, *DMD Group, a.s.* (§§ 62-72), o situație foarte similară a fost analizată prin prisma conceptului unui „tribunal instituit de lege”.

Un tribunal compus din judecători străini profesioniști detașați reprezintă o garanție suplimentară împotriva presiunii exterioare. De asemenea, un termen scurt al mandatului nu ridică probleme de independență (*Maktouf și Damjanovič c. Bosniei și Herțegovinei* §§ 48-52).

Tribunal independent: nu există o încălcare

- ▶ Tribunal în materia litigiilor industriale, în pofida faptului că implementarea hotărârii sale este supusă discreției executive (*Van de Hurk*).
- ▶ Organul disciplinar din penitenciar, membrii căruia au fost desemnați de un ministru, dar cărora nu li s-au dat indicații despre rolul lor de adjudecare (*Campbell și Fell*).
- ▶ Tribunal de adjudecare a despăgubirilor, doi membri ai căruia au fost desemnați de un ministru – el fiind însuși pârât în procedurile respective – în cazul în care părțile au fost consultate în prealabil și au căzut de acord cu desemnarea celor doi membri (*Lithgow și alții*).
- ▶ Tribunal în materia funciară, care includea funcționari publici, sub obligația legală de a acționa independent (*Ringeisen*).
- ▶ Tribunal militar cu competență exclusivă asupra părților, foști membri ai forțelor armate (*Incal c. Turciei; dar comparați cu Miroshnik c. Ucrainei*).
- ▶ Tribunal militar mixt, care includea un judecător de drept comun, unde acuzatul a avut dreptul de recuzare și de a contesta la o instanță superioară constituirea organului respectiv (*Cooper c. Regatului Unit*).
- ▶ Tribunal constituit din judecători străini profesioniști detașați din alte țări pentru scurte perioade de timp (*Maktouf și Damjanovič c. Bosniei și Herțegovinei*).

Finanțarea instanțelor din surse bugetare ale executivului prin sine nu pune la îndoială independența acestora, cu excepția cazurilor în care statul apare ca pârât și este posibil să se stabilească o legătură causală între fondurile primite de instanță și o cauză particulară (*Porubova c. Rusiei, dec.*).

În cazul în care independența și imparțialitatea unui președinte de instanță sunt puse la îndoială, nu ar trebui să existe o încălcare a articolului 6 § 1, dacă președintele nu a participat personal la examinarea cazului și nu a formulat indicații specifice privind aplicarea legii pentru alți judecători, chiar dacă acesta a supravegheat implementarea unor norme stricte de repartizare a cazurilor și desemnarea unor raportori și, de asemenea, a jucat un rol

important la evaluarea performanței și în proceduri disciplinare (*Parlov-Tkalčić c. Croației*, §§ 81-97)¹⁶.

Chiar dacă o instanță (de recurs) superioară este „independentă”, ea prin sine nu poate compensa lipsa de independență a unei instanțe inferioare, cu excepția cazului în care instanța superioară trebuia să abordeze o problemă specifică a independenței în hotărârea sa (*Henryk Urban și Ryszard Urban*, §§ 47-56).

4.2. Tribunal imparțial

În timp ce noțiunea de „independență” a tribunalului implică o examinare a garanțiilor din punct de vedere instituțional și legislativ împotriva ingerințelor în activitatea judiciară din partea altor ramuri ale puterii, „imparțialitatea” presupune examinarea independenței instanței *vis-à-vis* de părțile într-un caz particular (*Piersack*). Prezența unui judecător părtinitor în completul judiciar poate duce la o încălcare a condiției de imparțialitate, chiar dacă nu există motive de îndoială cu privire la imparțialitatea altor judecători (sau a majorității) (*Sander c. Regatului Unit*, §§ 18-35).

„Imparțialitatea” este o lipsă de subiectivitate sau prejudecată față de părți. Testul de imparțialitate există în două forme: subiectiv și obiectiv (*Piersack*).

Testul subiectiv necesită un nivel mai strict de individualizare sau o legătură cauzală, necesitând existența unei atitudini părtinitoare personale din partea unui membru al tribunalului *vis-à-vis* de una din părți; imparțialitatea subiectivă este prezumată până la proba contrarie (*Piersack*). Exemple de lipsă a imparțialității subiective:

- ▶ declarațiile publice ale unui judecător de primă instanță care apreciază calitatea apărării și perspectivele soluționării cauzei penale (Lavents; acest caz a implicat o constatare a prezumției de nevinovăție pe baza acestor motive) sau care critică reclamantul (*Olujić*, §§ 56-68);
- ▶ declarația judecătorilor în sala de judecată cu privire la faptul că au fost „profund insultați” în timp ce au găsit avocatul reclamantului vinovat de sfidarea instanței (*Kyprianou*, 118-135, unde Curtea nu a găsit necesar să examineze problema separată, sub aspectul prezumției de nevinovăție);

---

16. Acest caz a fost examinat sub aspectul de „imparțialitate”, într-un mod similar cu *Daktaras* și alte cauze comparabile menționate mai jos.

- ▶ constatarea unui judecător de instrucție într-o hotărâre cu privire la trimiterea cauzei în judecată despre „suficiența probelor privind vinovăția”, cauza care a fost ulterior judecată în fond de același judecător și reclamantul găsit vinovat (*Adamkiewicz c. Poloniei*, §§ 93-108).

Tribunal imparțial: încălcare (test obiectiv)

- ▶ Judecător care a judecat fondul cauzei penale în care anterior acționase ca un judecător de instrucție (*De Cubber*).
- ▶ Judecător în primă instanță care anterior a decis cu privire la prelungirea arestării preventive, în special, cu referință suficientă a probelor împotriva reclamantului (*Hauschildt*); deși imparțialitatea nu este pusă la îndoială doar din simplul motiv că judecătorul ar fi prelungit arestarea (*Perote Pellon c. Spaniei*).
- ▶ Judecători care acționează în calitate de acuzatori și adjudecători în proceduri simplificate cu privire la sfidarea instanței (*Kyprianou*).
- ▶ Ingerința unui judecător superior care a desemnat completul de recurs și a transmis sui generis apelul în cauză, deși singur nu a examinat cauza (*Daktaras*).
- ▶ Participarea la etapa examinării „recursului în anulare” a unui judecător care a și inițiat recursul (*Svetlana Naumenko c. Ucrainei*).
- ▶ Indicații ale instanței superioare formulate într-o scrisoare în adresa unei instanțe inferioare cu privire la hotărârea care urmează să fie adoptată (*Baturlova c. Rusiei*).
- ▶ Judecător care a examinat în fond cauza penală, dar care anterior a fost procuror-șef în procuratura care a investigat cauza (*Piersack*).
- ▶ Presiunile asupra judecătorilor din partea autorităților executive de a-și exercita competența discreționară pentru a redeschide procedurile (*Sovtransavto c. Ucrainei*).
- ▶ Instanța care se pronunță asupra legislației, ai cărei membri au participat anterior la elaborarea proiectului actului legislativ (*Procola, dar consultați Kleyn c. Olandei*).
- ▶ Procedurile conform legii „lustrației” împotriva unui ex-judecător a instanței constituționale care anterior a încercat să invalideze legislația în cauză, cuplată cu critici directe ale acțiunilor sale formulate de „comisia pentru lustrație” (*Ivanovski c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”*).

- ▶ Judecător la o instanță superioară care anterior a apărut în calitate de avocat al oponentilor reclamanților la etapele inferioare ale procedurilor (*Mežnarić c. Croației*).
- ▶ Același judecător care participă în același set de proceduri civile juridice și, de fapt, între aceleași părți (*Golubović c. Croației*).
- ▶ Doi judecători, care anterior în alte cauze au fost recuzați pentru lipsă de imparțialitate, examinând un nou caz care implică același reclamant (*Harabin c. Slovaciei*).
- ▶ Același judecător chemat să decidă dacă interpretarea sa a normei de drept material dintr-o hotărâre anterioară (în același caz) trebuia să fie admisă sau nu (*Toziczka c. Poloniei*).
- ▶ Judecător, examinând cererea împotriva băncii, dar anterior implicat în examinarea pretențiilor financiare ale soțului reclamantei cu aceeași bancă (*Sigurdsson, dar consultați Pullar, dec.*).
- ▶ Juriul care a respins declarații denigratoare, în care anumiți membri au făcut anterior glume rasiste referitoare la reclamant (*Sander*).
- ▶ Procurorul care vorbește informal cu jurații în timpul pauzei de proces cuplată cu omisiunea președintelui tribunalului de a întreba jurații despre natura conversației (*Farhi*).
- ▶ Legături de familie apropiate (unchi-nepot) între un judecător și avocatul părții opuse (*Micallef c. Maltei*).
- ▶ Campanie de presă extrem de virulentă în jurul unui proces a doi acuzați minori, cuplată de lipsa participării efective a acestor acuzați (*T. și V. c. Regatului Unit*)¹⁹.
- ▶ Instanța superioară care refuză să anuleze o hotărâre a instanței inferioare pe motiv că judecătorul din prima instanță a fost părtinitor (*Alenka Pečnik c. Sloveniei*).

Testul obiectiv de imparțialitate necesită un nivel mai puțin stringent de individualizare sau stabilirea legăturii de cauzalitate și, în consecință, o sarcină probatorie mai ușoară pentru reclamant. Apariția unui dubiu sau a unei îndoieli rezonabile cu privire la lipsa de imparțialitate este suficientă din punct de vedere al „unui observator obiectiv” (*Piersack*). Spre deosebire de testul subiectiv, o pretenție de lipsă de imparțialitate obiectivă creează o prezumpție

pozitivă în favoarea alegațiilor reclamantului cu privire la caracterul părtinitor, care poate fi exclusă numai de statul respondent și în cazul în care sunt prezentate suficiente garanții procedurale, înlăturând astfel de îndoială legitimă (*Salov c. Ucrainei*, §§ 80-86; *Farhi c. Franței*, §§ 27-32).

Îndoielile legitime în ceea ce privește imparțialitatea pot apărea ca urmare a relațiilor de muncă anterioare a unui judecător cu una dintre părți (*Piersack*), interconectării funcțiilor de procuror și a celor judiciare de aceeași persoană în diferite etape ale acelorași proceduri (*De Cubber c. Belgiei*, §§ 24-30), încercării acelorași judecători de a participa la diferite nivele de jurisdicție a instanțelor (*Salov*), ingerinței din partea unui judecător care nu examinează cauza (*Daktaras*), suprapunerii funcțiilor legislative/consultative și a celor judiciare (*Procola*, §§ 41-46), relațiilor de familie, afaceri sau a altor relații anterioare între o parte și judecător (*Sigurdsson c. Islandei*, §§ 37-46) și a acelorași obiceiuri și practici sociale, cum ar fi afilierea politică care implică o parte și membrul tribunalului (*Holm c. Suediei*, §§ 30-33).

Între un aspect capabil să pună la îndoială imparțialitatea obiectivă a tribunalului, pe de o parte, și, pe de altă parte, între faptele care urmează să fie evaluate (*Kleyn*, §§ 190-202) sau persoanele (*Sigurdsson*) implicate în cauză trebuie să existe o legătură causală suficient de serioasă. Prin urmare, simpla afiliere a membrului tribunalului la un anumit grup social sau asociație – cum ar fi apartenența aceluiași partid politic sau aceleiași confesiuni religioase ca și una din părțile în proces – nu este suficientă să fundamenteze îndoieli în cadrul testului obiectiv; un grad suficient de individualizare ori stabilirea unei legături cauzale a pretensei atitudini părtinitoare a tribunalului este necesară chiar și pentru testul obiectiv (comparați, spre exemplu, diferitele concluzii în circumstanțe similare în *Holm* și *Salaman c. Regatului Unit*, dec.; *Sigurdsson* și *Pullar c. Regatului Unit*, dec.; consultați exemplele din tabele).

Un nivel mai serios de individualizare a îndoielilor rezonabile din partea unui observator obiectiv uneori șterge linia de demarcare între testele obiective și subiective (*Sander*, §§ 22-35).

Curtea de la Strasbourg consideră încălcarea principiului imparțialității printre cele mai importante temeiuri prin sine să justifice anularea unei hotărâri a instanței inferioare de o instanță superioară (*Alenka Pečnik c. Sloveniei* §§ 19-22).

Tribunal imparțial: nu există o încălcare

- ▶ Același judecător care a examinat cauza în primă instanță în vederea trimerii acesteia la instanța de apel (*Stow și Gai c. Portugaliei*).
- ▶ Membrii instanței, adjuccând asupra calității legii care anterior apăruseră în calitate de consultanți la etapa de adoptare, dar nu și în procesul de elaborare legislativă a unor aspecte în legătură cu litigiul examinat potrivit acestei legi (*Kleyn*).
- ▶ Participarea la tribunalul disciplinar medical a doctorilor practicieni, totodată și membri ai organului profesional, la participarea căruia acuzații au obiectat (*Le Compte, Van Leven și De Meyere*).
- ▶ Cazul în care o instanță a examinat anterior în mod succesiv cauze similare sau conexe, stabilind o anumită tendință în practica judiciară (*Gillow*).
- ▶ Același judecător, care a examinat două cereri independente, dar similare, depuse de același reclamant, exprimând o opinie nefavorabilă separată cu privire la primul litigiu al reclamantului (*Khoniakina c. Georgiei*).
- ▶ Cazul în care un judecător, presupus membru al lojei francmasonilor, a fost solicitat să examineze valabilitatea testamentului altui presupus francmason (*Salaman, dec.; dar consultați Holm*).
- ▶ Cazul în care un judecător a îndrumat jurații în mod direct și neechivoc să ignore opinii adverse în mass-media despre reclamant (*Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1), dec.*).
- ▶ Filmarea arestării reclamantului de – jurnaliști de la un post de televiziune privată nu a încălcat articolul 6, ori invers nu a rezultat într-o „campanie mass-media virulentă”, în special, lipsind dovezi că aceasta ar fi fost inițiată de autorități (*Natsvlishvili și Togonidze c. Georgiei*).
- ▶ Situația în care unul din judecătorii neprofesioniști, a cărui imparțialitate era în discuție, a făcut parte din completul judecătoresc pentru o scurtă perioadă de timp și a fost deodată înlăturat în cele din urmă din procesul de adoptare a deciziei (*Procedo Capital Corporation c. Norvegiei*).
- ▶ Cazul în care un asistent judiciar al președintelui de tribunal, deși anterior angajat în calitate de consultant al uneia dintre părți, fără dubiu nu a avut nici o legătură cu cauza reclamantului (*Bellizzi*).

Deși s-a afirmat, în principiu, că o campanie de presă extrem de virulentă în jurul unui proces penal poate afecta negativ echitatea procedurilor și imparțialitatea juriului (*Hauschildt c. Danemarcei*, §§ 45-53) și, într-o mai mică măsură, imparțialitatea instanțelor profesionale (*Butkevičius c. Lituaniei*, dec.), încă nu a fost elaborat un test cu privire la ce fel de obligație pozitivă decurge pentru instanțe și alte autorități în acest sens¹⁷. În cazul în care un președinte de tribunal indică juriului să ignore noutățile din mass-media a evenimentelor și imaginea personală a acuzatului din presă, în același timp, avertizând în repetate rânduri mass-media de a respecta echitatea și prezumția de nevinovăție, nu decurge nicio problemă în temeiul articolului 6 (*Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1) c. Regatului Unit*, dec., §§ 36-40).

Declarația neechivocă a nevinovăției făcută de un judecător înainte de condamnare servește ca dovadă a unei încălcări a articolului 6 § 1, sub aspectul de imparțialitate subiectivă și, de asemenea, o încălcare a prezumției de nevinovăție, în temeiul articolului 6 § 2 (*Lavents; Kyprianou*)¹⁸. Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor, o încălcare a articolului 6 § 2, care rezultă dintr-o declarație a unui judecător, ar avea prioritate ca *lex specialis* și neffind astfel necesară o examinare separată, în temeiul articolului 6 § 1, cu excepția cazului în care declarația în cauză nu ar constitui o referință neechivocă a nevinovăției; caz în care examinarea imparțialității ar fi mai relevantă (*Kyprianou*).

Suspiciunea exprimată într-o declarație judiciară, a cărei formulare nu este suficient de serioasă pentru a reprezenta o încălcare a prezumției de nevinovăție, în temeiul articolului 6 § 2, nu poate fi suficientă pentru a descalifica judecătorul pe motiv de părtinire, din punct de vedere obiectiv, în temeiul articolului 6 § 1 (*Hauschildt*) sau chiar din punct de vedere subiectiv, în cazul în care declarația vizează anumite caracteristici ale acuzatului și depășește cerințele procedurale obișnuite (*Kyprianou*)¹⁹.

Hotărârea unui judecător de a respinge cererea de eliberare pe cauțiune nu înseamnă neapărat că el nu este capabil să examineze fondul acuzațiilor. Cu toate acestea, în cazul în care legea impune că judecătorul care decide cu privire la arestare trebuie să aibă o suspiciune definită că persoana ar fi comis fapta de care este acuzată, judecătorul respectiv nu poate face parte din completul de judecată de examinare a fondului (*Ekeberg și alții c. Norvegiei*,

---

17. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.2.2, Participare efectivă.

18. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 8, Prezumția de nevinovăție.

19. Ibid.

§§ 34-50). Un judecător care decide cu privire la arestare trebuie să fie extrem de atent la alegerea argumentelor și a cuvintelor. Nu există părtinire dacă un judecător care a decis arestarea descrie doar o „stare de suspiciune” împotriva acuzatului. Cu toate acestea, judecătorul respectiv este părtinitor, din punct de vedere al articolului 6, dacă în hotărârea în care refuză cauțiunea, acesta se referă, în detaliu și în mod neechivoc, la rolul reclamantului la comiterea faptei și la existența unor probe suficiente „care dovedesc vina”: în consecință, judecătorul respectiv nu poate face parte din completul de judecată care examinează fondul (*Chesne c. Franței*, §§ 34-40).

Capitolul 5

Caracterul echitabil

Rezumat

Condiția „echității” este diferită de toate celelalte elemente ale articolului 6, în principal, deoarece ea acoperă procedurile în ansamblu, iar chestiunea dacă o persoană a avut un proces „echitabil” este examinată prin analiza cumulativă a tuturor etapelor, nu numai a unui incident particular sau a unui singur viciu de procedură; în consecință, erorile la un nivel pot fi corectate la etapele ulterioare (*Monnell și Morris c. Regatului Unit*, §§ 55-70).

Noțiunea de „echitate” este, de asemenea, autonomă față de modul în care procedura internă interpretează o încălcare a normelor și codurilor relevante (*Khan*, §§ 34-40), astfel încât o eroare procedurală care constituie o încălcare a procedurii interne, chiar și una flagrantă, nu poate conduce, în sine, la un proces „neechitabil” (*Gäfgen c. Germaniei* [MC], §§ 162-188); și, invers, o încălcare în temeiul articolului 6 poate fi constatată chiar și în cazul în care dreptul intern a fost respectat.

Pe de altă parte, în cazul destul de excepțional al lui *Barberà, Messegue și Jabardo c. Spaniei* (§§ 67-89), procedurile interne au fost considerate ca fiind neechitabile din cauza efectului cumulativ al diferitelor erori de procedură, în pofida faptului că fiecare eroare, luată separat, nu ar fi convins Curtea de faptul că procedurile erau „neechitabile”.

În conformitate cu principiul subsidiarității, articolul 6 nu permite Curții Europene a Drepturilor Omului să acționeze în calitate de-a patra instanță, și anume să re-examineze cauza în fapt ori să re-evalueze presupusele încălcări ale dreptului național (*Bernard*, §§ 37-41), sau să se pronunțe asupra admisibilității probelor (*Schenk*, §§ 45-49). În același timp, modul în care probele au fost obținute și folosite de autoritățile naționale ar putea fi relevant pentru concluzia referitoare la echitatea generală a unui proces, în special, atunci când este implicată o încălcare a articolului 3 (*Jalloh c. Germaniei*, *Othman c. Regatului Unit*).

Articolul 6 se bazează pe prezumții foarte puternice în fapt, așa cum ele au fost constatate de instanțele naționale, cu excepția cazului în care procedurile interne subminează substanța garanțiilor articolului 6, cum ar fi cazurile de provocare (*Ramanauskas* [MC], §§ 48-74).

Definind articolul 6 ca un drept limitat, Curtea aplică un test de proporționalitate *sui generis*, cunoscut și ca testul „esenței dreptului”, spre exemplu, atunci când este un alt grad de protecție împotriva auto-incriminării este definit în cazurile de fapte penale minore (contravenții, iar în unele sisteme juridice europene denumite și „fapte administrative”), spre deosebire de normele care se aplică investigării faptelor mai grave (*O’Halloran și Francis*, §§ 43-63); sau atunci când a fost afirmată o intensitate mai mică a garanției egalității armelor în cazurile civile comparativ cu cele penale (*Foucher*, §§ 29-38; pentru a contrasta cu *Menet*, §§ 43-53).

„Echitatea”, în sensul articolului 6, depinde în mod esențial de faptul dacă reclamantului i-au fost acordate suficiente posibilități pentru a-și apăra poziția și de a contesta probele pe care le consideră neveridice, și nu de faptul dacă instanța a luat o hotărâre corectă sau greșită (*Karalevičius*, dec.).

Principii și noțiuni principale

În urma interpretării teleologice a articolului 6, „echitatea” include următoarele condiții implicite în cauze penale și civile:

- ▶ contradictorialitatea procedurilor (*Rowe și Davis*);
- ▶ egalitatea armelor (*Brandstetter c. Austriei*, §§ 41-69);
- ▶ prezența (*Ekbatani c. Suediei*, §§ 24-33) și caracterul public (*Riepan c. Austriei*, §§ 27-41).

Mai mult, „echitatea” include și condiții implicite suplimentar în cazurile penale:

- ▶ apărarea împotriva provocării (*Ramanauskas*);
- ▶ dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se auto-incrimina (*Saunders c. Regatului Unit*, §§ 67-81);
- ▶ dreptul de a nu fi expulzat sau extrădat într-o țară în care poate avea loc o „denegare flagrantă de justiție” (*Mamatkulov și Askarov*, §§ 82-91).

5.1. Principii contradictorialității și egalitatea armelor

5.1.1. Principiul contradictorialității

Cerința unor proceduri „contradictorii”, în temeiul articolului 6, presupune posibilitatea de a cunoaște și a comenta într-un proces observațiile sau probele prezentate de cealaltă parte. „Contradictoriu” înseamnă, în esență, că

materialele sau probele relevante sunt puse la dispoziția ambelor părți (*Ruiz-Mateos c. Spaniei*). Aceasta este o interpretare destul de restrânsă din partea Curții a procedurilor „contradictorii” (*adversaire*) derivată din sistemul de drept francez și astfel nu impune crearea unor sisteme total contradictorii (sau, în sfera penală, sisteme inchizitoriale) pentru prezentarea și administrarea probelor, similar cu cele care există în sisteme de drept comun. În același timp, în timp ce Curtea a afirmat cu mai multe ocazii posibilitatea sistemelor de drept contradictorii și inchizitoriale de a co-exista, unele caracteristici tipice ale sistemelor inchizitoriale, spre exemplu, în ceea ce privește posibilitatea restrânsă a părților de a cita martorii la proces, au dus, cu toate acestea, la încălcări ale principiului „echității” (*Vidal, §§ 32-35*)²⁰.

Deși legea națională trebuie să stabilească normele privind admisibilitatea probelor și este de competența instanțelor naționale să evalueze probele, natura probelor admise și modul în care le sunt administrate de instanțele naționale sunt relevante pentru articolul 6 (*Schenk*)²¹. Chiar și simplul „risc” de a folosi probele obținute prin tortură poate rezulta într-o „denegare flagrantă de justiție” (*Othman c. Regatului Unit*)²².

Trebuie acordat acces la materiale de natură „vitală” pentru soluționarea cazului (*McMichael c. Regatului Unit, §§ 78-82*); accesul la probe mai puțin importante poate fi restricționat.

Într-un proces penal, cerința procedurilor „contradictorii”, în temeiul articolului 6 § 1, se suprapune, de obicei, cu drepturile la apărare, în temeiul articolului 6 § 3, cum ar fi dreptul la audierea martorilor. Prin urmare, presupusele încălcări ale acestor dispoziții sunt examinate, în general, împreună (*Bricmont c. Belgiei, §§ 76-93*).

O cerință mai specifică a procedurilor „contradictorii” într-un proces penal necesită divulgarea către apărare a probelor acumulate în favoarea sau împotriva acuzatului; cu toate acestea, dreptul de a divulga nu este absolut și poate fi limitat pentru a proteja o metodă de investigare secretă sau identitatea unui agent sau martor (*Edwards c. Regatului Unit, §§ 33-39*).

---

20. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor; secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

21. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 6, Echitate și procesul de luare a hotărârilor juridice.

22. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.3.3, Denegare de dreptate flagrantă în străinătate.

Folosirea unui material confidențial poate fi inevitabilă, spre exemplu, în cazul intereselor de securitate națională sau a măsurilor anti-terorism (*Khan*, §§ 34-40). Cu toate acestea, divulgarea materialelor părții apărării nu poate fi decisă exclusiv de procuratură. Pentru a respecta articolul 6, chestiunea nedivulgării trebuie să fie: a) pusă în fața instanțelor naționale la fiecare nivel de jurisdicție, b) autorizată de instanțele naționale prin balansarea interesului public și a interesului apărării, și numai în cazul în care este strict necesară (*Rowe și Davis*).

Dificultățile cauzate părții apărării prin nedivulgare trebuie să fie contrabalansate prin procedurile urmate de autoritățile judiciare (*Fitt c. Regatului Unit*, § 45-46). Procedurile respective pot implica eliberarea unui rezumat cu privire la probele nedivulgate (*Botmeh și Alami c. Regatului Unit*, §§ 42-45).

Principiul contradictorialității: încălcare

- ▶ Refuzul cererii de prezentare a referințelor scrise în fața unei Curți Constituționale, așa cum și în proceduri civile (*Ruiz-Mateos*).
- ▶ Lipsa accesului unor reclamânți la rapoartele sociale considerate „vitale” în procedurile de îngrijire a copilului (*McMichael*).
- ▶ Judecător de primă instanță care a refuzat oportunitatea de a examina probele confidențiale pentru a aproba nedivulgarea acestora, chiar dacă decizia sa era pasibilă contestării cu apel (*Dowsett c. Regatului Unit*).
- ▶ Omisiunea din partea judecătorilor instanței de apel a de a examina probele confidențiale pentru a se pronunța asupra nedivulgării acestora (*Rowe și Davis*).
- ▶ Distrugerea, înainte de proces, a unor copii originale presupuse a fi falsificate, ale căror copii autentice au deserved drept „probe esențiale” împotriva reclamantului (*Georgios Papageorgiou*).
- ▶ Omisiunea judecătorului de primă instanță de a ordona, cel puțin, divulgarea parțială a materialelor care ar putea ridica îndoieli asupra legalității interceptării reclamantului (*Mirilashvili c. Rusiei*).
- ▶ O parte semnificativă a dosarului a fost clasificată de procuror drept „top secret”, partea apărării fiind în imposibilitatea de a face cunoștință altfel decât la grefa judecătoriei, dar fără posibilitatea de a face copii sau note (*Matyjek c. Poloniei*).

Cerința „contradictorialității”, în sensul articolului 6, presupune, de regulă, o analiză a calității procedurii interne, cum ar fi posibilitatea pentru apărare să formuleze argumente împotriva nedivulgării în fața instanțelor, atât în primă instanță cât și la recurs (*Rowe și Davis*), și obligația instanțelor naționale de a efectua un exercițiu de balansare a intereselor, și nu o examinare a corectitudinii hotărârii instanțelor naționale privind nedivulgarea, deoarece Curtea însăși nu este în măsură să decidă asupra unei necesități stricte, fără a vedea materialul secret în cauză (*Fitt*).

În același timp, testul privind necesitatea strictă a nedivulgării, împreună cu restricțiile stabilite asupra utilizării altor forme de probe secrete, cum ar fi martori anonimi (*Doorson c. Olandei*, §§ 66-83), sugerează că orice nedivulgare va fi compatibilă cu cerința „contradictorialității” numai atâta timp cât probele respective nu sunt folosite într-o măsură decisivă pe care se întemeiază (în principal, se formează) condamnarea (*Pesukic c. Elveției*) sau ele nu sunt niște probe esențiale pentru caz (*Georgios Papageorgiou c. Greciei*, §§ 35-40)²³.

În cazul în care este imposibilă divulgarea completă a materialului folosit împotriva acuzatului (spre exemplu, în cazul în care este contrară unui serios interes public, cum ar fi în contextul luptei împotriva terorismului), drepturile de apărare pot fi contrabalansate prin desemnarea unui avocat special, capabil să reprezinte acuzatul fără a-i comunica, totuși, aspectele „secrete” ale materialului pe care procuratura vrea să-l lase nedivulgat. Cel puțin, careva informații de bază despre materialul de acuzare ar trebui să fie puse la dispoziția avocatului, dar și a acuzatului²⁴.

Cu cât sunt mai importante probele secrete pentru condamnare, cu atât este mai probabil ca articolul 6 să impună divulgarea acestora (*Fitt*).

Nedivulgarea nu va fi acceptată, în temeiul articolului 6, chiar dacă este revizuită de instanțele naționale, atunci când acuzații sunt împiedicați să-și susțină argumentele de apărare pe care ei intenționează să le înainteze, cum ar fi în cazurile provocării (*Edwards și Lewis c. Regatului Unit*, hotărârea Camerei din 2003, §§ 49-59).

---

23. Cu toate acestea, consultați Al-Khawaja și Tahery c. Regatului Unit, §§ 120-165; și mai jos, secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

24. Consultați, în contextul cerinței „contradictorialității” ca parte a dispozițiilor implicite ale dreptului la o revizuire rapidă a reținerii, în temeiul articolului 5 § 4 din Convenție (*A. și alții c. Regatului Unit [MC]*), §§ 212-224; *Kurup c. Danemarcei* dec. menționate mai jos. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană, pentru alte restricții justificate privind comunicarea între un client și avocatul acestuia.

Anumite restricții pot fi impuse, care ar limita locul de luare a cunoștinței cu materialele cauzei penale, datele, termenele și posibilitățile de copiere a dosarului, atâta timp cât accesul avocaților nu este restricționat (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei*). Aceasta este o schimbare față de poziția anterioară a Curții, care a insistat asupra obținerii fără restricții a tuturor copiilor din dosar, ca fiind o garanție importantă a unui proces echitabil (*Matyjek c. Poloniei*, §§ 59 și 63)²⁵.

Principiul contradictorialității: nu există o încălcare

- ▶ Nedivulgarea probelor observate de judecătorii în primă instanță sau în apel, dar care nu făceau parte din dosarul acușării (*Fitt*).
- ▶ Divulgarea parțială a materialelor secrete unui avocat special în procedurile legate de terorism, în care materialul divulgat apărării a fost suficient de detaliat pentru a permite reclamanților să se apere eficient (*A. și alții c. Regatului Unit [MC]*).
- ▶ Cerințe specifice aplicate acuzaților pentru examinarea dosarului cauzei (adică prezentarea documentelor numai într-o locație specifică, interdicția de a face fotocopii), atâta timp cât avocații acuzatului aveau acces nelimitat la dosarul cauzei cu permisiunea de a-și păstra note scrise de mână (*Khodorkhovskiy și Lebedev c. Rusiei*).
- ▶ Limitarea temporară a accesului la dosarul cauzei care cuprinde informații secrete, în așteptarea obținerii autorizării „de acces la secret” pentru avocatul acuzatului (*Nikolova și Vandova c. Bulgariei*).

5.1.2. Egalitatea armelor

Egalitatea armelor impune ca fiecare parte să aibă oportunitatea rezonabilă de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze pe o poziție semnificativ dezavantajoasă *vis-à-vis* de o altă parte (*Brandstetter*). Curtea a afirmat că sarcina sa nu este să dicteze organizarea sistemului intern de admisibilitate a probelor a unui stat-membru la Convenție, ci, mai degrabă, să se asigure că acuzatul dispune de suficiente măsuri de protecție pentru a avea acces general la proceduri echitabile (*C.B. c. Austriei*, § 44).

Normele procedurale privind acumularea probelor și administrarea acestora într-un proces nu ar trebui să facă imposibil ca apărarea să-și exercite

25. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.1.2, Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării; și secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

drepturile, garantate prin articolul 6 din Convenție, într-un mod practic și eficient (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei*, § 731 și *Matytsina c. Rusiei*, § 187).

În timp ce „egalitatea armelor” înseamnă, în esență, capacitatea procedurală egală de a-și argumenta cauza, ea se suprapune, în general, cu cerința „contradictorialității”, aceasta din urmă fiind similară cu interpretarea destul de restrânsă a Curții a conceptelor de acces și informarea despre probe²⁶, conform unei jurisprudențe constante a Curții, rămâne neclar dacă aceste principii au în fapt o existență independentă unul față de celălalt (dar consultați *Yvon c. Franței*, §§ 29-40).

Se poate afirma în mod sigur că problemele legate de nedivulgarea probelor părții apărării pot fi analizate atât din punct de vedere al cerinței caracterului contradictoriu al procedurilor (posibilitatea de a cunoaște și de a contesta probele în fața judecătorului) cât și al garanției „egalității armelor” (posibilitatea de a cunoaște și de a contesta probele în condiții egale cu cealaltă parte).

În unele cazuri civile, nu ar părea inadecvat să se analizeze și chestiunea posibilității de a accesa și de a contesta probele ca parte a cerinței generale a „accesului la o instanță” (*McGinley și Egan c. Regatului Unit*)²⁷. În *Varnima Corporation International S.A. c. Greciei* (§§ 28-35), spre exemplu, instanțele naționale au aplicat două termene de prescripție diferite pentru cererile fiecărei părți (compania reclamantă și statul), respingând cererea reclamantului, admitând, în același timp, cererea depusă de autorități.

O inegalitate minoră care nu afectează echitatea procedurilor în ansamblu nu va încălca articolul 6 (*Verdú Verdú c. Spaniei*, §§ 23-29). În același timp, ca regulă generală, părțile sunt obligate să decidă singure dacă observațiile depuse de alt participant la proceduri necesită comentarii, indiferent de efectul real pe care referințele sale le-ar putea avea asupra judecătorilor (*Ferreira Alves (nr. 3) c. Portugaliei*, §§ 35-43).

Deși nu există o definiție exhaustivă cu privire la cerințele minime privind „egalitatea armelor”, trebuie să existe măsuri de protecție procedurale adecvate, corespunzătoare cu natura cauzei și cu interesul părților în proces. Acestea pot include posibilități de: a) a aduce probe sale, b) a contesta probele celeilalte părți și c) a prezenta argumente asupra problemei în cauză (*H. c. Belgiei*, §§ 49-55).

26. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității.

27. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1, Acces la instanță.

Partea adversă nu trebuie să obțină privilegii suplimentare pentru a-și promova opinia, cum ar fi dreptul de a fi prezent în fața unei instanțe în timp ce cealaltă parte este absentă (*Borgers c. Belgiei*, §§ 24-29). În acest sens, cerința privind „egalitatea armelor” se suprapune nu numai cu cerința privind „procedurile contradictorii”, dar și cu dreptul de a-și prezenta personal cauza.

Faptul că un punct de vedere similar este apărât la proces de anumite părți, spre exemplu, în cazul în care procedurile civile au fost inițiate de un procuror, nu poziționează neapărat partea adversă într-o poziție de „dezavantaj substanțial”, ci numai în cazul în care cealaltă parte are putere de negociere egală (*Korolev (nr. 2) c. Rusiei*). Prezența unui procuror în procedurile civile împotriva celor două părți private poate fi justificată dacă litigiul afectează, de asemenea, interesul public sau dacă una dintre părți aparține unui grup vulnerabil care are nevoie de protecție specială (*Batsanina c. Rusiei*, §§ 20-28). Prezența unui procuror într-un context civil poate fi permisă, de asemenea, în cazul în care procurorul acționează în apărarea unui grup mare de persoane ale căror interese sunt afectate de delikte civile sau în cazul în care trebuie protejate bunuri și interese de stat (*Menchinskaya c. Rusiei* §§ 30-40).

Egalitatea armelor: încălcare

- ▶ Unui reprezentant al statului i s-a permis formularea de observații la instanța de casație în lipsa părții apărării (*Borgers*).
- ▶ Calcularea inegală a termenelor pentru depunerea pledoariilor suplimentare la o instanță de casație (*Wynen c. Belgiei*).
- ▶ Refuzul accesului la anumite probe invocate de partea adversă într-o cauză civilă, împreună cu privilegiul procedural acordat părții respective pentru a fi audiată în calitate de expert (*Yvon*).
- ▶ Un rol procedural mai substanțial de care beneficiază expertul desemnat de instanță, și anume un ofițer de poliție care este „neutru” în raport cu acuzatul, comparativ cu expertul din partea apărării, căruia nu i s-a permis să participe la audieri în instanță (*Boenisch*; dar consultați, de asemenea, *Brandstetter*).
- ▶ Schimbarea bruscă și completă a poziției unui expert desemnat de instanță în cursul aceleiași audieri, care a avut un „impact decisiv” asupra opiniei juriului – încălcare din cauza refuzului instanței de fond de a desemna un expert alternativ (*G.B. c. Franței*; dar consultați *Boenisch*, *Brandstetter* pentru o abordare mai uzuală).

- ▶ Conflict de interese între experți medicali și acuzatul într-o cauză civilă, instituția medicală fiind suspectată de malpraxis (*Sara Lind Eggertsdóttir*).
- ▶ Negarea falsă din partea uneia din părți a existenței unor documente care ar fi putut asista cealaltă parte (*McGinley și Egan*; suprapus cu cerința „contradictorialității”).
- ▶ Refuzul accesului la dosarul cauzei în etapa de urmărire penală, pe motiv că reclamantul a ales să se reprezinte singur, având în vedere condiția din dreptul intern de a avea un avocat în cadrul unei asemenea acțiuni procesuale (*Foucher*; dar consultați *Menet*).
- ▶ Obstacole practice, avocatul reclamantului fiind lăsat să aștepte în holurile instanței până la o oră târzie înainte să-i fie permis să pledeze la primele ore ale dimineții a zilei următoare (*Makhfi c. Franței*)³¹.
- ▶ Legea adoptată ulterior inițierii litigiului pentru a influența rezultatul procedurilor (*Stran Greek Refineries și Stratis Andreadis*; deși o încălcare de acest fel ar trebui, de obicei, să fie privită prin prisma „independenței” instanței față de alte ramuri ale puterii).
- ▶ Refuzul instanței de a audia martorii reclamantului, atunci când martorii propuși de partea adversă au fost audiați și probele lor fiind admise asupra unui aspect anterior declarat ca fiind „clar” (*Perić c. Croației*).
- ▶ Admiterea ca probă în instanță a unor rapoarte scrise de audiere a mai multor martori obținuți la faza de urmărire penală de partea acuzării, dar refuzul de a admite declarații scrise ale martorilor, obținute de partea apărării urmate de refuzul instanței de a cita martori în ședință; încălcare constatată în combinație cu articolul 6 § 3d (*Mirilashvili c. Rusiei*).
- ▶ Dificultăți procedurale de a contesta constatările experților din partea acuzării, atunci când ele au format temei de învinuire (*Matytsina c. Rusiei*).
- ▶ Refuzul unor instanțe de a examina autenticitatea unor documente fundamentale pentru soluționarea cazului (*Nichifor c. Moldovei*)³².
- ▶ Refuzul unei instanțe naționale de a cita un expert din partea apărării în ședință în calitate de martor, motivându-se că opinia scrisă a acestuia a fost deja anexată la materialele dosarului (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei*).

- ▶ Procurorul care intervine la etapa de recurs în favoarea agențiilor de stat cu care se judeca reclamantul (dintre care una era reprezentată, de asemenea, de un avocat), în pofida faptului că intervenția procurorului nu a fost cu argumente pe fond, ci s-a limitat la cererea de aplicare termenului de prescripție (*Korolev (nr. 2) c. Rusiei*).

Cerința privind „egalitatea armelor” beneficiază de autonomie semnificativă, dar nu este complet autonomă față de dreptul intern, deoarece articolul 6 ia în considerare diferențele inerente sistemelor de drept acuzatorii, spre exemplu, unde părțile decid ce probe să prezinte sau ce martori să cheme la proces, precum și ale sistemelor inchizitoriale, atunci când o instanță hotărăște ce tip și câte probe urmează să fie prezentate la proces. Un reclamant într-un sistem inchizitorial nu ar putea, în principiu, să se bazeze pe „egalitatea armelor” sau pe cerințele articolului 6 § 3d pentru a solicita oricărui martor să depună mărturie la proces (*Vidal*)²⁸.

Jurisprudența privind problema experților este destul de complicată, deoarece, pe de o parte, aceștia par să fie tratați ca orice alt martor (*Mirilashvili*); pe de altă parte, pot fi implicate anumite cerințe suplimentare privind neutralitatea din partea experților care joacă un „rol procedural mai substanțial” decât un simplu martor (*Boenisch c. Austriei*, §§ 28-35; *Brandstetter*, §§ 41-69).

Nu există niciun drept absolut, ca atare, pentru a desemna un expert ales sau dreptul de a desemna un expert suplimentar sau alternativ. Mai mult, tradițional, Curtea a considerat că nu există niciun drept de a solicita neutralitatea unui expert desemnat de instanță, atâta timp cât expertul nu beneficiază de niciun privilegiu procedural care să dezavantajeze semnificativ reclamantul (*Brandstetter*).

Cu toate acestea, cerința de neutralitate a experților de stat a fost subliniată în jurisprudența recentă a Curții, în special, în cazul în care opinia expertului joacă un rol determinant în proces (*Sara Lind Eggertsdóttir c. Islandei*, §§ 41-55). Dreptul de a desemna un contra-expert poate apărea în cazul în care concluziile expertului inițial chemat de poliție declanșează urmărirea penală și nu există un alt mod de a contesta raportul respectiv de expertiză în instanță (*Stoimenov c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”,* §§ 38-43). Principiul contradictorialității și egalității armelor se poate aplica, de asemenea, într-o măsură limitată, procesului de elaborare a rapoartelor de expertiză (*Mantovanelli c. Franței*).

28. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

Egalitatea armelor: nu există o încălcare

- ▶ Acuzarea în instanță susținută de un procuror cu înaltă funcție, Procurorul General Adjunct (*Daktaras*, dec.).
- ▶ O poziție procesuală mai privilegiată de care a beneficiat un expert desemnat de instanță, care a fost considerat „neutru”, în pofida faptului că era membru al instituției care a inițiat un raport asupra activităților de afaceri, declanșând urmărirea penală împotriva acestuia (*Brandstetter*; dar consultați *Boenisch*).
- ▶ Refuzul accesului la dosarul cauzei pe motiv că reclamantul a ales să se auto-reprezinte (*Menet*, dar consultați, de asemenea, *Foucher*).
- ▶ Un acuzat care nu a fost informat despre cereri scrise unde un petiționar doar a reprodus argumentele procurorului (*Verdú Verdú*).
- ▶ Prezența procurorului la o „ședință informală” cu jurații, în care, în prezența președintelui instanței și a unui avocat, procurorul i-a informat cu privire la normele de procedură și rolul acestora (*Corcuff c. Franței*).
- ▶ Un procuror care reprezintă statul în proceduri civile, cu participarea reclamantului ca parte privată și a unei întreprinderi de stat (*Batsanina*).
- ▶ Prezentarea de procuror a listei de martori care urmează să fie citați în instanță, în timp ce apărarea a fost impusă de fiecare dată să ceară autorizarea instanței de a cita un martor (*Ashot Harutyunyan c. Armeniei*).

Ar putea exista și alte circumstanțe excepționale, cum ar fi schimbarea completă și bruscă a declarațiilor expertului desemnat de instanță în cursul aceleiași audieri, când apare o problemă de echitate și a dreptului la apărare, dacă instanța omite să cheme un alt expert pentru audiere (*G.B. c. Franței*, §§ 56-70). În situații mai puțin excepționale, instanța ar trebui să acorde părților, cel puțin, posibilitatea de a reacționa la o astfel de schimbare în mărturia expertului, spre exemplu, prin suspendare a audierii.

Într-un proces penal, cerința privind egalitatea armelor, în temeiul articolului 6 § 1, se suprapune uneori cu drepturile de apărare, în temeiul articolului 6 § 3, cum ar fi dreptul la audiere a martorilor. Prin urmare, pretensele încălcări ale acestor dispoziții sunt, de obicei, examinate împreună (*Bricmont*).

În cazurile civile, egalitatea armelor poate tolera mai multe ingerințe decât în procesele penale, cum ar fi restricționarea accesului la dosarul cauzei în funcție de hotărârile reclamantilor de a se auto-reprezenta (*Menet, Foucher*).

În timp ce dreptul la asistență juridică în materie civilă nu poate fi, în principiu, dedus din cerințele privind „egalitatea armelor” și „accesul la instanță”²⁹, în unele cazuri excepționale s-a constatat o încălcare a articolului 6 § 1, unde unor părți civile cu venituri reduse li s-a refuzat acordarea asistenței juridice pentru a răspunde pretențiilor de defăimare în calitate de pârâți împotriva unui reclamant cu venituri foarte mari – o corporație multinațională – susținuți de o echipă de avocați (*Steel și Morris c. Regatului Unit*).

5.2. Participare și caracterul public

Principii și noțiuni principale

Deși dreptul la o „ședință publică” derivă din textul articolului 6, cazurile din această categorie sunt examinate, de obicei, sub aspectul mai general de „echitate” (*Ekbatani*). Acest element al „echității” constă în patru drepturi implicite:

- ▶ dreptul la audiere și la prezența în persoană a unei părți în cauze civile sau a unui acuzat în cauze penale în fața unei instanțe (*Ekbatani*);
- ▶ dreptul la participare efectivă (*T. și V. c. Regatului Unit, §§ 83-89*);
- ▶ dreptul la caracterul public sau dreptul reclamantului de a solicita permisiunea pentru prezența unor terțe persoane sau a presei la ședință (*Riepan*);
- ▶ dreptul la publicitatea hotărârii judecătorești (*Preto și alții c. Italiei, §§ 20-28*).

5.2.1. Audiere și prezență personală

Absența unei părți la ședințe poate fi examinată din punct de vedere al garanției privind „egalitatea armelor” (atunci când este prezentată cealaltă parte) sau ca o încălcare a unei garanții implicite specifice privind „echitatea”. Două probleme principale decurg din ultimul aspect care include: absența unei părți la ședință din motive practice, acolo unde există o renunțare de a se prezenta sau lipsește o notificare în timp util (*Yakovlev c. Russia*,

²⁹ . De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1, Acces la instanță.

§§ 17-23), precum și obstacole prevăzute de lege cu privire la examinarea într-o procedură scrisă sau instanța are discreția să renunțe la o audiere.

Nu există nicio distincție semnificativă în jurisprudența Convenției între situațiile în care este prezent doar un avocat (*Kremzow c. Austriei*, §§ 45-75, deși aspectele respective pot fi relevante, în sensul articolului 6 § 3b și c), și cazurile examinate în procedura scrisă, în absența totală a părților (*Axen c. Germaniei*, §§ 28-32). Sarcina acestui drept este de a răspunde în ce situații articolul 6 garantează dreptul unui reclamant de a fi prezent personal. Această prezență presupune o audiere (în calitate de adversar la procedurile scrise); cu toate acestea, nu trebuie ca fiecare audiere să fie publică³⁰.

Prezența fizică a părților este necesară: a) pentru a colecta probe de la aceștia, dacă sunt martori la evenimentele importante pentru caz (*Kovalev c. Rusiei*, §§ 30-38); b) pentru a oferi judecătorului o posibilitate de a trage concluzii cu privire la personalitatea reclamanților, caracteristici personale etc. (*Shtukatorov c. Rusiei*, §§ 69-76).

Deși nu există niciun drept, ca atare, pentru a recepționa documente doar prin poștă oficială (*Bogonos c. Rusiei*), un reclamant trebuie să fie citat la o ședință, astfel încât nu numai să ia cunoștință despre data și locul audierii, dar și să aibă suficient timp să se pregătească și să participe la ședință (*Mokrushina c. Rusiei*, §§ 18-24). O expediere oficială a citației, fără nicio certitudine că ea va ajunge la reclamant în timp util, nu poate fi considerată notificare corespunzătoare (*Gusak c. Rusiei*, §§ 25-30). Notificarea primită cu o zi înainte de ședință (*Igor Vasilchenko c. Rusiei*) sau chiar cu trei zile înainte (*Zagorodnikov c. Rusiei*, §§ 18-35) nu poate fi considerată ca fiind o notificare în timp util, deoarece aceasta elimină posibilitatea de a se pregăti corespunzător pentru ședință (*Yakovlev c. Rusiei*, §§ 18-23). Mai mult, notificarea numai datei unei ședințe poate să nu fie suficientă în cazul în care reclamantul nu a fost prezent la ședințe anterioare și atunci când dosarul cauzei nu conține informații suplimentare cu privire la etapele anterioare relevante (*Kolegovy c. Rusiei*, §§ 38-45). Chiar dacă notificarea este trimisă în avans, instanțele naționale ar trebui să ia în considerare contextul practic (cum ar fi geografia), pentru a evalua cu câte zile în avans trebuie trimisă notificarea pentru a fi considerată notificare rezonabilă (*Shandrov c. Rusiei*, §§ 27-32). În orice caz, instanțele naționale care observă că una dintre părți este absentă trebuie să verifice, pe baza probelor

---

30. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.2.3, Natura publică a audierii: participare din partea mass-media și a terțelor părți.

disponibile, dacă părțile au fost informate cu privire la următoarea ședință și, în caz contrar, dacă ședința trebuie suspendată (*Gankin și alții c. Rusiei*).

Dreptul la audiere nu trebuie să implice automat prezența fizică, și video-conferințele (din locurile de detenție, etc.) ar putea fi o formă adecvată de exercițiu al acestui drept (*Vladimir Vasilyev c. Rusiei*, §§ 81-90).

Există o cerință complet autonomă ca o parte să fie prezentă, cel puțin, în fața unui nivel de jurisdicție a instanțelor (*Göç c. Turciei* [MC], §§ 43-52). Cerința privind prezența în primă instanță este, astfel, aproape absolută, deși s-a afirmat, ipotetic, că există „circumstanțe excepționale” care pot justifica renunțarea la aceasta (*Allan Jacobsson (nr. 2) c. Suediei*, §§ 46-49). În cazuri de delikte minore (viteză excesivă sau alte încălcări rutiere), atâta timp cât nu a fost necesară evaluarea credibilității martorilor, Curtea a acceptat că nu este necesară o audiere, iar procedurile ar putea fi și scrise (*Suhadolc c. Sloveniei*, dec.), atâta timp cât problemele relevante sunt „extrem de tehnice” sau „pur juridice” (*Koottummel c. Austriei*, §§ 18-21).

Litigiile referitoare la beneficii în cadrul schemei de asigurare socială sunt considerate de legea suedeză ca fiind litigii „tehnice”, într-o procedură scrisă (*Fexler c. Suediei*, §§ 55-68). Având în vedere cerințele privind eficiența și economia, desfășurarea sistematică a ședințelor ar putea fi un obstacol în calea diligenței deosebite, necesară în cazurile de securitate socială, *printre altele*, capabilă să împiedice în cele din urmă respectarea cerinței privind „timpul rezonabil” din articolul 6 (ibid.).

În cazurile în care instanțele naționale au ținut deja ședințe de natură pregătitoare și au analizat în prealabil fondul cauzei, s-ar putea considera echitabil să nu aibă loc o ședință detaliată (*Sporer c. Austriei*, §§ 45-54).

Cerințe mai stricte pot fi impuse cu privire la persoanele deținute în cadrul procedurilor penale. În aceste tipuri de cauze, instanțele naționale trebuie să evalueze, în primul rând, dacă natura cazului a fost de așa natură încât să impună prezența personală și să adopte o hotărâre motivată în această privință, în al doilea rând, ele trebuie să notifice partea cu privire la hotărârea respectivă și, în al treilea rând, ele trebuie să îndeplinească asemenea măsuri procedurale care să compenseze dezavantajul generat de absența unui deținut din sala de judecată (*Yevdokimov și alții c. Rusiei*).

În schimb, procedurile scrise la etapa de recurs sunt acceptate, în general, ca fiind compatibile cu articolul 6. O ședință poate să nu fie necesară la etapa de recurs în cazul în care: a) nu apar probleme legate de credibilitatea martorilor,

b) faptele nu sunt contestate și c) părților li se acordă oportunități adecvate de a-și prezenta argumentele în scris și de a contesta probele împotriva acestora. În același timp, Curtea trebuie să definească, în ultimă instanță, dacă procedurile în fața instanței de apel au fost, într-adevăr, „extrem de tehnice” sau „pur juridice” (*Schlumpf c. Elveției*, §§ 66-70; *Igual Coll c. Spaniei*, §§ 28-38).

Audiere și prezență personală: încălcare

- ▶ Reclamantul absent în fața instanței – singurul și ultimul nivel de jurisdicție care poate revizui valabilitatea unei autorizații administrative de construcție (*Allan Jacobsson (nr. 2)*).
- ▶ Absența acuzatului în fața instanței de apel care examinează cauza penală atât în fapt cât și în drept (*Ekbatani*).
- ▶ Acuzatul care nu este prezent în persoană în timpul unei ședințe la apelul său împotriva sentinței, în timp ce instanța de apel a examinat demersul procurorului cu privire la aplicarea unei sentințe mai severe (*Kremzow*).
- ▶ Absența unui părinte care solicita accesul la copil la instanțele de recurs (*X c. Suediei*, 1959).
- ▶ Absența unui doctor descalificat din ședința în primă instanță și necitarea acestuia în fața instanței de apel care nu a reexaminat hotărârea în primă instanță (*Diennet*).
- ▶ Renunțarea unui acuzat la dreptul de a fi prezent care a încercat să se apere în limba maternă (limba neoficială a instanței), în pofida avertismentului din partea instanței cu privire la riscul de a-și pierde dreptul la prezență din motivul că procesul este condus într-o altă limbă (*Zana c. Turciei*).
- ▶ Achitarea de o instanță inferioară în procedurile orale în care nu s-a găsit *mens rea*, dar o condamnare ulterioară în instanța superioară, fără o audiere în persoană, dat fiind faptul că a doua instanță a examinat extensiv intenția și comportamentul reclamantului comparativ cu constatările primei instanțe (*Igual Coll*).
- ▶ Din cauza citării întârziate, reclamanta a fost privată de posibilitatea de a participa la ședința cu privire la apelul său (*Mokrushina c. Rusiei*).
- ▶ Notificare trimisă cu 12 zile înainte de ședință unei persoane care locuiește la 1600 km depărtare față de instanță, cuplată cu lipsa asistenței juridice (*Shandrov c. Rusiei*).

Deși articolul 6 nu garantează, ca atare, dreptul la apel/recurs în materie civilă sau penală, acesta se aplică procedurilor cu privire la căi de atac printr-o regulă autonomă, adică în cazul în care un asemenea drept este garantat în dreptul intern³¹; necesitatea prezenței reclamantului în fața unei instanțe de apel/recurs depinde de: a) natura procedurilor și rolul instanței respective (*Ekbatani*, §§ 24-33) și b) care este în interesul reclamantului în speță (*Kremzow*).

Conform unei abordări tradiționale a Curții, prezența în fața unei instanțe de apel/recurs este necesară în cazul în care sunt examinate atât chestiuni de fapt cât și cele de drept și dacă instanța superioară este competentă să anuleze sau să modifice hotărârea inferioară (*Ekbatani*). Până în prezent, Curtea nu a constatat nicio încălcare, în principiu, dacă diferite sisteme de apel/recurs operează prin intermediul unei proceduri în scris, în special, în cazurile în care instanței de apel/recurs i s-a acordat prin lege discreția de a hotărî să desfășoare ori nu o ședință (*Súsanna Rós Westlund c. Islandei* §§ 33-42; *Manner c. Finlandei*). Mai mult, exigența mai mare de a desfășura o ședință la etapa de apel/recurs s-a recunoscut, în general, în cauzele care implică examinarea „problemelor fundamentale de natură penală”, comparativ cu alte ședințe mai puțin necesare în „alte categorii de cauze penale” sau în cauze civile (*Jussila c. Finlandei* §§ 29-49; *Suhadolc c. Sloveniei*; *Rippe c. Germaniei*).

De asemenea, prezența în fața unei instanțe de apel/recurs va fi necesară în cazul în care un reclamant riscă să-și prejudicieze semnificativ situația la acest nivel, chiar dacă instanța de apel/recurs se limitează doar la chestiuni de drept (*Kremzow*) sau în cazul în care, spre exemplu, evaluarea personalității sau a stării de sănătate a reclamantului este relevantă în mod direct pentru formarea unei opinii a instanței de apel/recurs (*Salomonsson c. Suediei*, §§ 34-40). De asemenea, prezența este necesară în cazul în care o instanță de nivel superior revocă achitarea decisă de instanța de fond prin reexaminarea și reevaluarea probelor, în special, atunci când însuși acuzatul este o sursă importantă de constatare a circumstanțelor în fapt (*García Hernández c. Spaniei*, §§ 26-36).

În materie civilă, în cazul în care instanțele de apel/recurs se implică în chestiuni de drept, în general, prezența unui reclamant nu este necesară, cu condiția ca el să fi fost prezent în primă instanță sau să fi renunțat la acest

---

31. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1, Acces la instanță; și articolul 2 din protocolul nr. 7.

drept (*Keskinen și Veljekset Keskinen Oy c. Finlandei* §§ 31-44). Atâta timp cât hotărârea urmărește să decidă asupra unor chestiuni de natură pur juridică, procedurile în fața unor instanțe constituționale se pot desfășura întotdeauna în scris, chiar și în cazul în care articolul 6 se aplică procedurilor respective (*Kugler c. Austriei* §§ 35-60).

În cazul în care procedurile în primă instanță s-au desfășurat în lipsa reclamantului, această omisiune poate fi reparată la nivelul de apel/recurs, numai dacă instanța respectivă este împuternicită să se pronunțe atât în fapt cât și în drept și să reexamineze în totalitate hotărârea instanței inferioare (*Diennet c. Franței*, §§ 33-35).

O persoană poate renunța la dreptul de a fi prezentă, dar renunțarea trebuie exprimată neechivoc și însoțită de garanții minime corespunzătoare importanței dreptului (*Poitrimol c. Franței*, §§ 29-39).

Audiere și prezență personală: nu există o încălcare

- ▶ Instanța reușind să-și facă „impresia despre personalitatea” ambelor părți în timpul ședinței pregătitoare și astfel justificând examinarea în primă instanță într-o procedură scrisă (*Sporer c. Austriei*)
- ▶ Acuzat într-un caz penal care nu s-a prezentat în persoană (dar a fost reprezentat de un avocat) în timpul ședinței în recurs a demersului său cu privire la nulitate (*Kremzow*)
- ▶ Examinarea unui recurs doar sub aspectul chestiunilor în drept într-o cauză civilă în absența părților (*Axen*)
- ▶ Pârât absent într-o cauză civilă, avându-se în vedere faptul că nu era disponibil la adresa indicată de reclamant și nu a putut fi urmărit, în pofida eforturilor din partea autorităților naționale, printre altele prin intermediul unor anunțuri în ziar și a unor căutări din partea poliției (*Nunes Dias*, dec.)

Cu toate acestea, dreptul la prezență nu înseamnă o obligație a autorităților de a aduce silit părțile la ședințe, dacă acesta nu depun suficiente eforturi de a participa la proceduri (*Nunes Dias c. Portugaliei*, dec.). Autoritățile sunt obligate să informeze reclamantii cu privire la ședințe; cu toate acestea, articolul 6 nu conferă părților niciun drept automat la o anumită formă de notificare a documentelor judecătorești, cum ar fi prin scrisoare recomandată (*Bogonos c. Rusiei*, dec.).

Procesele *in absentia* vor fi permise numai atâta timp cât: a) autoritățile depun toate eforturile pentru a găsi acuzatul și a-l informa despre ședință și b) acuzații își păstrează dreptul la rejudecare completă în cazul reapariției (*Colozza c. Italiei*, §§ 26-33; *Krombach c. Franței*, §§ 82-91).

5.2.2. Participare efectivă

O parte civilă sau un acuzat penal trebuie să poată participa efectiv la o ședință în instanță, care trebuie organizată luând în considerare starea fizică și mentală, vârsta și alte caracteristici personale ale acestuia (*Stanford c. Regatului Unit*, dec.).

Există o anumită suprapunere a acestei cerințe cu articolul 6 § 3b, c și e din Convenție, dat fiind faptul că asistența din partea unui avocat poate contrabalansa incapacitatea reclamantului de a participa efectiv (*Stanford*).

Un acuzat penal trebuie să se simtă suficient de protejat de atmosfera sălii de judecată, în special, atunci când cauza este în atenția exclusivă a publicului, pentru a putea să se consulte corespunzător cu avocații săi și a participa efectiv (*T. și V. c. Regatului Unit*)³².

În cauzele penale care implică minori, tribunalele specializate trebuie instruite pentru a lua în considerație incomodități create acestor acuzați și, respectiv, pentru a-și adapta procedura (*S.C. c. Regatului Unit*, §§ 27-37).

Circumstanțele unei spețe pot impune statelor adoptarea unor măsuri pozitive pentru a permite reclamantului să participe efectiv la proceduri - totuși acest principiu pare să se limiteze, mai degrabă, la nevoia de a asigura o comunicare eficientă între client și avocat decât la asigurarea cu mijloace financiare sau aranjamente practice unui reclamant bolnav, cu dizabilități sau dezavantajat în alt mod (*Liebreich c. Germaniei*, dec.).

O persoană este obligată să aducă în atenția instanțelor de fond și a instanțelor de recurs care examinează cauza, deficiența sa fizică sau de altă natură, pentru a permite instanțelor să aleagă cele mai bune mijloace pentru a asigura participarea efectivă (*Timergaliyev c. Rusiei*, §§ 50-60).

Atunci când este informată cu privire la o tulburare fizică sau mentală gravă, instanța de fond trebuie să solicite un aviz medical pentru a se pronunța cu privire la disponibilitatea reclamantului de a participa efectiv (*Timergaliyev*).

Un acuzat poate participa la o ședință prin video-conferință, dar aceasta trebuie să fie justificată prin motive convingătoare (spre exemplu,

32. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 4.2, Tribunal imparțial, cu privire la impactul publicității excesive în jurul unui proces.

considerente de securitate). Sistemul ar trebui să funcționeze corespunzător pentru a asigura confidențialitatea de comunicare între acuzați și avocați, permițând astfel contactul, practic, nelimitat și fără obstacole de altă natură (*Marcello Viola c. Italiei*, §§ 63-77; *Golubev c. Rusiei*, dec.).

Participare efectivă: încălcare

- ▶ Cauza unor reclamanți în vârstă de 11 ani care au fost judecați pentru omor într-o procedură penală ordinară, situația acestora fiind agravată de publicitatea excesivă în jurul procesului și de tulburările posttraumatice (*T. și V. c. Regatului Unit*).
- ▶ Un reclamant cu deficiență de auz, căruia nu i s-a oferit o proteză auditivă la nivelul instanței de recurs, plus lipsa avocaților numiți de instanță (*Timergaliyev*; dar consultați *Stanford*).
- ▶ Evaluarea cumulativă a impactului negativ al ședințelor de judecată din fiecare zi săptămânală, care durează toată ziua fără întreruperi sau cu scurte întreruperi, vizitele restricționate ale avocatului la sfârșit de săptămână, precum și comunicarea limitată cu avocatul decât de după gratiile unei cuști de metal și în prezența altor participanți la proces (*Insanov c. Azerbaidjanului*; dar consultați, de asemenea, *Yaroslav Belousov c. Rusiei* și *Simon Price c. Regatului Unit*).

Participare efectivă: nu există o încălcare

- ▶ Un reclamant cu deficiență de auz care nu poate asculta unele probe prezentate la proces din cauza acusticii slabe din sala de judecată - nu există o încălcare, deoarece acesta stătea mai departe de martori pentru a asigura comunicarea lui confidențială cu apărătorul său (*Stanford*; dar consultați *Timergaliyev*).
- ▶ Un reclamant fiind sub efectul medicamentelor antidepresive participă la proces luându-se în considerare posibilitatea neîngrădită de a avea consultații cu un avocat (*Liebreich*, dec.).
- ▶ Comunicarea reclamantului cu avocatul său, despărțiți prin gratiile unei cuști de metal, deși plasarea în cușcă în cadrul ședinței de judecată era considerată o încălcare a articolului 3, această măsură, prin sine, nu s-a constatat să influențeze negativ echitatea procedurilor (*Ashot Harutyunyan c. Armeniei*; în esență, aceleași concluzii cu privire la cuștile de sticlă într-o ședință de judecată, cum a în cauza *Yaroslav Belousov c. Rusiei* și *Simon Price c. Regatului Unit*).

5.2.3. Caracterul public al ședinței: accesul din partea mass-media și a terțelor părți

Scopul acestei reguli este de a proteja părțile civile și acuzații penal de la administrarea secretă a justiției și a asigura o vizibilitate mai mare a justiției, păstrând încrederea societății în sistemul judiciar (*Axen*). Cu ajutorul acestei dispoziții, mass-media poate să-și exercite funcția de gardian al intereselor publice, garantat și de articolul 10 din Convenție. Cu toate acestea, articolul 6 este *lex specialis* în ceea ce privește restricțiile de participare a instituțiilor mass-media la procese.

Acesta este în mod clar un drept limitat, întrucât textul articolului 6 § 1 indică expres doar excepții; oricum prezumția trebuie să fie întotdeauna în favoarea unei ședințe publice, iar înlăturarea din ședință trebuie să fie strict impusă de circumstanțele cauzei – un test de necesitate strictă (*Campbell și Fell*, §§ 86-92).

Simplul caracter „tehnic” al unui caz nu poate justifica excluderea publicului (*Vernes c. Franței*).

În cauzele de dreptul familiei care, în special, implică copii, este esențial ca părțile și martorii să se simtă capabili să se exprime liber în chestiuni extrem de personale, fără riscul curiozității sau comentariilor din partea publicului (*B. și P. c. Regatului Unit*, §§ 32-49).

Deși cazurile disciplinare în penitenciare vor justifica, în majoritatea cazurilor, desfășurarea unei ședințe cu ușile închise, cazurile privind noi acuzații penale împotriva deținuților nu implică aceeași abordare (*Campbell și Fell*). În cazurile disciplinare în penitenciare, Curtea a recunoscut, în special, o anumită marjă de discreție pentru autorități, pentru a nu le impune o „sarcină disproporționată” (*Campbell și Fell*).

În cazul în care un nou proces penal urmează să se desfășoare în interiorul unui penitenciar, autoritățile trebuie să ia măsuri speciale pentru a asigura informarea publicului despre proces, locul de desfășurare și despre dreptul de acces a publicului (*Riepan*, §§ 25-41).

În afară de cazurile disciplinare în penitenciare, un proces nu trebuie, de regulă, să se desfășoare în secret; o instanță trebuie să motiveze hotărârea de a exclude publicul prin circumstanțele particulare ale cauzei, chiar atunci când justițiabilii aparțin unui grup sensibil la publicitate: o referință generală la o normă juridică care protejează secretul medical al pacientului, spre exemplu, nu este suficientă pentru a exclude publicul într-un caz de malpraxis, cu excepția când se stabilește o legătură rezonabilă între obiectul speței și statutul reclamantului ca membru al grupului sensibil la publicitate (*Diennet*).

Omisiunea de a desfășura o ședință publică în primă instanță nu va fi remediată prin caracterul public al procedurilor de apel/recurs, cu excepția cazului în care instanța superioară are jurisdicție de rejudecare (*Diennet*). În același timp, nu există niciun drept la o ședință publică la etapa de apel/recurs în cazul în care prima instanță a fost publică, cu excepția unui apel/recurs complet și nu doar asupra unor chestiuni în drept (*Axen*).

Audiere publică: încălcare

- ▶ Excluderea publicului, ca regulă, din proceduri disciplinare împotriva unui doctor prin referința generală la riscul de divulgare a secretelor medicale, fără a se lua în considerare faptul că cazul a vizat practica generală a programărilor medicale prin corespondență și în baza dosarului individual al unui pacient – încălcare din cauza lipsei de individualizare a situației (*Diennet*).
- ▶ Excluderea publicului, ca regulă, din proceduri referitoare la confiscarea bunurilor unui presupus mafiot, proceduri declarate închise în conformitate cu cerințele legii (*Bocellari și Rizza c. Italiei*).
- ▶ Proces secret privind noi acuzații împotriva deținutului condamnat, fără ca autoritățile să fi luat măsuri pentru a informa publicul despre data și locul procesului în penitenciar (*Riepan*).
- ▶ Audiere desfășurată într-un penitenciar cu un regim de înaltă securitate – publicul a fost obligat să obțină permisiunea de a participa de la autoritățile din penitenciar și a fost supus unei percheziții corporale (*Hummatov c. Azerbaidjanului*).

Audiere publică: nu există o încălcare

- ▶ Ședința închisă într-o cauză de drept familial care stabilește reședința copiilor, având în vedere necesitatea ca părțile și martorii să dispute probleme extrem de personale (*P. și B. c. Regatului Unit*).
- ▶ Cazurile disciplinare împotriva deținuților, ca regulă, desfășurate cu ușile închise, având în vedere securitatea și considerentele care ar face impracticabilă examinarea și ar pune sarcini disproporționate asupra autorităților (*Campbell și Fell*).
- ▶ Recurs privind chestiuni de drept examinat cu ușile închise, procedurile în prima instanță fiind publice (*Axen*).

5.2.4. Natura publică a unei hotărâri judecătorești

Nu există nicio obligație pentru o instanță să citească în întregime hotărârea în ședință publică, deoarece publicarea acesteia în scris este suficientă (*Preto și alții*).

Cu toate acestea, hotărârea trebuie să fie disponibilă pentru a fi consultată la grefa instanței (*Preto și alții*).

Faptul că o ședință secretă este justificată în temeiul articolului 6 poate implica, de asemenea, acces limitat la hotărârea judecătorească adoptată în procedurile respective, cu condiția ca aceasta să fie urmată de măsuri de protecție suficiente, care să permită acces ad hoc din partea unui reprezentat al publicului (*P. și B. c. Regatului Unit*).

Statul nu este obligat să achite costurile copiilor hotărârii judecătorești sau să furnizeze reclamantului o versiune în scris a acesteia. Sarcina reclamantului este să dea dovadă de diligență sporită în eforturile sale de a afla motivele hotărârii contestate, implicând consultații cu propriul său avocat sau solicitări adresate grefei instanței, dacă este cazul (*Jodko c. Lituaniei*). În acest sens, nivelul de diligență așteptat de la entitățile angajate în activități comerciale poate fi mai mare decât este necesar de la o persoană fizică (*Elcomp sp. z.o.o. c. Poloniei* §§ 40-45)³³.

Prin urmare, articolul 6 nu obligă dreptul național să prevadă reguli pentru notificarea deciziei (*Jakelaitis c. Lituaniei*). Pot fi formate sisteme unde părțile sunt obligate să manifeste grijă la obținerea hotărârii judecătorești. Mai mult, de regulă, instanțele naționale nu sunt obligate prin articolul 6 să descrie detaliat motivele hotărârilor sale (*Pietka c. Poloniei*). În acel caz nu s-a constatat nicio omisiune, odată ce reclamantul nu s-a folosit de dreptul său de a cere prezentarea în întregime și detaliat a motivelor de fapt și de drept scrise care au servit adoptării hotărârii.

Hotărâre publică: încălcare

- ▶ Instanța pronunță doar dispozitivul unei hotărâri într-o ședință publică și trimite ulterior o copie completă cu partea motivată doar părților, cuplat cu lipsa generală a accesului publicului la arhive din grefa instanței (*Ryakib Biryukov c. Rusiei*).

33. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.2, Obstacole procedurale în calea accesului la instanță.

- ▶ O hotărâre care nu este disponibilă la grefa instanței sau pe pagina web, acuzatul fiind în imposibilitate să obțină copia pentru o perioadă considerabilă de timp ca urmare a secretizării dosarului în întregime, fără vreo evaluare a proporționalității măsurii din partea instanțelor naționale (*Nikolova și Vandova c. Bulgariei*, §§ 75-85).

Hotărâre publică: nu există o încălcare

- ▶ Omisiunea unei instanțe de casație să pronunțe o hotărâre într-o ședință publică (*Preto și alții c. Italiei*).
- ▶ Accesul limitat al publicului la hotărârea judecătorească într-un caz cu privire la reședința copilului – nicio încălcare, deoarece instanțele puteau să autorizeze accesul oricărui membru al publicului care ar justifica existența unui „interes real” (*P. și B. c. Regatului Unit*).
- ▶ Instanțele de fond și cele de apel au limitat caracterul public al ședinței doar prin pronunțarea dispozitivului și secretizarea motivelor hotărârii judecătorești (*Welke și Bialek c. Poloniei*).
- ▶ Neprezentarea versiunii scrise a hotărârii judecătorești unui deținut în penitenciar, având în vedere lipsa diligenței/unui minim efort din partea reclamantului pentru a obține o copie de pe hotărârea respectivă (*Jodko, dec.*).

5.3. Specificul echității procedurilor penale

Principii și noțiuni principale

Trei aspecte problematice constituie condiții suplimentare ale „echității” și doar în materie penală:

- ▶ apărarea împotriva provocării (*Ramanauskas*);
- ▶ dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se auto-incrimina (*Saunders*);
- ▶ dreptul de a nu fi expulzat sau extrădat într-o țară: poate avea loc o „denegare flagrantă de justiție” (*Mamatkulov și Askarov*).

5.3.1. Apărarea împotriva provocării

Jurisprudența Curții folosește termenul „provocare” (*Khudobin c. Rusiei*, §§ 128-137), reciproc cu expresia „instigarea din partea poliției” (*Ramanauskas*), acesta din urmă fiind derivat din termenul francez *provocation policière*

(*Teixeira de Castro c. Portugaliei*, §§ 34-39), dar acești termeni par să fie interpretați echivalent pentru scopul Convenției.

Deși jurisprudența Curții folosește, la fel, reciproc și, într-un mod oarecum confuz, termenii „instigarea din partea poliției” și „instigare” în una și aceeași speță, este evident că există o diferență fundamentală între aceste termene, atât potrivit statutului juridic al subiectului activ (instigarea poliției se referă la faptă numai în contextul unei investigații inițiate și autorizate oficial) cât și din perspectiva intensității acțiunilor în fapt (deși corupția activă poate constitui instigare, ea nu ar evolua neapărat într-o veritabilă provocare (*Miliniene c. Lituaniei*, §§ 35-41)).

Recunoscută pentru prima dată în cauza *Teixeira de Castro*, provocarea a fost considerată de la bun început și incontestabil ca privând o persoană de dreptul la un proces echitabil (§ 39). Noțiunea de provocare a fost definită ulterior în cauza *Ramanauskas* (§ 55), ca fiind o situație în care agenții statului nu se limitează la investigarea „în esență pasivă” a activității infracționale, ci, mai degrabă, cu scopul acumulării probelor și a instituirii urmăririi penale, exercită o presiune asupra subiectului, incitându-l să comită o faptă pe care ultimul altfel nu ar fi comis-o.

În cauza *Khudobin*, Curtea a mai precizat că toate probele obținute prin provocare trebuie să fie excluse (§§ 133-135; consultați, per a contrario, abordarea obișnuită, mult mai rezervată a admisibilității altor tipuri de probe necorespunzătoare în cauza *Schenk, Khan și Bykov c. Rusiei* [MC], §§ 88-105).

Deși jurisprudența Curții nu declară în mod expres o condamnare, urmare a provocării, ca fiind una invalidă, aceasta poate fi considerată una dintre rarele încălcări ale principiului „echității”, care a justificat acordarea, în temeiul articolului 41, a compensațiilor cu titlu material (pierderi salariale), împreună cu despăgubiri morale (*Ramanauskas*, §§ 87-88).

Protecția împotriva unei provocări este de natură absolută, deoarece nici măcar interesul public în combaterea crimei organizate, a traficului de droguri sau a corupției nu poate justifica condamnarea pe baza probelor obținute prin provocare (*Teixeira de Castro*, § 36; *Ramanauskas*, §§ 49-54).

Abordarea inițială din partea Curții în examinarea unei provocări este caracterizată printr-o examinare mixtă care încorporează testul subiectiv – întrebând dacă reclamantul a fost predispus să comită o faptă înainte de intervenția agenților sub acoperire, plasând astfel interesul pentru

dezvoltarea predispoziției subiective sub influența măsurilor secrete, precum și testul obiectiv, cum ar fi existența unor măsuri de protecție procedurale și interferența unor metode speciale folosite de agenții de stat care relevă omisiunea de acțiune „esențialmente pasiv” (*Teixeira de Castro*, §§ 36-39).

De la hotărârea în cauza *Ramanauskas* (§ 56), testul subiectiv pare să fie abandonat definitiv, deoarece Curtea a considerat că este irelevant dacă ținta provocării a avut o intenție infracțională latentă – sau a fost „predispusă” – înainte de intervenția agenților de stat. Accentul în cauza *Ramanauskas* a fost pus mai degrabă, asupra chestiunii dacă ținta provocării a „început să acționeze din intenția sa infracțională latentă” înainte de începerea operațiunii sub acoperire. Prin urmare, nu există nicio diferență pentru provocare între formarea din partea agenților statului a intenției infracționale, absentă anterior, și expunerea unei intenții infracționale latente pre-existente. Acest lucru face ca abordarea Curții să fie în esență, una, mai degrabă, obiectivă, cu accente pe comportamentul autorităților de ocrotire a normelor de drept, focusându-se pe prevenirea comiterii unei infracțiuni de o persoană rezonabilă, decât pe dezvoltarea intenției infracționale în mintea unei ținte specifice.

În hotărârea din cauza *Bannikova c. Rusiei* (§§ 66-79), Curtea a propus un test în două etape, care cuprinde: a) un element de drept material (cu abordare obiectivă), chestiunea relevantă fiind dacă agenții sub acoperire au rămas în limitele unui comportament „esențialmente pasiv” sau le-au depășit; și b) un element procesual, aspectul care vizează dacă reclamantul a avut posibilitatea să invoce eficient problema provocării pe parcursul procesului și modul în care instanțele naționale au soluționat-o.

Apărarea împotriva provocării: încălcare

- ▶ Investigarea neautorizată în cadrul căreia doi ofițeri de poliție au procurat o cantitate mică de droguri de la un reclamant fără antecedente penale și unde nu erau motive suficiente pentru a iniția vreo urmărire penală (*Teixeira de Castro*).
- ▶ Condamnarea pentru vânzare de droguri prin exploatarea instinctelor umane ale reclamanților de ajutorare a celor care suferă de simptome de sevraj (*Vanyan; Lagutin și alții c. Rusiei*).
- ▶ Nici un motiv de investigare operativă, reclamantul fiind o țintă ocazională, și nu definită anterior a operațiunii de achiziționare de droguri (*Khudobin*).

- ▶ Condamnare pentru încercarea de a vinde droguri, în cantități mari, având în vedere absența implicării anterioare a reclamantului în trafic de droguri cuplată cu oferta de preț semnificativ mai mare decât valoarea pe piața neagră (*Malininas c. Lituaniei*).
- ▶ Nicio relevanță atașată de instanțele naționale rolului unui informator în investigație (care a acționat în capacitatea privată) la instigarea faptei de corupție pasivă a reclamantului (un procuror), anterior momentului sesizării poliției și înaintea autorizării de acțiune ca agent sub acoperire (*Ramanauskas, dar consultați Milinienė*).
- ▶ Mituirea medicilor pentru eliberarea unui certificat cu privire la starea de ebrietate în accidente rutiere, lipsind informații verificate cu privire la implicarea lor anterioară în activități similare și lipsa competenței judiciare de a examina argumentele apărării cu privire la provocare (*Nosko și Nefedov c. Rusiei*).
- ▶ Absența unui cadru de reglementare adecvat pentru operațiunile sub acoperire, care au permis ordonarea și punerea în aplicare neautorizată și spontană a operațiunilor de provocare a achiziționării de droguri (*Veselov și alții c. Rusiei*).
- ▶ Imitarea unei activități criminale organizate, fără motive întemeiate pentru urmărire penală (*Sepil c. Turciei*).
- ▶ Persoană fizică, operând sub supravegherea poliției, oferind mită pentru a incita un medic veterinar să elibereze prompt un certificat de vaccinare, având în vedere că posibilele motive ascunse ale informatorului nu au fost cercetate de organele de urmărire (*Sandu c. Moldovei*).

Elementul „substantiv” al analizei conduce la o reexaminare din partea Curții a situației de fapt și calitatea legii interne care reglementează operațiunile sub acoperire. Testul obiectiv al Curții conduce la o analiză cumulativă destul de complexă a diferitelor elemente care implică cercetarea în fapt, accentuându-se pe problema dacă autoritățile au generat riscul ca o persoană rezonabilă ordinară să comită o faptă sub presiunea măsurilor de investigare, precum și o analiză normativă mai strictă, împiedicând astfel autoritățile să utilizeze metode necorespunzătoare care ar putea determina o provocare și obligând instanțele naționale la un rol mai activ în apărarea împotriva acesteia (*Ramanauskas*, §§ 49-74; *Bannikova*). Cele mai relevante aspecte care trebuie luate în considerare, în acest sens, sunt:

- ▶ dacă activitățile speciale din partea agenților sub acoperire care conduc la săvârșirea unei fapte au fost supravegheate corespunzător, preferabil de un judecător (*Teixeira de Castro*, §§ 37-38);
- ▶ dacă autoritățile au un motiv întemeiat pentru a iniția urmărirea penală, cum ar fi să aibă o țintă specifică, definită anterior, și nu una incidentală (*Khudobin*, § 134); și, mai mult, având informații care dau motive întemeiate pentru suspectarea țintei cu privire la implicare (*Teixeira de Castro*, §§ 37-38);
- ▶ o analiză detaliată a motivelor organelor de urmărire penală și a scopurilor operațiunii sub acoperire – existenței informațiilor verificabile care au generat aceste motive – ar trebui să fie făcută pentru a stabili prezența unor „probe concrete și obiective”, dovedind că „primii pași” au fost întreprinși pentru a comite fapta imputată reclamantului (*Nosko și Nefedov c. Rusiei*, § 52);
- ▶ dacă ținta a început deja să desfășoare acte infracționale – care ar fi făcut parte, în cele din urmă, din probele împotriva acestuia, înainte de intervenția autorităților (*Eurofinacom c. Franței*, dec.);
- ▶ dacă autoritățile au rămas „esențialmente pasive” în cadrul investigației, aceasta constatându-se, în primul rând și în principal, prin examinarea în fapt a gradului de implicare a autorităților (*Ramanauskas*, § 71);
- ▶ dacă autoritățile își asumă responsabilitatea pentru a preveni „privatizarea provocării”, în raport cu motivele și acțiunile unei persoane private, care a fost angajată ca un informator și care a acționat în capacitatea sa privată ca agent în cadrul măsurilor de investigare (*Ramanauskas*, §§ 62-65);
- ▶ în cazul în care un informator privat se adresează autorităților din propria inițiativă, reclamând presupusa înclinație a țintei pentru faptă, este necesară o verificare corespunzătoare a absenței motivelor ascunse (*Miliniene*, §§ 37-41);
- ▶ când este implicat un informator privat, trebuie examinat întregul context circumstanțial, începând de la primele acțiuni și indiferent de etapa intervenției organelor oficiale ale statului; deși s-a afirmat că autoritățile nu pot utiliza ex post facto rezultatele unei investigații private (*Ramanauskas*, §§ 62-65), rămâne neclar care este limita

permisibilă a incitărilor admisibile din partea unui informator privat la o fază inițială înainte de intervenția autorităților, precum și diferă oare aceste limite permisibile (mai puțin strict) de cele angajate în măsuri de investigare autorizate desfășurate fără participarea unor informatori privați (*Miliniene*, §§ 37-41);

- ▶ dacă autoritățile au rămas „esențialmente pasive”, poate fi constatat, luându-se în considerare absența unor metode necorespunzătoare de exercitare a presiunii din partea organelor de investigare, cum ar fi:
  - indemnare evidentă (*Ramanauskas*, § 67);
  - apeluri la instincte umane și la simțul compasiunii (*Vanyan*, §§ 46-47; *Veselov*, § 92);
  - stimulente cu un singur scop să se obțină o condamnare mai severă (*Vanyan*); și
  - promisiuni de câștiguri financiare excesive (*Malininas c. Lituania*);
- ▶ oferind țintei stimulente necesare pentru finalizarea comiterii unei fapte, cum ar fi bani doar pentru a înregistra presupusa practică de accepțiune a mitei din partea subiectului-țintă, nu încalcă, ca atare, condiția „esențialmente pasivă” a investigației (*Miliniene*, §§ 37-41).

Dacă elementul „substantiv” al analizei de mai sus se dovedește a fi neconcludent (*Bannikova*), numai atunci Curtea va purcede la o examinare generală „procesuală” a posibilității reclamantului de a ridica în apărarea sa excepția de provocare în fața instanțelor naționale, aspecte relevante fiind:

- ▶ reclamantul trebuie să aibă posibilitatea, potrivit dreptului intern, să ridice problema provocării în timpul procesului său, indiferent dacă prin intermediul unei obiecții, apărare afirmativă sau într-un alt mod (*Ramanauskas*, § 69); instanțele trebuie să aibă capacitatea de a verifica dacă un argument cu privire la provocare constituie o pledoarie substanțială sau justifică excluderea probelor obținute prin provocare; dacă ultima abordare este adoptată prin dreptul intern, instanțele trebuie să efectueze o examinare atentă a materialelor dosarului în vederea excluderii probelor obținute prin provocare (*Khudobin*, §§ 133-135);
- ▶ revine reclamantului obligația să ridice prima facie argumentul împotriva provocării (*Khudobin*, § 69); sarcina probei astfel îi revine procurorului să infirme aceste dubii (*Ramanauskas*, § 70);

- ▶ este necesar un standard ridicat de probă din partea procuraturii pentru a arăta că dubiile reclamantului despre provocarea sunt „total improbabile”; în caz de cea mai mică îndoială, instanțele naționale trebuie să tragă anumite interferențe din fapte, care, nefiind specificate clar (*Ramanauskas*, § 70), totuși, tind să conducă la confirmarea prezumției de provocare, atunci când argumentele reclamantului prima facie sunt minim suficiente; aparent, sarcina probării pentru procuror se află undeva între „echilibrul probabilităților” și „dincolo de oricare dubiu rezonabil”, ajungând, cel puțin, la un standard de probe clare și convingătoare;
- ▶ examinarea în fața instanțelor naționale trebuie să fie „contradictorie, minuțioasă, atotcuprinzătoare și concludentă” în problema provocării; la evaluarea obiecțiilor privind provocarea, instanțele naționale nu ar trebui să ajungă la concluzii, bazându-se pe informații neverificate în posesia exclusivă a procuraturii (*Baltiņš v. Letoniei*, §§ 63-65);
- ▶ nu pot fi excluse probele legate de provocare pe considerente de interes public sau orice alte motive de imunitate (*Edwards și Lewis c. Regatului Unit*, §§ 49-59)³⁴;
- ▶ anumite garanții ar trebui angajate, cum ar fi posibilitatea unor proceduri ex parte, prin care judecătorul trebuie să stabilească ce aspecte vor putea fi ascultate în ședința de judecată și care din ele ar putea fi relevante pentru avocații apărării (*Bannikova*, § 63).

Apărarea împotriva provocării: nu există o încălcare

- ▶ Autoritățile care au motive întemeiate să-l suspecte pe reclamant de implicare în activitate criminală fără să-l prezeze la contrabandă cu droguri în contextul unei investigații supravegheate corespunzător (*Sequiera*, dec.).
- ▶ Atunci când ofertele ofițerilor de investigare de acceptare a serviciilor ilegale de prostituție propuse de acuzat (prin pliante) nu au constituit decât o parte a probelor împotriva acestuia; în plus, aceste oferte au fost făcute după ce acuzatul deja comisese acte penale care, în final, a și fost urmărit (*Eurofinacom*, dec.).

34. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității.

- ▶ Mită acceptată de un judecător care a fost indus prin stimulente financiare propuse de un informator privat, acționând ca un agent sub acoperire, având în vedere motivele întemeiate de inițiere a unei investigații – și anume, plângerea informatorului despre estorcarea de mită, urmată de o cercetare adecvată privind absența motivelor ascunse ale acestuia, precum și o măsură supravegheată în modul corespunzător, deși autorizată de procuratură, și nu de instanțe (*Milinién*, dar consultați *Ramanauskas*).
- ▶ Informatorul de poliție care „s-a alăturat” și a participat la achiziționarea de droguri, în cazul în care autoritățile au înregistrat conversațiile reclamantului cu o terță parte cu privire la o înțelegere prealabilă și având în vedere cercetarea detaliată a argumentelor apărării despre pretinsa provocare din partea instanțelor naționale (*Bannikova*; consultați, de asemenea, *Baltiņš c. Letoniei*).

5.3.2. Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva autoincriminării

5.3.2.1. Principii generale: sarcina și standardele de probă

Dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina, în temeiul articolului 6 § 1, împiedică procuratura să obțină probe, sfidând voința acuzatului de a refuza de la darea declarațiilor împotriva sa. Dreptul de a păstra tăcerea nu poate fi limitat la recunoașterea directă a unei fapte, ci la orice declarație care poate fi ulterior folosită în cadrul procedurilor penale în sprijinul acuzației (*Aleksandr Zaichenko c. Rusiei*, §§ 52-60).

Privilegiul împotriva autoincriminării nu protejează persoana în a face o declarație incriminatoare per se, ci, mai degrabă, împotriva obținerii de probe prin constrângere sau opresie (*Ibrahim și alții c. Regatului Unit*).

Jurisprudența Curții distinge trei tipuri principale de situații care implică sfidarea voinței persoanelor acuzate care au decis să nu depună mărturie: a) obligații de a depune mărturie impuse prin lege sub amenințarea unei sancțiuni (*Saunders*); această categorie implică, de asemenea, răsturnarea necorespunzătoare a sarcinii probării, atunci când acuzatul devine obligat să-și dovedească nevinovăția; b) constrângere, care poate fi fizică (*Jalloh c. Germaniei*, §§ 103-123; *Ashot Harutyunyan*, §§ 58-66) sau psihologică (*Gäfgen c. Germaniei*, §§ 169-188); și c) constrângere prin șiretlicuri, care

implică folosirea unor tehnici de investigare sub acoperire (*Allan c. Regatului Unit*, §§ 45-53).

Standardul de probă necesar de la procuratură pentru a dovedi vinovăția unui acuzat trebuie să fie, de regulă, în afara oricărui dubiu rezonabil (*Barberà, Messegué și Jabardo*).

Dreptul de a păstra tăcerea se suprapune cu prezumția de nevinovăție, în temeiul articolului 6 § 2. Unele cazuri au fost examinate în temeiul ultimei garanții (*Salabiaku c. Franței*, §§ 26-30), dar majoritatea cazurilor – în temeiul primului alineat al articolului 6 (*Funke c. Franței*, §§ 41-45).

Doctrina celei de-a patra instanțe nu permite, de regulă, o reexaminare, în temeiul articolului 6, a admisibilității probelor (Schenk), cu excepția cazurilor deosebite, precum cele care implică o provocare³⁵ sau admiterea vădit arbitrară a probelor de către instanțele naționale (*Osmanağaoğlu c. Turciei*, §§ 47-52).

Deși jurisprudența Curții, practic, niciodată nu a considerat dreptul la un proces echitabil, în temeiul articolului 6, ca unul absolut, abordarea actuală a Curții – cel puțin, sub aspectul dreptului la a păstra tăcerea – este mai specială și, de obicei, impune constatarea dacă „substanța dreptului” a fost încălcată sau nu. În cadrul acestei analize „a substanței dreptului”, ceea ce constituie un proces echitabil nu poate face obiectul unei singure reguli invariabile, ci depinde într-o anumită măsură de circumstanțele cazului particular. În consecință, uneori aceasta implică un test de proporționalitate sui generis, în special, în ceea ce privește faptele minore, pentru a justifica o constatare a neîncălării articolului 6 (*O'Halloran și Francis*).

Acest test „al substanței dreptului” folosește trei criterii principale, pentru a stabili dacă constrângerea sau oprimarea voinței acuzatului este permisă, în temeiul articolului 6: a) natura și gradul de constrângere angajate pentru obținerea probelor; b) ponderea interesului public în investigarea și sancționarea faptei în cauză; c) existența oricăror măsuri relevante de protecție în cadrul procesului și utilitatea probelor obținute prin astfel de metode (*Jalloh*, § 117).

Ca regulă generală, probele obținute prin constrângere nu trebuie să aibă o pondere „decisivă” sau „esențială” în arhitectura hotărârii incriminatorii (*Saunders*). Admiterea probelor suplimentare sau neesențiale, cu excepția

---

35. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.1, Apărarea împotriva provocării.

cazurilor în care acestea sunt obținute prin maltratare, nu poate garanta constatarea unei încălcări a articolului 6, chiar dacă aceste probe au fost obținute cu încălcarea dreptului intern (*Khan*, § 35-37) sau a cerințelor autonome din Convenție (*Gäfgen*)³⁶.

Probele obținute prin tortură nu vor fi admise nici într-un caz, chiar dacă nu reprezintă probe principale esențiale sau decisive împotriva acuzatului, odată ce Curtea a constatat existența torturii (*Yusuf Gezer c. Turciei*, §§ 40-45).

Cu toate acestea, excluderea probelor obținute împotriva voinței acuzatului nu este întotdeauna obligatorie, prin prisma articolului 6, spre exemplu, atunci când constrângerea are doar o legătură indirectă și distanțată cu proba incriminatoare pe care s-a bazat condamnarea. Prin urmare, nu s-a găsit încălcare a articolului 6 § 1, atunci când folosirea probelor materiale descoperite de poliție, urmare a informațiilor obținute după amenințări de maltratare, odată ce acuzatul, pe baza tuturor probelor împotriva sa, și-a recunoscut a doua oară vinovăția în cadrul procesului la o etapă ulterioară și odată ce constrângerea nu a urmărit scopul de a dovedi vinovăția, ci pentru a salva victima infracțiunii (*Gäfgen*).

Din jurisprudența Curții rezultă că un suspect trebuie notificat cu privire la dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul de a nu se autoincrimina. Cu toate acestea, în cazul în care autoritățile nu reușesc să facă acest lucru, este necesar să se examineze echitatea „procesului în ansamblu” (*Ibrahim și alții c. Regatului Unit*). Accesul imediat la un avocat pare să fie una dintre măsurile capabile să remedieze potențiala inechitate în astfel de situații (*ibid.*).

În cazul în care o condamnare se bazează pe mărturia obținută de la un co-acuzat, care implică o încălcare gravă a dreptului său de a păstra tăcerea, aceasta poate compromite, de asemenea, „echitatea” procedurilor în privința unui alt acuzat (*Lutsenko c. Ucrainei*, §§ 44-53). În același timp, astfel de cauze în practică au fost foarte puține.

5.3.2.2. Obligații și prezumpții legale

Convenția, inclusiv articolele 3, 5 și 6, permite existența unor legi care impun „obligații civice”, inclusiv obligațiile de a furniza statului diferite tipuri de informații sub amenințarea unei sancțiuni. Spre exemplu: informarea poliției cu privire la identitatea unei persoane (*Vasileva c. Danemarcei*, §§ 32-43) – în

36. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 5.3.2.3, Metode de investigare intruzive.

plus, susținută de o obligație de a se conforma reținerii, fără a pune la îndoială autoritatea polițienească, a cărei nerespectare ar putea avea repercusiuni negative asupra plângerilor reclamantului, în temeiul articolului 3, privind folosirea forței (*Berlinski c. Poloniei*, §§ 59-65); declararea veniturilor către autoritățile fiscale (*Allen c. Regatului Unit*, dec.); sau furnizarea de probe ca martor la un proces (*Serves c. Franței*, §§ 43-47).

Deși în majoritatea sistemelor legale există prezumții de fapt și de drept, cum ar fi cele impuse prin legi instituind o răspundere strictă, acestea trebuie plasate în limite rezonabile (*Salabiaku* § 28).

În cadrul primului aspect al testului de constrângere sau oprimare permisibilă – și anume „natura și gradul de constrângere” – ar trebui acordată mai multă atenție unei situații de constrângere directă, cum ar fi riscul de amendare pentru nedepunerea mărturiei (*O'Halloran și Francis*, § 57).

Mai multă libertate de acțiune a fost acordată în temeiul articolului 6, atunci când poliția avea un scop legitim, limitat solicitând-i potențialului suspect să furnizeze informații exacte, cum ar fi identitatea unui conducător auto (*O'Halloran și Francis*, § 58); și, invers, statului i-a fost limitată marja într-un caz în care reclamantul a fost obligat să furnizeze oricare documente „de interes pentru anchetatori” (*Funke*, § 30).

În cadrul celui de-al doilea element al testului – „considerentele de interes public” – accentul trebuie pus pe gravitatea faptei investigate, pe natura și scopul pedepsei aplicabile, astfel încât, cu cât fapta și posibila pedeapsă sunt mai severe, cu atât poate fi permisă mai multă constrângere, în temeiul articolului 6 (*O'Halloran și Francis*, § 58); în același timp, dacă o amendă este aplicată în afara contextului procedurilor penale principale, chiar și cu o sumă nesemnificativă, nu poate împiedica constatarea unei încălcări a articolului 6 (*Funke*), indiferent dacă, în cele din urmă, persoana a fost achitată (*Shannon c. Regatului Unit*, §§ 26-40).

În raport cu faptele mai grave, deși o obligație civică de a depune mărturie în judecată poate fi impusă unui martor, cu scopul unei buni administrări a justiției (*Serves c. Franței*, §§ 43-47), autoritățile nu trebuie, de regulă, să se aștepte la colaborare din partea acuzatului (*Funke; Shannon*, §§ 32-41), cu excepția delictelor minore (*O'Halloran și Francis*).

Privilegiu împotriva autoincriminării (obligații și prezumții legale): încălcare

- ▶ Acuzat de fraudă și amendat contravențional pentru că: nu a prezentat diverse declarații financiare (*Funke*); nu a furnizat documente care atestă investiții (*J.B. c. Elveției*); nu a răspuns întrebărilor investigatorului (*Shannon*), chiar dacă amenziile au fost aplicate în afara contextului procedurilor penale și au fost nesemnificative, indiferent de clasarea cauzei penale ori achitarea acuzatului.
- ▶ Reclamant obligat în mod legal să coopereze cu ancheta guvernamentală privind tranzacțiile de afaceri ale unei companii și care ulterior a fost condamnat pentru fraudă, bazându-se în mod considerabil pe declarațiile date în timpul anchetei inițiale (*Saunders*).
- ▶ Răsturnarea sarcinii probei – obligația proprietarului unui autovehicul implicat într-un accident rutier cu părăsirea locului faptei de a dezvălui identitatea conducătorului auto (*Telfner, dar consultați O'Halloran și Francis*).

Jurisprudența Curții referitoare la constrângerea permisibilă este destul de complicată în ceea ce privește faptele minore, cum ar fi incidentele rutiere, unde diferite noțiuni de interes public, de exemplu, necesitatea asigurării siguranței publice prin prevenirea vitezei excesive, au primit, adesea, mai multă pondere pentru a permite răsturnarea aproape completă a sarcinii probei împotriva acuzatului (*O'Halloran și Francis*); în timp ce altele, o reversare similară nu a fost justificată (*Telfner c. Austriei*, §§ 15-20).

În cadrul celui de-al treilea element al testului – și anume „măsurile de protecție procedurale” – criteriul principal este dacă probele au o importanță esențială sau decisivă pentru condamnarea acuzatului (*Saunders*).

O mai mare atenție va fi întotdeauna acordată faptelor de răspundere strictă, mai degrabă decât faptelor care nu funcționează prin prezumții implicite (*O'Halloran și Francis*, § 59; *Salabiaku*; §§ 26-30).

Predictibilitatea regimului juridic care face ca mărturia să fie obligatorie, potrivit căreia o persoană care cumpără o mașină a considerat să aibă, într-un anumit sens, o obligație de a depune mărturie în legătură cu anumite incidente rutiere cu implicarea vehiculului său, de asemenea, a fost menționată ca un factor relevant pentru a face constrângerea de a depune mărturie permisibilă

(*O'Halloran și Francis*, §§ 57-62), chiar dacă este greu observabil cum, în cazul faptelor mai grave, de exemplu, omucideri sau împotriva persoanei, această legătură între proprietatea asupra armei folosite și obligația legală de a depune mărturie ar putea fi susținută.

În cazurile în care acțiunile unui acuzat pot fi calificate drept o serie de fapte diferite, dar conexe, este permisă aplicarea reversării sarcinii probei împotriva acestuia, în raport cu o faptă conexă, cu condiția să se dovedească comiterea faptei principale în afara oricărui dubiu rezonabil și având în vedere că prezumția, în raport cu fapta conexă, nu este incontestabilă (*Salabiaku*).

Mai mult, este permis ca un judecător să lase juriului opțiunea de a trage concluzii negative din tăcerea acuzatului, ca parte a motivelor care susțin condamnarea, cu condiția ca judecătorul să instruiască juriul despre toate etapele procedurale anterioare care le-ar permite juraților să considere motivele tăcerii acuzatului autentice și oneste (*Beckles c. Regatului Unit*, §§ 57-66)

La moment, mai multe jurisdicții europene au introdus instrumente de prevenire a faptelor care vizează rezultatul infracțiunilor în rem, în paralel cu sau ca o alternativă la urmărirea penală în personam a autorilor infracțiunii. Legea, în acest aspect, operează în mod esențial prin prezumții de diferite tipuri: a) „acumularea inexplicabilă a averii” unui funcționar public se poate atribui corupției; b) bunurile unei persoane care a susținut o organizație criminală sunt considerate a fi puse la dispoziția acesteia (Elveția); c) „pericolul social” al persoanei condamnate pentru anumite fapte grave (Italia); d) toate bunurile achiziționate sau cheltuielile efectuate cu șase ani înainte de condamnare (pentru anumite fapte grave) sunt considerate ca fiind produse ale faptei (Olanda); e) „stilul de viață” care nu corespunde veniturilor oficiale sau activităților comerciale atestă câștiguri ilegale (Regatul Unit); f) prezumții bazate pe un „depozit bancar structurat”, abateri de la tranzacțiile bancare obișnuite, transferuri către terțe părți etc. (consultați *Riela c. Italiei* (dec.), *Walsh c. Regatului Unit*, *Gogitidze și alții c. Georgiei*, *Dassa Foundation c. Liechtensteinului*, *Phillips c. Regatului Unit*, *Van Offeren c. Olandei*). În timp ce Curtea a fost oarecum incoerentă în stabilirea unui domeniu clar de aplicare a Convenției pentru examinarea acestei categorii de situații – tratarea ocazională a acestora, în temeiul articolului 6 § 1 (privilegiu împotriva incriminării), articolului 6 § 2 (prezumția de nevinovăție), articolului 7 (nici o pedeapsă fără lege) sau articolului 1 din protocolul nr. 1 (proporționalitatea interferenței cu drepturile de proprietate) – principala atenție a Curții a fost întotdeauna

plasată asupra distribuirii sarcinii probei și analizei probelor de o instanța națională în contextul procedural concret, pentru a dovedi sau a respinge o anumită ipoteză instituită de lege.

În astfel de situații, sarcina probei poate fi inevitabil răsturnată într-un anumit moment – după condamnare, în cazuri de confiscare extinsă sau chiar în cazuri de confiscare neînsoțită de o condamnare, obligând suspectul sau o terță persoană care posedă bunul să dovedească legitimitatea sursei sau a cheltuielilor. În principiu, Curtea nu constată o problemă cu aceste abordări noi privind prevenirea faptelor, atâta timp cât „măsurile de protecție procedurale adecvate” sunt la dispoziția proprietarilor, inclusiv cele mai importante standarde clare și previzibile de probare (ibid.). Prin urmare, un regim acceptabil, din punct de vedere al articolului 6, include o sarcină reversibilă a persoanei condamnate pentru a dovedi legitimitatea sursei de obținere a bunurilor sale în scopul confiscării extinse, în contextul unei condamnări în cazul faptelor de crimă organizată (*Phillips c. Regatului Unit* §§ 40-47). Aceeași sarcină reversibilă poate fi aplicată și la calcularea cuantumului unei amenzi sau a unui ordin de confiscare prin evaluarea bunurilor condamnatului sau chiar a cheltuielilor în perioada premergătoare a comiterii faptei (*Grayson și Barnham c. Regatului Unit* §§ 37-50).

Standardul de probă impus guvernului pentru a dovedi originea ilicită a bunurilor pentru aplicarea confiscării în rem poate fi la fel de minim ca și standardul de „probabilitate echilibrată” (ibid.), chiar dacă majoritatea Statelor-părți ale Convenției optează pentru un standard mai strict („în afara oricărui dubiu rezonabil” sau „convingerea intimă” a unui judecător profesional) pentru a dispune confiscarea, în special, în procesele penale decât cele civile. Într-un mod sau altul, clarificarea standardelor de probă, atât pentru guvern cât și pentru suspect/terța parte posesori de bunuri, indiferent de eventualul regim ales (adică ce standard va fi aplicat), pare a fi un element principal în asigurarea unor „garanții procedurale adecvate”, în sensul, articolului 6 (ibid.).

În principiu, nu ar exista o problemă de aplicare a confiscării fără o condamnare („recuperare civilă”, „confiscare administrativă” etc.) pentru a ridica bunurile unui mafioso (Riela) sau altui proprietar suspect (*Walsh*). În același timp, chiar dacă aplicarea simultană a confiscării fără condamnare și a procedurilor penale ordinare nu poate fi exclusă, din cauza Saunders (ibid.) se deduce că orice informație obligatorie din partea proprietarului suspect, în contextul unui caz de confiscare fără condamnare, nu poate fi folosit împotriva acestuia în eventuala urmărire penală. Aplicarea retroactivă și extrateritorială a

regimurilor de confiscare în rem este, de asemenea, permisă, în principiu, având în vedere raționamentul că bunurile ilicite niciodată nu au fost „dobândite” legal și justificat, prin urmare, ele pot să fie confiscate, în pofida sursei originale (*mutatis mutandis*, *Gogitidze și alții c. Georgiei*, 12 mai 2015, §§ 126).

În același timp, în anumite cazuri excepționale, Curtea a constatat o încălcare a prezumției de nevinovăție, motivând succint prin circumstanțele particulare ale cauzei, în cazul manipulării necorespunzătoare a prezumțiilor legale (cum a fost în cauza *Geerings c. Olandei*, 1 martie 2007)³⁷. Se poate argumenta, astfel că abordarea Curții privind regimurile de recuperare a bunurilor, după sau fără o condamnare, nu este în prezent destul de cristalină, din punct de vedere al cerințelor dreptului la un proces echitabil.

Privilegiu împotriva autoincriminării (obligații și prezumții legale): nu există o încălcare

- ▶ Obligația legală a deținătorilor de vehicule fotografiate prin radar de a dezvălui detaliile conducătorului auto în momentul depășirii vitezei sau riscul de a fi amendat – nicio încălcare luând în considerare caracterul minor al faptei și al pedepsei, interesul public în asigurarea siguranței rutiere și faptul că aplicarea unui regim de reglementare care impune obligația de a depune mărturie ar fi putut fi prevăzut la cumpărarea unui autovehicul (*O'Halloran și Francis; dar consultați Telfner*).
- ▶ Amendă impusă unui proprietar de autovehicul care a depășit limita de viteză pentru mințirea anchetatorilor, indicând o persoană inexistentă ca șofer la momentul comiterii faptei – nicio prezumție cu privire la fapta de depășire a vitezei nu a avut loc împotriva reclamantului (*Weh*).
- ▶ Amendă impusă unui martor pentru refuzul de la darea declarațiilor într-un proces penal împotriva unui terț, justificată pe motive de bună administrare a justiției (*Serves*).
- ▶ Răsturnarea sarcinii probei împotriva unui reclamant prins cu droguri la aeroport, în raport cu *mens rea* a faptelor de contrabandă și import (fapte conexe), cu condiția că, atât *actus reus* cât și *mens rea* a posesiei de droguri (fapta principală), au fost dovedite în afara oricărui dubiu rezonabil și având în vedere că prezumția legală cu privire la fapte conexe nu a fost incontestabilă (*Salabiaku*).

37. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 8, Prezumția de nevinovăție.

- ▶ Reversarea sarcinii probei asupra acuzatului, în scopul calculării volumului bunurilor confiscate într-un caz de trafic de droguri (*Grayson și Barnham c. Regatului Unit*) sau obligația unui traficant de droguri condamnat să dovedească legitimitatea surselor de obținere a bunurilor sale pentru determinarea cuantumului de confiscare (*Phillips*) – în ambele cazuri, acuzații ar putea dovedi legitimitatea bunurilor/cheltuielilor acestora prin standardul de probare al probabilităților echilibrate.
- ▶ Folosirea unei „metode de analiză a proprietății” prin aplicarea prezumției de ilegalitate a surselor de obținere a bunurilor pe parcursul a câtorva ani anterior condamnării – reversarea sarcinii probei împotriva condamnatului care nu a fost plasat într-o sarcină disproporționată pentru a respinge acuzațiile procuraturii (*Van Offeren c. Olandei*).
- ▶ Confiscarea proprietății unor funcționari de rang înalt, valoarea căroră a fost vădit incompatibilă cu nivelurile veniturilor oficiale, prin proceduri de confiscare (*in rem*) fără condamnare – articolul 6 a fost aplicat sub aspectul „civil”, iar reversarea sarcinii probei împotriva reclamanților a fost acceptată (*Gogitidze și alții c. Georgiei*).

5.3.2.3. Metode de investigare intruzive

Poziția tradițională a Curții a fost aceea că probele obținute în urma constrângerii nu trebuie să aibă o pondere „decisivă” sau „esențială” în arhitectura hotărârii incriminatoare (*Saunders*, §§ 67-76). Cu toate acestea, în ultimii ani, Curtea a avut tendința să considere că inclusiv admiterea de probe suplimentare sau neesențiale poate compromite „echitatea” generală a procedurilor, atâta timp cât aceste probe au fost obținute prin maltratare, contrar articolului 3 (*Levinta c. Moldovei*, §§ 101-106). În astfel de cazuri, dacă probele au fost esențiale sau decisive pentru condamnare nu are importanță (*Ashot Harutyunyan*, §§ 58-66).

În afara unei abordări mai stricte a admiterii probelor incriminatoare obținute prin maltratare, jurisprudența nu indică o diferență substantivă între gradul de protecție, atunci când constrângerea este rezultatul obligațiilor impuse de lege (consultați secțiunea de mai sus), și constrângerea practică, ca urmare a metodelor intruzive de investigare (*O’Halloran și Francis*, § 54).

Comportamentul invaziv serios din partea autorităților nu poate neapărat să încalce privilegiul împotriva autoincriminării, cu condiția să existe un motiv

întemeiat de aplicare a legii și să nu fie implicată o rea-credință, la fel și atât timp cât faptele în cauză nu rezultă în cea mai gravă formă a unei încălcări a articolului 3 – și anume tortura, chiar dacă acestea ar putea constitui o formă de maltratare de intensitate minimă (*Jalloh*, §§ 103-123; consultați, de asemenea, *Bogumil c. Portugaliai*, §§ 43-50).

O încălcare a echității poate fi constatată nu numai atunci când fapta de maltratare este dovedită la nivel național (sau de Curte, printr-o analiză separată), ci și atunci când o suspiciune gravă de maltratare nu a fost respinsă în urma unor proceduri interne (*Gladyshev c. Rusiei*, §§ 76-80).

Un anumit grad de constrângere fizică poate fi permis prin articolul 6 pentru a extrage materiale sau probe „reale”, în cazul în care probele respective există independent de voința acuzatului, cum ar fi respirația, urina, degetele, vocea, părul, probe de țesut pentru ADN, dar nu să se extragă mărturiile sau probe materiale printr-o intruziune suficient de gravă în inviolabilitatea fizică acuzatului (*Jalloh*, §§ 103-123).

În extragerea probelor materiale, cum ar fi drogurile, împotriva voinței suspectului, motivele medicale și procedurile medicale pentru extragere trebuie să prevaleze asupra motivelor de punere în aplicare a legii, pentru a se conforma articolului 6 (*Bogumil*).

Privilegiu împotriva auto-incriminării (metode de investigare intruzive): încălcare

- ▶ Administrarea forțată a emeticului asupra reclamantului pentru a extrage din stomac o probă materială a faptei (droguri), a cărei manieră de implementare a încălcat și articolul 3 (*Jalloh*; dar consultați, de asemenea, *Bogumil*).
- ▶ Admiterea unor declarații incriminatoare obținute de la o terță parte prin tortură, calificând procesul în întregime ca inechitabil, indiferent dacă aceste probe au fost ori nu decisive pentru condamnare (*Kaciu și Kotorri c. Albaniei*).
- ▶ Concluziile negative deduse de juriu din tăcerea acuzatului ca fiind unul din motivele pentru condamnarea acestuia, dat fiind faptul că judecătorul de primă instanță nu a instruit juriul cu privire la anumite etape procedurale pre-judiciare, ceea ce ar fi putut să-i permită să observe că motivele tăcerii erau autentice (*Beckles*; dar consultați, de asemenea, o abordare mai tradițională a probelor neesențiale în cauza *Gäfgen*).

- ▶ Concluziile negative deduse din tăcerea unui acuzat nereprezentat în timpul interogării inițiale după arestare, folosite ulterior ca bază pentru condamnare (*John Murray*).
- ▶ Mărturisirea obținută imediat după arest, în circumstanțe intimidante și fără drept de acces la un avocat (*Magee c. Regatului Unit*).
- ▶ Refuzul accesului la un avocat (bazat pe dispoziții legislative) la interogarea inițială a unui suspect terorist (*Salduz c. Turciei*; dar consultați *Ibrahim și alții c. Regatului Unit*).
- ▶ Mărturisirea obținută de la un martor în absența avocatului și condamnarea ulterioară, în principal, pe această bază (*Shabelnik*).
- ▶ Absența posibilității de a lua legătura cu un avocat înainte de a face declarația de „predare și autodenunțare” în timp ce se află în custodia poliției, deși acest ultim factor a fost decisiv, în pofida faptului că reclamantul nu a avut niciun statut formal de suspect, atunci când a făcut autodenunțarea (*Turbylev c. Rusiei*).
- ▶ Condamnare pe baza unei declarații făcute „sub jurământ” în calitate de martor în custodia poliției, fără asistență juridică și fără avertizare adecvată cu privire la dreptul de a păstra tăcerea (*Brusco*).
- ▶ Folosirea unui informator privat infiltrat în calitate de coleg de celulă a unui reclamant arestat preventiv pentru a obține probe ale unei fapte de jaf, dat fiind faptul că majoritatea faptelor recunoscute din partea reclamantului au fost provocate de întrebări insistente ale informatorului instruit de anchetatori (*Allan*; dar consultați cauza *Bykov* pentru standarde mai puțin stricte pentru șiretlicuri similare, dacă sunt efectuate în afara detenției).

Articolul 6 nu permite ca probă o mărturisire obținută în timpul audierii desfășurate în circumstanțe intimidante imediat după arestare sau în cazul în care acuzatului i s-a refuzat accesul la un avocat (*John Murray*), cu excepția cazului în care acuzații nu au depus eforturi rezonabile/diligență maximă în exercitarea drepturilor procedurale în cadrul declarațiilor de mărturisire (*Zhelezov c. Rusiei, dec.; Latimer c. Regatului Unit, dec.*)³⁸.

38. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

Restricțiile prin lege privind accesul la un avocat la stadiile primare, incipiente ale procedurilor, cum ar fi imediat după arest, pot duce la încălcarea articolului 6 §§ 1 și 3c (*Salduz c. Turciei*), în special, dacă aceste restricții contribuie la apariția suspiciunilor despre o stare reală a lucrurilor, fiind afectată de dubii despre pretinsa maltratare și de autodenunțare ulterioară (*Turbylev c. Rusiei*)³⁹.

Nu este întotdeauna clar dacă o persoană este interogată ca martor sau suspect, cel din urmă având dreptul de a păstra tăcerea, iar martorul nu. În analiza unor astfel de cazuri, Curtea ia în considerare nu numai statutul oficial al persoanei interogate, ci și circumstanțele reale care au stat la baza chestionării, pentru a stabili dacă persoana respectivă ar putea să fie considerată în mod rezonabil un posibil suspect sau nu, caz în care se impune dreptul de a păstra tăcerea (*Brusco c. Franței*, §§ 44-55).

Nici o presiune de mărturisire nu ar trebui să fie pusă asupra unei persoane nereprezentate, chiar dacă nu are încă statutul oficial al unui suspect în timpul chestionării în speță (*Shabelnik c. Ucrainei*, §§ 51-60).

O mărturisire obținută prin amenințarea cu tortura (mai degrabă decât maltratarea reală) sau probele materiale colectate ca urmare directă a mărturisirii (conceptul de „fructele pomului otrăvit”) pot încălca dreptul de a păstra tăcerea, în cazul în care mărturisirea sau probele materiale au jucat un rol decisiv sau esențial în hotărârea incriminatoare (*Gäfgen*).

Condamnările pe baza probelor martorilor obținute prin sau amenințări de tortură pot, de asemenea, să încalce articolul 6 în ceea ce privește acuzatul (*Osmanağaoğlu c. Turciei, Lutsenko*, §§ 44-53)⁴⁰.

Privilegiu împotriva autoincriminării (obligații și prezumții legale): nu există o încălcare

- ▶ Extragerea de droguri ascunse în corp – hotărâre relevantă luată de medici, și nu de ofițerii de poliție – care nu constituiau probe substanțiale în cauză și având în vedere obligația primară de a proteja sănătatea reclamantului (*Bogumil*; dar consultați *Jalloh*).

39. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

40. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

- ▶ Mărturisirea făcută sub amenințarea torturii este exclusă, în cele din urmă, ca probă de instanța de fond – întrucât anumite probe materiale colectate și folosite, ca urmare a mărturisirii contestate, nu au fost excluse, dat fiind faptul că dovezile materiale au avut doar o influență incidentală, neesențială asupra condamnării (*Gäfgen*).
- ▶ Interogarea suspectilor imediat după tentativa de atac terorist în cadrul „interviului de securitate” urgent înainte de a avea acces la consultanța juridică – conceptul de „motive imperioase” pentru restricții asociate cu măsuri de protecție procedurală adecvate (*Ibrahim și alții c. Regatului Unit*; dar consultați *Salduz*).
- ▶ Mărturisirea obținută imediat după arestare folosită la condamnare, în cazul în care acuzatul nu a depus suficiente eforturi/diligență maximă pentru a se folosi de drepturi procedurale, inclusiv dreptul la un avocat (*Zhelezov, dec.*; *Latimer, dec.*).
- ▶ Folosirea unor înregistrări secrete ca probe suplimentare la condamnare, în pofida faptului că probele respective au fost obținute prin încălcarea unei proceduri interne și a cerinței privind viața privată, în temeiul articolului 8 (*Schenk, Khan*).
- ▶ Canabis, găsit în timpul unei căutări parțial licite, fără mandat judecătoresc, care a implicat pătrunderea în proprietatea privată a reclamantului, constituind o probă decisivă pentru o eventuală condamnare (*Lee Davies*).
- ▶ Folosirea unui informator privat pentru a-l șantaja pe reclamant să admită organizarea unei crime și urmărirea ulterioară a presupusei crime și pentru a obține alte denunțări incriminatorii, în pofida faptului că aceste recunoașteri au constituit o probă decisivă pentru condamnarea la tentativa de ucidere (*Bykov*; dar consultați, de asemenea, cauza *Allan* pentru standarde mai stricte aplicate unor șiretlicuri similare, dacă sunt efectuate în contextul detenției).

Supravegherea secretă sau folosirea unor înregistrări secrete nu va încălca articolul 6, chiar dacă aceste fapte pot încălca dreptul intern sau articolul 8 al Convenției, atât timp cât probele obținute astfel nu sunt folosite într-o măsură decisivă sau esențială pentru condamnare (*Khan*, §§ 35-37).

În mod similar, probele colectate ca urmare a unei percheziții parțial licite nu pot încălca articolul 6, chiar dacă sunt decisive pentru condamnare. Principala

atenție nu o reprezintă admisibilitatea probelor în temeiul dreptului intern, ci posibilitățile procedurale care sunt puse la dispoziție acuzatului, la fazele de judecare și apel, pentru a contesta modul de administrare a probei (*Lee Davies c. Belgiei*, §§ 40-54)⁴¹.

Folosirea unui informator privat, care induce acuzatul să mărturisească, chiar dacă mărturisirea constituie o probă decisivă în caz, va fi compatibilă cu dreptul de a păstra tăcerea, atâta timp cât este obținută în contextul activității publice (*Bykov*, §§ 94-105; *Heglas c. Republicii Cehe*, §§ 89-93), și nu în cadrul unei detenții (*Allan*, §§ 42-47). În același timp, șiretlicurile procesuale pot fi folosite doar pentru a obține probe despre fapte comise în trecut, nu pentru a crea o faptă nouă⁴².

5.3.3. Riscul de denegare a justiției într-un stat străin

Jurisprudența Curții a recunoscut că riscul denegării flagrante a unui proces echitabil în străinătate impune o obligație pozitivă, în temeiul articolului 6, asupra unui stat de a nu expulza sau extrăda un reclamant acuzat de o faptă penală (*Mamatkulov și Askarov*).

În același timp, sarcina și standardul unei probe pentru ca reclamantul să demonstreze riscul respectiv sunt foarte exigente. În cauza *Mamatkulov și Askarov*, transferarea reclamanților din Turcia în Uzbekistan nu a constituit o încălcare a articolului 6, în pofida faptului că reclamanții au fost, în cele din urmă, condamnați în Uzbekistan, fără a avea acces la un avocat și într-o ședință secretă.

În cazul în care un reclamant se confruntă cu extrădarea într-o altă țară, care este parte contractantă la Convenție, se presupune că persoana va beneficia de un proces echitabil, având în vedere, în special, existența unor căi de atac împotriva oricărei eventuale inechități în țara respectivă, inclusiv o posibilă plângere, potrivit Convenției Europene a Drepturilor Omului (*Stapleton c. Irlandei*, dec.).

Curtea a constatat o încălcare a articolului 6 sub acest aspect, pentru prima dată, într-un context de deportare, în cauza *Othman (Abu Qatada) c. Regatului Unit* (§§ 258-287), referindu-se la riscul de o eventuală rejudecare a reclamantului prin admiterea unor probe incriminatorii obținute prin torturarea unor

---

41. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.2.1, Audiare și prezență personală; și secțiunea 5.2.2, Participare efectivă.

42. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.1, Apărarea împotriva provocării.

persoane terțe în Iordania. Testarea riscului denegării flagrante de justiție depășește simple neregularități sau lipsă de garanții procesuale judiciare, cum ar fi cele care ar putea apărea în cadrul unui Stat – parte la Convenție. Este necesară o încălcare a principiilor unui proces echitabil atât de fundamentală, încât să ducă la negarea sau denaturarea esenței drepturilor garantate de articolul 6 (*Othman (Abu Qatada)*, § 260).

Constatările în cauza *Othman (Abu Qatada)* (§§ 258-287) au fost dezvoltate în cauza *El Haski c. Belgiei* (§§ 90-99), care au confirmat că, în cazul în care sistemul judiciar al unui stat, care nu este parte la Convenție, nu a oferit garanții semnificative privind o examinare independentă, imparțială și serioasă a acuzațiilor de tortură sau de tratament inuman și degradant, reclamantul nu este obligat să demonstreze un risc individualizat în circumstanțe particulare ale cauzei sale și ar fi injust să i se impună o sarcină excesivă probatorie (§ 88).

Capitolul 6

Echitate și hotărârea judecătorească

6.1. Hotărâre motivată

Dreptul la o hotărâre motivată izvorăște dintr-un principiu mai general, încorporat în Convenție, care protejează o persoană împotriva acțiunilor arbitrare; hotărârea judecătorească ar trebui să conțină motive suficiente pentru a răspunde la aspectele esențiale ale argumentelor în fapt și în drept – aspectelor materiale sau procedurale – înaintate de o parte în proces (*Ruiz Torija c. Spaniei*, §§ 29-30).

Hotărâre motivată: încălcare

- ▶ Omisiunea instanțelor de a răspunde argumentului reclamantului, potrivit căruia apelul formulat de o altă parte într-un litigiu de concesiune ar fi trebuit să fie respins ca tardiv (*Ruiz Torija*).
- ▶ Omisiunea instanței de apel de a decide asupra problemei dacă marca comercială a reclamantului a fost „instituită”, prima instanță admitând-o în favoarea reclamantului (*Hiro Bailani c. Spaniei*).
- ▶ Lipsa motivărilor, prin referire la o jurisprudență națională a noțiunii de „circumstanțe excepționale”, care ar trebui să fie demonstrate prin lege pentru ca reclamantul să ceară reînscriserea în barou după expirarea termenului de prescripție de 10 ani (*H. c. Belgiei*).
- ▶ Raționamente concise la adoptarea hotărârii privind dreptul reclamantului la pensie de invaliditate, prin care i s-a recunoscut doar o dizabilitate parțială, în pofida faptului că starea deteriorării continue a sănătății sale a fost stabilită cert (*Hirvisaari*).
- ▶ „Condamnare nesigură”, pe baza rezultatelor prezentării spre recunoaștere, în timpul căreia acuzatul a fost separat purtând o mască albastră comparativ cu măști negre ale celorlalți participanți (*Laska și Lika c. Albaniei*).
- ▶ Interpretarea incoerentă a legii de tribunalele județene, acționând în calitate de ultime instanțe în cauzele de concediere colectivă (*Ștefănică și alții*).

- ▶ Garanții procedurale necorespunzătoare, care să permită acuzatului să înțeleagă motivele pentru verdictul de vinovăție din partea juriului, în lipsa unor învinuiri detaliate sau a unor instrucțiuni, ori întrebări adresate juraților (*Taxquet c. Belgiei* [MC]).
- ▶ Tribunalul de primă instanță își motivează hotărârea, printre altele, pe un tratat internațional, fără să indice circumstanțe relevante, cum ar fi naționalitatea uneia din părți (*Tatishvili c. Rusiei*).
- ▶ O instanță națională care prelungeste termenul de depunere a recursului de către o autoritate de stat fără să prezinte motive pentru această hotărâre (*Agurdino S.R.L. c. Moldovei*).

Deși uneori acest drept este examinat din punct de vedere al „echității” procedurilor (*Hirvisaari*, §§ 30-33), structural, el se potrivește de asemenea, conceptului dreptului la o instanță, deoarece ambele solicită determinarea chestiunilor de fapt și de drept relevante și invocate de reclamant într-o cauză (*Chevro*)⁴³.

Scopul dreptului la o hotărâre motivată este de a demonstra părților că ele au fost, într-adevăr, ascultate (*Fomin c. Moldovei* §§ 22-34). Mai mult, o hotărâre motivată permite unei părți să o conteste, precum și posibilitatea ca hotărârea să fie reevaluată de o instanță superioară. Numai printr-o hotărâre motivată publicul poate să exercite un control asupra administrării justiției (*Suominen c. Finlandei* §§ 25-38).

Prin urmare, dreptul de a fi audiat nu include numai posibilitatea de a formula observații în fața instanței, ci și o obligație corespunzătoare a instanței de a demonstra, în raționamentele sale, motivele pentru care au fost acceptate sau respinse observațiile relevante. Această obligație este întotdeauna condiționată de faptul că o instanță are discreția de a considera care argumente sunt în mod clar irelevante, care sunt inutile, nefondate, abuzive sau inadmisibile, potrivit unor norme juridice clare sau a unei practici judiciare bine stabilite cu privire la argumente similare (*Fomin c. Moldovei* §§ 22-34).

În general, fiecare hotărâre ar trebui să fie clară și să permită fiecărei persoane interesate să înțeleagă de ce instanța susține o anumită poziție (*Seryavin și alții c. Ucrainei* §§ 55-62).

43. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.1, Obstacole de drept material în calea accesului la instanță.

Motivele ar trebui specificate, de asemenea, dacă se ia o decizie de reinițiere a procesului sau de extindere a privilegiilor procedurale pentru o parte oponentă (*Agurdino S.R.L. c. Moldovei* §§ 18-36).

Conform abordării tradiționale a doctrinei „cele de-a patra instanțe”, articolul 6 nu a admis plângeri despre pretinsa eroare a instanțelor la constatarea de fapte și evaluarea juridică (*Karalevičius*, dec.). Prin urmare, testul hotărârii motivate a fost, mai degrabă, redus la o evaluare cantitativă, și nu calitativă; atâta timp cât s-au oferit o serie de raționamente, hotărârea în cauză ar fi, în principiu, compatibilă cu articolul 6 (*García Ruiz c. Spaniei*, §§ 26-30). Numai în câteva cazuri excepționale, în cadrul abordării tradiționale, Curtea nu s-a confruntat cu o lipsă totală de motive, ci cu incoerența evidentă a acestora (*Tatishvili c. Rusiei*, §§ 59-63; *Antică și compania „R” c. României*, §§ 32-39), care a fost considerat un alt exemplu de atitudine arbitrară. Cu toate acestea, de câțiva ani, Curtea s-a îndepărtat de la abordarea cantitativă tradițională, potrivit articolului 6, și, tot mai frecvent observă calitatea hotărârii judecătorești, atât din punct de vedere al faptelor cât și din punct de vedere juridic⁴⁴.

Dreptul la o hotărâre motivată nu necesită un răspuns detaliat la orice argument invocat de părți; mai mult, instanțele superioare sunt în drept doar să aprobe simplu motivele instanțelor inferioare fără să le repete (*Hirvisaari*, § 32).

O instanță de recurs poate remedia o lipsă de motive în primă instanță (*Hirvisaari*). Și, invers, un raționament foarte scurt în ceea ce privește inadmisibilitatea unui apel/recurs – referindu-se în totalitate la constatările instanței inferioare – nu încalcă dreptul la o hotărâre motivată (*Gorou (nr. 2)*, §§ 38-42).

Motivele nu trebuie ilustrate într-o anumită formă (scrisă). Este acceptabil ca o instanță să indice motivele hotărârii după o anumită perioadă de la adoptare, atâta timp cât acest lucru nu neagă dreptul reclamantului de a-și exercita în mod efectiv dreptul de a introduce un apel (*Hadjianastassiou; Jodko*, dec.)⁴⁵.

Absența motivelor în verdictul unui juriu poate fi scuzabilă, dacă aceste motive pot fi constatate din alte materiale ale cazului și anume – actul de acuzare și întrebările ori instrucțiunile președintelui către juriu (**comparați cauza *Taxquet c. Belgiei* [MC] și judecător c. Regatului Unit**, dec.).

---

44. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 6.2, Probe neconcludente; și secțiunea 6.3, Jurisprudență internă inconsecventă.

45. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.2, Obstacole procedurale în calea accesului la instanță; și secțiunea 5.2.4, Natura publică a unei hotărâri judecătorești.

Hotărâre motivată: nu există o încălcare

- ▶ Un raționament succint al instanțelor naționale cu privire la situația în fapt, în cauza unde reclamantul a pretins fără succes că a oferit anumite servicii plătite în favoarea părâtului, în timp ce constatările de primă instanță au fost aprobate de instanțele superioare (*García Ruiz*).
- ▶ Absența motivelor în verdictul unui juriu, contrabalansată prin măsuri de protecție procedurale, dat fiind faptul că motivele ar putea fi constatate din pledoariile părților și din indicațiile judecătorului date președintelui juraților, fiindu-le explicate aspecte de drept, conducând la concluzia că cauza este nefondată (*Judge, dec.*).

6.2. Probe neconcludente

În cazul în care condamnarea este într-o măsură esențială sau decisivă bazată pe probe obținute neechitabil, din punct de vedere al principiilor autonome din articolul 6, de exemplu, în cazul în care mărturisirea a fost obținută cu încălcarea privilegiului împotriva auto-incriminării, procedurile sunt inechitabile⁴⁶.

Cu toate acestea, referința instanțelor naționale la probele obținute cu încălcarea unui alt articol al Convenției (de exemplu, articolul 8) nu încalcă neapărat echitatea procedurilor, în temeiul articolului 6 (*Khan*, §§ 34-40; *Bykov*, §§ 94-105). În același timp, folosirea probelor obținute prin mijloace care implică o încălcare a articolului 3, în special, prin tortură, ar putea fi contrară cu articolul 6.

În conformitate cu principiul subsidiarității și cu doctrina implicită care împiedică Curtea să acționeze în calitate de o instanță de gradul patru de jurisdicție la examinare conform articolului 6, folosirea probelor obținute cu încălcarea normelor procedurale sau de drept material intern nu este, ca atare, contrară cu cerința „echității”. În cazul în care instanțele se bazează pe probe obținute ilegal, Curtea va verifica: a) dacă „ilegalitatea”, în termeni naționali, nu coincide cu „neechitatea”, în termenii autonomi ai Convenției; b) dacă reclamantul a avut ocazia să conteste inechitatea în fața instanțelor naționale (*Schenk c. Elveției*, §§ 47-51; *Heglas*, §§ 89-93).

46. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva auto-incriminării.

În mod similar, chestiunile referitoare la evaluarea faptelor, care rezultă, în mare parte, din pretinsa neconcludență a probelor, sunt aproape întotdeauna lăsate de Curte la discreția judecătorului național. În cazul în care există îndoieli serioase cu privire la calitatea probelor prezentate de procuratură în cauzele penale, Curtea ia în considerare garanțiile procedurale care implică, mai degrabă, administrarea și modul de examinare a acestor probe, decât evaluarea probelor în sine (*Cornelis c. Olandei*, dec.).

Numai în foarte puține cazuri excepționale Curtea a concluzionat, spre deosebire de poziția adoptată de instanța națională, că o probă a fost complet neconcludentă din cauza circumstanțelor suspecte în care aceasta a fost obținută (*Lisica c. Croației*, §§ 47-62). În cauza *Laska și Lika c. Albaniei* (§§ 63-72), de exemplu, condamnarea reclamantului s-a bazat pe rezultatele unei prezentări spre recunoaștere, pe parcursul căreia reclamantul purta o mască tip cagulă albă și albastră (identică cu cea folosită de presupușii infractori), în timp ce alți participanți-asistenți purtau măști negre. Într-o astfel de situație, era normal ca victima să identifice reclamantul ca autorul infracțiunii. Curtea a concluzionat că o prezentare spre recunoaștere organizată în acest mod nu putea avea nicio valoare probatorie și că, prin urmare, condamnarea era pe deplin nesigură. Cu toate acestea, astfel de cazuri rămân deosebit de rare și, în afară de cazuri de provocare⁴⁷, de regulă, nici o altă categorie nu justifică, conform articolului 6, reexaminarea de Curte a faptelor constatate de instanțele naționale.

Probe neconcludente: încălcare

- ▶ Probe importante (directe) obținute în timpul cercetării fără autorizație a vehiculului și în absența suspectului sau a avocatului său, poliția nefiind în stare de urgență, mai ales atunci când identitatea autorilor era cunoscută, iar probele găsite nu erau alterabile (*Lisica c. Croației*).
- ▶ Probele despre care se presupune că au fost plantate în mașina reclamantului, factorii relevanți fiind maltratarea în cadrul reținerii de poliție, percheziția automobilului la o oră după aceasta, acțiuni nedocumentate prin procese-verbale și refuzul instanțelor naționale de a lua în considerare plângerile relevante (*Layjov c. Azerbaidjanului*).
- ▶ Omisiunea autorităților de a examina cu atenție credibilitatea și de a corobora mărturiile unui martor străin (*Tseber c. Republicii Cehe*).

47. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.1, Apărarea împotriva provocării.

Probe neconcludente: nu există o încălcare

- ▶ Folosirea declarațiilor unui martor, căruia i s-a oferit imunitate de urmărire penală, având în vedere – reclamațiilor le-au fost oferite suficiente posibilități de contestare a probelor respective, în timp ce instanța a evaluat admisibilitatea acestora în detaliu (*Cornelis c. Olandei*, dec.).
- ▶ În pofida unor probe obținute în temeiul unui mandat de percheziție ilegal (în cadrul unui set separat de proceduri penale), nu a fost nicio încălcare, datorită unei examinări detaliate din partea instanțelor naționale a plângerilor reclamantului și luând-se în considerare interesul public în combaterea faptelor legate de droguri (*Prade c. Germaniei*).

6.3. Practica judiciară incoerentă

Articolul 6 abordează, în esență, problema dacă reclamantului i s-au acordat posibilități ample de a-și prezenta cauza și de a contesta probele pe care le consideră neveridice, și nu aceea dacă instanțele naționale au adoptat o hotărâre corectă sau greșită (*Karalevičius c. Lituaniei*, dec.). În conformitate cu principiul subsidiarității, articolul 6 nu permite Curții să acționeze în calitate de o a patra instanță și anume să reexamineze situația de fapt a cauzei sau să reevalueze pretinse încălcări ale dreptului intern (*Bernard c. Franței*, §§ 37-41).

Statele rămân libere să aplice legea penală oricărui act (în măsura în care nu încalcă alte drepturi protejate prin Convenție) și să definească elementele constitutive ale faptei. În consecință, nu este rolul Curții să dicteze conținutul dreptului penal intern, inclusiv dacă ar trebui să fie disponibil un anumit mijloc de apărare pentru acuzat (*G. c. Regatului Unit*, dec., §§ 28-30).

Cu toate acestea, în ultimii ani, Curtea a constatat ocazional încălcări ale articolului 6, din cauza persistenței unor hotărâri judecătorești conflictuale în cadrul unei singure Curți de Apel cu privire la aceeași problemă (*Tudor Tudor c. României*, §§ 26-33) în cadrul diferitor tribunale regionale care se pronunță în apel ca ultima instanță (*Ștefănică și alții c. României*, §§ 31-40), subliniind că natura „profundă și tergiversată” a divergențelor în speță era incompatibilă cu principiul securității raporturilor juridice luată în sens larg. Mai mult, Curtea a stabilit că asigurarea coerenței aplicării legii necesită timp, respectiv, perioadele de existență a conflictelor în practica judiciară pot fi tolerate fără a submina principiul securității raporturilor juridice (*Albu c. României*, § 42). În același timp, Marea Cameră a subliniat faptul că nu este de competența Curții,

conform articolului 6, să compare diferite hotărâri ale instanțelor naționale, chiar dacă acestea sunt adoptate în proceduri aparent similare, cu excepția cazurilor unde se manifestă un caracter arbitrar evident (*Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei* [MC], §§ 59-96).

Existența mai multor instanțe superioare, care nu fac obiectul nici unei ierarhii judiciare comune într-un sistem juridic, nu poate obliga implementarea unui mecanism de revizuire verticală a potențialelor abordări juridice diferite, pe care instanțele respective au ales să le adopte. Prin urmare, Curtea a încercat să evite abordarea problemei organizării sistemelor judiciare ale Statelor semnatare ale Convenției. Responsabilitatea pentru coerența hotărârilor interne revine instanțelor naționale, iar orice intervenție a Curții în această privință ar trebui să rămână excepțională (*Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei* [MC]).

Divergența în practică nu poate fi considerată că ar încălca articolul 6, dacă o metodă eficientă de reglementare este prompt (adică într-un an) implementată de o instanță superioară pentru înlăturarea divergențelor (*Albu și alții c. României* §§ 35-44).

Cu toate acestea, variațiile complicate și pe termen lung în practica instanței naționale superioare pot fi în sine contrare cu principiul securității raporturilor juridice, principiu care este implicat în Convenție și care constituie unul dintre elementele fundamentale ale statului de drept (*Vrabec c. Slovaciei*, § 27). În cele din urmă, Curtea a acceptat și faptul că sunt inevitabile situațiile în care două instanțe naționale – fiecare cu propria jurisdicție – ajung la concluzii divergente, dar, totodată, raționale și motivate, cu privire la aceeași problemă juridică abordată în circumstanțe de fapt similare și acestea prin sine nu încălcă articolul 6 din Convenție (*Stoilkovska c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”*, § 46).

Practica judiciară incoerentă: încălcare

- ▶ În contextul restituirii unei proprietăți naționalizate, lipsa de coerență legislativă și jurisprudența contradictorie privind interpretarea anumitor aspecte ale legislației de către cea mai înaltă instanță, crearea climatului general de lipsă de certitudine juridică – absența unor mecanisme în fața Curții Supreme pentru a soluționa conflictul între hotărârile instanțelor inferioare (*Tudor Tudor c. României*).
- ▶ Omisiunea Curții Constituționale de a soluționa inconsecvența jurisprudenței Curții Supreme în cauzele privind restituirea proprietăților (*Vrabec c. Slovaciei*).

Practica judiciară incoerentă: nu există o încălcare

- ▶ Înalta Curte de Justiție care evaluează în mod prompt chestiunea privind indemnizațiile pentru funcționarii publici și formulează îndrumări neechivoce cu privire la interpretarea corectă a legii, înlăturând în mod efectiv divergențele, pentru uniformizarea interpretării din partea instanțelor naționale (*Albu și alții c. României*).
- ▶ Curtea Supremă de Justiție și Curtea Militară Supremă (instanțe judecătorești de nivel superior în sistemele administrative și militare care coexistă în Turcia și care nu dețin jurisdicția comună de ultimă instanță) adoptă hotărâri diferite în cauze similare care implică două victime ale aceluiași accident, dat fiind faptul că procedurile în fața acestora au fost echitabile, iar hotărârile nu au fost arbitrare (*Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei*).
- ▶ Refuzul de a respecta jurisprudența internă stabilită privind aplicarea principiilor practicii Curții Europene a Drepturilor Omului (*Salduz c. Turciei*)⁵³, având în vedere un motiv suficient de îndepărtare de la aceste principii (*Borg c. Maltei*).

---

48. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul la a păstra tăcerea și privilegiul împotriva autoincriminării; și mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

Capitolul 7

Proces în termen rezonabil

Principii și noțiuni principale

Termenul „rezonabil” va fi evaluat printr-un test cumulativ care implică trei criterii principale (Pretto și alții, §§ 30-37):

- ▶ natura și complexitatea cazului;
- ▶ comportamentul reclamantului;
- ▶ comportamentul autorităților.

7.1. Principii generale

Dreptul derivă atât din textul articolului 6 cât și din principiul eficacității (*H. c. Franței*, 1989).

Articolul 6 este complet autonom față de modul în care procedura internă determină durata acțiunilor procedurale, astfel încât o încălcare a termenului intern nu va conduce neapărat la o încălcare a articolului 6. Spre deosebire de multe sisteme naționale, în conformitate cu jurisprudența Curții, nu există un termen fix pentru un anumit tip de proceduri, iar toate situațiile sunt examinate de la caz la caz.

Cerința privind „termenul rezonabil” se aplică atât cauzelor civile cât și celor penale. Aceasta nu trebuie confundată cu testul mai stringent al duratei arestării preventive, care se aplică numai atâta timp cât persoana este privată de libertate până la judecare. Standardele pentru o durată acceptabilă a proceduri penale în ansamblu sunt mai puțin severe decât „termenul rezonabil” de arest preventiv (*Smirnova*, §§ 67-88).

Cazurile de durată sunt primul domeniu în care Curtea a adoptat hotărâri-pilot care nu abordează circumstanțele unui anumit caz, ci, mai degrabă, noțiunea de încălcări sistemice într-un stat respondent (*Kudła c. Poloniei*, §§ 119-131).

O obligație pozitivă pentru stat decurge din articolul 13 al Convenției, pentru a crea o cale de atac în cadrul unei cauze civile sau penale, pentru a permite accelerarea unei proceduri durabile întru a se conforma articolului 6 (*Kudła*).

Începutul perioadei care trebuie luată în considerare pentru evaluarea „termenului rezonabil” este:

- ▶ într-o cauză civilă: data depunerii acțiunii civile, cu excepția cazului în care reclamantul este împiedicat prin lege să o depună, de exemplu, o cerere în cazul în care o acțiune în contestație privind retragerea unei licențe de practică medicală nu a putut fi depusă pe timpul cadrului unei cercetări prealabile administrative, caz în care termenul începe să curgă din momentul în care s-a formulat prima obiecție (*Koenig*, §§ 97-111);
- ▶ într-un caz penal: data notificării „acuzăției”; de exemplu, data începerii investigației care menționează reclamantul ca suspect, cu excepția cazului în care situația reclamantului a fost afectată în mod substanțial înainte de formularea „acuzăției”, de exemplu, data arestării, anunțării în căutare sau chestionare, chiar și ca martor, ar putea să fie considerată data de începere (*Eckle*, §§ 73-74).

Sfârșitul perioadei, în sensul cerinței privind „termenul rezonabil”, este data notificării hotărârii interne definitive care soluționează litigiul la o instanță superioară, excluzând procedurile de executare (*Burdov*), dar incluzând procedurile constituționale de revizuire în cazul în care afectează în mod direct rezultatul unui litigiu (*Buchholz c. Germaniei*, §§ 46-63). Curtea și-a modificat abordarea inițială din 1980, atunci când obișnuia să ia în considerare procedurile de executare (*Martins Moreira c. Portugaliei*, § 44). O întârziere în executarea unei hotărâri judecătorești este în prezent privită ca o problemă separată și anume – o posibilă încălcare a dreptului la executarea în timp util, sub aspectul dreptului la o instanță⁴⁹.

Atunci când un caz este închis și apoi redeschis, de exemplu, în cadrul recursului extraordinar, perioada în care nici o acțiune nu a fost desfășurată va fi exclusă din calcularea perioadei generale (*Skorobogatova c. Rusiei*, §§ 37-42).

Deși nu există o îndrumare generală certă cu privire la termenul acceptabil de articolul 6, acesta depinde, în primul rând, de numărul instanțelor implicate. De regulă, se va acorda mai multă atenție cazurilor care durează mai mult de trei ani într-o instanță (*Guincho c. Portugaliei*, §§ 29-41), cinci ani la două nivele de instanțe și șase ani la trei nivele de jurisdicție.

---

49. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.2, Caracterul definitiv și executarea unei hotărâri judecătorești.

Evaluarea „termenului rezonabil” variază, în mare măsură, în funcție de circumstanțele cazului. Cel mai scurt termen care conduce la constatarea unei încălcări este de doi ani și patru luni la două instanțe într-un caz privind o cerere de despăgubire din partea reclamantului infectat cu HIV (*X c. Franței*, 1982), în timp ce cea mai lungă perioadă unde nu s-a constatat încălcarea poate fi de opt ani la două nivele de instanțe.

Exemple de perioadă care încalcă cerința „termenului rezonabil” fără o analiză mai detaliată a oricărui alt aspect:

- ▶ zece ani într-o instanță în cadrul unor proceduri penale (*Milasi c. Italiei*) sau 13 ani, inclusiv prima instanță și recursul (*Baggetta c. Italiei*);
- ▶ patru ani de proceduri în apel (*Capuano c. Italiei*).

7.2. Natura și complexitatea unui caz

Curtea ia în considerare interesul reclamantului în procedurile interne. Cazurile care necesită o diligență specială, unde însăși natura cazului necesită accelerarea procedurii, includ:

- ▶ proceduri cu privire la drepturile de îngrijire a copilului (*H. c. Regatului Unit*, 1987);
- ▶ cerere de despăgubire pentru infectarea sângelui cu HIV (*X c. Franței*, 1992);
- ▶ acțiunea ca urmare a vătămărilor grave rezultate dintr-un accident rutier (*Martins Moreira*, 1990).

Natura și complexitatea unui caz: încălcare

- ▶ Perioada de doi ani și șapte luni la două instanțe, în cazul adopției și al accesului parental, luându-se în considerare și necesitatea unei diligențe speciale (*H. c. Regatului Unit*).
- ▶ Perioada de trei ani și zece luni într-o instanță într-un caz de despăgubire cu privire la un accident rutier (*Guincho*).
- ▶ Perioada de trei ani și șase luni în apel, în cazul suferinței rezultate din poluarea aerului (*Zimmermann și Steiner c. Elveției*).

În schimb, complexitatea unui caz permite autorităților mai multă libertate de acțiune pentru a justifica o întârziere mai mare.

Complexitatea denotă, în principal, numeroase elemente de fapt care trebuie examinate, cum ar fi cauzele care implică un număr mare de acuzații în dosarele

penale conexe (*Vaivada c. Lituaniei*, dec.) sau un număr mare de acuzați într-un singur caz (*Meilus c. Lituaniei*, § 25). Cazurile care privesc evaziunea fiscală, fraudele economice, spălarea banilor etc. sunt adesea complexe, dar, dacă procedurile pendinte împiedică o companie să funcționeze în mod normal, este necesară o diligență specială din partea autorităților (*De Clerk c. Belgiei*, §§ 53-73).

Complexitatea legală, cum ar fi incertitudinea practicii judiciare, având în vedere necesitatea aplicării unei legislații recente, poate justifica, de asemenea, o întârziere mai mare (*Preto și alții c. Italiei*, §§ 30-37).

Natura și complexitatea unui caz: nu există o încălcare

- ▶ Perioada de cinci ani și două luni într-un caz de fraudă care implică rejudecarea în primă instanță după examinarea cu succes a unui apel (*Ringeisen*).
- ▶ Perioada de șapte ani și patru luni într-un caz penal cu privire la o fraudă fiscală, unde autoritățile naționale au întâmpinat diverse dificultăți în comunicarea cu autoritățile și persoanele din străinătate (*Neumeister*).

7.3. Comportamentul părților: tergiversări din partea autorităților

Curtea ia în considerare numai tergiversări (numite uneori „perioade substanțiale de inactivitate”) care pot fi imputate autorităților. Întârzierile care pot fi atribuite reclamantului, indiferent dacă sunt cauzate în mod deliberat sau nu, nu vor fi luate în considerare la evaluarea „termenului rezonabil” (*H. c. Regatului Unit*). În același timp, guvernul nu poate să justifice durata totală a procedurilor prin referința la demersuri, recursuri, cereri etc. a reclamantului, în măsura în care aceste acțiuni procesuale nu erau abuzive. Reclamantul nu poate fi învinovățit că a profitat pe deplin de resursele și instrumentele oferite de legislația națională în apărarea intereselor sale (*Kolomiyets c. Rusiei*, §§ 25-31).

Se impune o diligență rezonabilă din partea autorităților la fiecare etapă procedurală, cum ar fi depunerea de probe și prezentarea observațiilor, în toate cazurile penale și în cauzele civile unde ele figurează ca părți (*Baraona*, §§ 46-57).

Tergiversări din partea autorităților: încălcare

- ▶ Restituirea unui caz la reanchetare – din aceleași motiv, pentru efectuarea unor investigații noi (*Šleževičius c. Lituaniei*).
- ▶ Încercări repetate fără succes de a cita aceiași martori la un proces (*Kuvikas c. Lituaniei*).
- ▶ Litigiul jurisdicțional între procuratură și instanța de fond (*Simonavičius c. Lituaniei*).
- ▶ Disputa jurisdicțională dintre instanța de apel și o instanță inferioară, care și-au retrimis cazul una alteia până când Curtea Supremă a stabilit că instanța de apel a fost competentă să se pronunțe asupra fondului litigiului (*Gheorghe c. României*).
- ▶ Modificări frecvente în componența unei instanțe de fond (*Simonavičius c. Lituaniei*).
- ▶ Perioada pe care judecătorul o are între ședință și luarea unei hotărâri (*Martins Moreira*) sau între adoptarea unei hotărâri și redactarea versiunii scrise complete a hotărârii (*B. c. Austriei*, 1990).
- ▶ Întârzieri în trimiterea cauzei de la prima instanță la instanța de apel (*Martins Moreira*).

Tergiversări din partea autorităților: nu există o încălcare

- ▶ Întârzieri la efectuarea examinărilor medicale necesare, chiar și atunci când nu a existat o lipsă de diligență rezonabilă, dar unde ar putea fi justificată pe supraîncărcare și lipsa de resurse (*Martins Moreira*).

În cazul în care o altă parte privată a provocat o întârziere într-o cauză civilă, instanța trebuie să ia măsuri pentru a accelera procedurile, și nu pentru a prelungi termenele în avantajul părții respective fără un motiv întemeiat (*Guincho*).

Suspendarea procedurilor pentru a aștepta rezultatul unui caz conex (*Zand, raportul Comisiei*) sau stabilirea constituționalității unui act legal este acceptabilă, în principiu, cu condiția ca amânarea să se acorde numai cu scopul de a produce cea mai mică întârziere posibilă.

Chiar dacă urmăresc interesele protecției drepturilor la apărare, cum ar fi necesitatea de a cita martorii apărării în proces, autoritățile pot încălca cerința

„termenului rezonabil”, dacă nu îndeplinesc sarcina cu o suficientă diligență (*Kuvikas c. Lituaniei*, § 50).

Întârzierile generale, cauzate ocazional de volumul de lucru al instanțelor, pot fi acceptabile atâta vreme cât nu sunt prelungite în timp și în cazul în care autoritățile iau măsuri rezonabile pentru a acorda prioritate cazurilor urgente și importante (*Zimmerman și Steiner*, §§ 27-32).

În același timp, statele contractante sunt obligate, prin articolul 1 al Convenției, să-și organizeze sistemele judiciare, pentru a asigura conformitatea cu articolul 6, nefiind admisă o scuză prin dificultățile financiare sau practice care să justifice o problemă structurală de durată excesivă a procedurilor (*Salesi*, §§ 20-25).

Atunci când un caz este redeschis sau remis în mod repetat de la o instanță la alta (așa-numita „practică yo-yo”), Curtea tinde să o considere o circumstanță agravantă, ceea ce poate duce la găsirea unei încălcări, chiar dacă durata generală a procedurilor nu pare să fie excesivă (*Svetlana Orlova c. Rusiei*, §§ 42-52).

Ca urmare a introducerii unor căi de remediere speciale în diferite State semnatare ale Convenției pentru compensarea și accelerarea procedurilor judiciare în urma hotărârii în cauza *Kudła c. Poloniei*, Curtea a elaborat o abordare prin care un reclamant își poate pierde statutul de victimă, în cazurile în care a fost examinată o încălcare a cerinței privind termenul rezonabil la nivel național și o redresare a fost oferită reclamantului, inclusiv, prin posibilitatea de a accelera procedurile prin indicarea de acțiuni specifice.

Capitolul 8

Prezumția de nevinovăție

Această dispoziție interzice, în primul rând, declarațiile premature de nevinovăție din partea oricărui funcționar public. Declarațiile de nevinovăție pot lua forma: a) unei declarații adresate presei despre o investigație penală în curs de desfășurare (*Allenet de Ribemont c. Franței*, §§ 39-41); b) unei hotărâri de natură protocolară în cadrul unor proceduri penale sau chiar cele nepenale (*Daktaras c. Lituaniei*, §§ 42-45); sau c) chiar a unor aranjamente de securitate speciale în timpul procesului (*Samoilă și Cionca c. României*, §§ 93-101, în cazul în care reclamantul a fost prezentat publicului îmbrăcat în haine de penitenciar în timpul procedurilor eliberare pe cauțiune).

Un „funcționar public” nu trebuie să fie deja ales sau angajat al autorităților publice la data faptelor. În mod excepțional, noțiunea poate include persoane cu un statut public recunoscut, care au deținut o poziție publică de importanță în trecut sau care candidează la o funcție electivă (*Kouzmin c. Rusiei*, §§ 59-69).

Mai multe situații de interferențe indirecte în prezumția de nevinovăție, spre exemplu, cum este răsturnarea sarcinii probei în adresa acuzatului, au fost rareori examinate sub acest aspect (*Salabiaku*), fiind tratate dintr-un unghi mai general al dreptului de a păstra tăcerea și de a nu se auto-incrimina, în temeiul articolului 6 § 1⁵⁰.

Articolul 6 § 2 se aplică nu numai la procedurile „penale” în ansamblul lor, dar este aplicabil și înainte începerii și după încheierea procedurilor penale, indiferent de etapa sau chiar de rezultatul acestora (*Minelli c. Elveției*, §§ 25-41); regula de aplicare a articolului 6 § 2 este astfel diferită de cea folosită la aplicare a articolului 6 § 1⁵¹. O încălcare a articolului 6 § 2 poate avea loc chiar și în absența unei condamnări definitive.

Articolul 6 § 2 se aplică acțiunilor civile, cum ar fi cererile de despăgubire ale unor foști suspecți sau acuzați penal, ca urmare a unor proceduri încetate (*Lutz*

---

50. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva auto-incriminării.

51. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 2.2, Acuzație în materie penală.

c. *Germaniei*, §§ 50-64), după o achitare (*Sekanina c. Austriei*, §§ 20-31) sau a unor proceduri civile ori disciplinare, cu condiția ca acțiunile civile respective să rezulte sau să fie o consecință logică a procedurilor penale anterioare (*O. c. Norvegiei*, §§ 33-41; în contrast cu *Agosi c. Regatului Unit*, §§ 64-67).

Va exista o încălcare a articolului 6 § 2, dacă o persoană achitată în proceduri penale depune o cerere civilă care solicită despăgubiri pentru arestarea preventivă, dar cererea de despăgubire este respinsă, pe motiv că achitarea a fost făcută din cauza „lipsei probelor suficiente”. Fără vreo specificare, o astfel de declarație pune la îndoială nevinovăția reclamantului (*Tendam c. Spaniei*, §§ 35-41). În același timp, refuzul de a rambursa costurile judiciare după clasarea acuzațiilor, pe motiv că doar prin comportamentul său reclamantului a determinat pornirea urmăririi penale împotriva lor, nu încalcă prezumția de nevinovăție (*Ashendon și Jones c. Regatului Unit*, dec., §§ 50-55).

Prezumția de nevinovăție: încălcare

- ▶ Ministrul de Interne și doi ofițeri de poliție de rang înalt care au declarat într-o conferință de presă televizată că reclamantul a fost „instigator” la crimă (*Allenet de Ribemont*).
- ▶ Președintele parlamentului care a declarat în mod public că „persoana care a luat mită” a fost reținută imediat după arestarea reclamantului, membru al parlamentului (*Butkevičius*).
- ▶ Declarații publice făcute de fostul general bine cunoscut care era candidat la alegeri la timpul relevant – caracterul obligatoriu al doctrinei prezumției de nevinovăție asupra persoanelor cvasi-publice (*Kouzmin*).
- ▶ Declarații publice din partea unui judecător de primă instanță care evaluează calitatea apărării și perspectivele soluționării cauzei penale (*Lavents*).
- ▶ Revocarea judiciară a sentinței suspendate prin trimitere la „alte fapte” comise în timpul probațiunii care, la momentul respectiv, au fost doar acuzații (*Bohmer c. Germaniei*).
- ▶ Persistența suspiciunii exprimate prin respingerea cererii de despăgubire în urma achitării (*Sekanina*, dar consultați *Lutz*).
- ▶ Într-o procedură civilă de despăgubire, fostul acuzat penal a trebuit să demonstreze – prin probabilități echilibrate – în fața aceluiași complet judecătoresc care a examinat acuzațiile penale împotriva sa, că nu a comis o faptă; procedura civilă a fost astfel concomitentă procedurilor penale de bază (*O. c. Norvegiei*, dar consultați, de asemenea, *Ringvold*).

- ▶ În urma unei plângeri fără succes a reclamantei împotriva fostului său șef pentru hărțuire sexuală, acesta din urmă a reușit să o acționeze civil în justiție pentru denunț calomnios – a fost constatată o încălcare deoarece instanțele naționale au afirmat că eșecul reclamantei de a dovedi hărțuirea sexuală a făcut automat ca acuzațiile sale să fie false (*Klouvi*).
- ▶ Proprietatea reclamantului a fost confiscată ca „avantaj obținut ilegal”, în pofida achitării sale de acuzații de furt și efracție (*Geerings c. Olandei*).
- ▶ Ordin de sechestrare a proprietății din partea instanțelor naționale, deși reclamantul nu a fost găsit vinovat în nicio procedură penală (*Paraponiaris c. Greciei*).
- ▶ Revocarea pedepsei cu suspendare în timpul probațiunii, din cauza mărturisirii privind o altă faptă, înainte ca săvârșirea acestei fapte să fie dovedită printr-o hotărâre definitivă (*Kaada c. Germaniei*).
- ▶ Declarații ale instanței și ale procuraturii referitoare la vinovăția reclamantului, în pofida prescripției penale aplicabile reclamantului (*Caraian c. României*).
- ▶ Hotărârea de extrădare care cuprinde o declarație, potrivit căreia reclamantul a „săvârșit fapte” în absența unei hotărâri definitive în statul de extrădare (*Eshonkulov c. Rusiei*).

Articolul 6 § 2 nu se aplică procedurilor civile de despăgubire care pot fi introduse în urma achitării de presupusele victime, în cazul în care aceste pretenții se bazează pe standarde diferite de probă față de cele aplicabile în dreptul penal, cum ar fi standardele referitoare la materia răspunderii civile delictuale. Într-un astfel de caz, un fost acuzat penal are doar garanția articolului 6 § 1, ca parte „civilă” a procedurilor respective, dar nu în calitate de acuzat „penal” (*Ringvold c. Norvegiei*, §§ 36-42).

Articolul 6 § 2 nu implică o obligație pozitivă asupra statului în ceea ce privește declarațiile de vinovăție făcute de persoane fizice și de mass-media. Cu toate acestea, probleme în acest domeniu pot apărea, în mod accidental, în conformitate cu articolul 6 § 1, atunci când sunt privite din anumite aspecte (*Hauschildt; Butkevičius, dec.; T. și V. c. Regatului Unit*)⁵².

O încălcare a articolului 6 § 2 poate servi, de asemenea, ca dovadă a unei încălcări a articolului 6 § 1, sub aspectul de imparțialitate subiectivă, în cazul

52. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 4.2, Tribunal imparțial; și secțiunea 5.2.2, Participare efectivă.

în care declarația contestată a fost făcută de un judecător (*Lavents*)⁵³. Cu toate acestea, în majoritatea cazurilor, o încălcare a articolului 6 § 2, rezultând dintr-o declarație a unui judecător, ar avea prioritate ca *lex specialis* și nu va face examinarea separată, în temeiul articolului 6 § 1, necesară.

Prezumția de nevinovăție: nu există o încălcare

- ▶ Cuvintele „vinovăție dovedită” folosite de procuror ca răspuns la alegațiile în replicile reclamantului, exprimate într-o hotărâre procedurală referitoare la probele colectate în cadrul urmăririi penale, pentru a-și motiva convingerea personală de continuare a procesului și refuzul de clasare (*Daktaras*).
- ▶ Pierderea statutului de victimă a reclamantului, declarat vinovat de către prim-ministru în timpul unei conferințe de presă, după ce instanța constituțională a acceptat încălcarea prezumției de nevinovăție și a adus hotărârea în atenția instanței de fond (*Arrigo și Vella*).
- ▶ Absența despăgubirii sau rambursării costurilor pentru urmărirea penală necorespunzătoare pentru proceduri încetate din cauza suspiciunii persistente la momentul investigării (*Adolf c. Austriei*).
- ▶ Persistența suspiciunii exprimate prin respingerea cererii de despăgubire, în urma unei urmăririi penale încetate (*Lutz*; dar consultați *Sekanina*).
- ▶ Folosirea permanentă a unei cuști de metal, ca măsură de securitate în timpul ședințelor de judecată (*Ashot Harutyunyan*).
- ▶ Refuzul de a rambursa costurile judiciare după achitarea reclamantului, atunci când acesta a determinat apariția suspiciunilor și a derutat procuratura, inducând-o să considere cauza mai serioasă decât a fost în realitate (*Ashendon și Jones*).
- ▶ Articolul 6 § 2 a fost considerat inaplicabil, ca urmare a respingerii unei cereri civile introduse de o pretinsă victimă care solicită despăgubiri de la reclamant (fostul acuzat penal) în proceduri civile delictuale (*Ringvold*; dar consultați, de asemenea, *O. c. Norvegiei*).
- ▶ Condamnarea relațiilor sexuale cu minori de o anumită vârstă care, în temeiul legii, este considerată automat ilegală indiferent dacă infractorul a realizat care este vârsta victimei minore – nu a fost acceptabilă nicio încălcare ca soluție propusă prin dreptul intern de a se concentra asupra testului subiectiv și înlătura tactica apărării întemeiată pe o intuiție rezonabilă (test obiectiv) (*G. c. Regatului Unit*).

53. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 4.2, Tribunal imparțial.

- ▶ Sechestre provizorii de proprietate în cadrul procedurilor penale nu perturbă astfel prezumția de nevinovăție, întrucât articolul 6, sub aspectul său penal, a fost considerat inaplicabil pentru respectivele hotărâri protocolare (*Dassa Foundation c. Liechtensteinului*).
- ▶ Filmarea arestării reclamantului de jurnaliști de la un post de televiziune privată nu a încălcat articolul 6 sau nu a însemnat „campanie mass-media virulentă”, în special, în absența oricărei dovezi că aceasta a fost inițiată de autorități (*Natsvlshvili și Togonidze c. Georgiei*).

Suspiciunea exprimată într-o declarație juridică, a cărei formulare nu este suficient de puternică pentru a reprezenta o încălcare a prezumției de nevinovăție, în temeiul articolului 6 § 2, poate fi, totuși, suficientă pentru a descalifica judecătorul ca părtinitor, din punct de vedere obiectiv, în temeiul articolului 6 § 1 (*Hauschildt*), sau chiar din punct de vedere subiectiv, în cazul în care declarația vizează anumite caracteristici ale acuzatului și depășește cerințele procedurale obișnuite (*Kyprianou*).

O hotărâre care încetează urmărirea penală nu conferă, ca atare, dreptul la despăgubiri pentru o acuzație ilegală sau pentru rambursarea costurilor, atâta timp cât suspiciunea era persistentă pe parcursul procedurilor (*Lutz*).

La fel ca cele din mai multe restricții la articolul 6, prezumția de nevinovăție poate fi remediată la nivel național, dacă autoritățile competente iau măsuri adecvate înainte de începerea judecării pentru a elimina efectele negative ale declarației dăunătoare (*Arrigo și Vella c. Maltei*, dec.).

Spre deosebire de articolul 6 § 1, o încălcare a prezumției de nevinovăție nu este evaluată cu referire la proceduri luate în ansamblu, ci, mai degrabă, ca o eroare de procedură separată. Se pune accent pe sintagma în discuție prin analiza cumulativă a următoarelor trei elemente: a) etapa procedurală și contextul în care a fost făcută declarația, b) formularea sa și c) semnificația sa (*Daktaras*, §§ 42-45).

Declarațiile care exprimă o stare de suspiciune la momentul urmăririi penale nu constituie o încălcare a prezumției de nevinovăție (*Daktaras*), dar funcționarii publici trebuie să-și aleagă cuvintele cu atenție atunci când exprimă această suspiciune (*Ismoilov și alții c. Rusiei*, §§ 162-170); o declarație neechivocă în fața presei făcută de un procuror înainte de începerea procedurilor este contrară prezumției de nevinovăție (*Fatullayev c. Azerbaidjanului*, §§ 159-163).

Cu toate acestea, chiar și folosirea termenilor cu o formulare foarte explicită, cum ar fi „vinovăție” și „dovedire”, nu poate constitui o încălcare a articolului 6 § 2, în cazul în care semnificația acestora într-un context ne-mediatizat sau care nu este public poate fi considerată în mod rezonabil ca denotând altceva, de exemplu, în cazul în care acestea doar atestă convingerea procurorului de caracterul suficient al probei pentru a continua investigația (*Daktaras*, §§ 42-45). Prin urmare, testul sensului declarației este unul obiectiv.

Declarațiile care exprimă suspiciuni persistente după încetarea urmăririi penale nu încalcă neapărat articolul 6 § 2 (*Lutz*), dar o trimitere la persistența suspiciunii după o achitare poate constitui o încălcare (*Sekanina*).

În ceea ce privește contextul declarației contestate, accentul se pune pe declarațiile publice ale funcționarilor de stat, în special, în mass-media unde trebuie demonstrată o constrângere semnificativă (*Allenet de Ribemont*). Mai multă libertate de acțiune se acordă declarațiilor făcute în contextul procedural strict (*Daktaras; Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1), dec., § 41*).

Autoritățile trebuie să fie mult mai discrete și circumscrise la informarea publicului cu privire la investigațiile penale în curs de desfășurare, pentru a preveni declarațiile de vinovăție care sunt capabile să încurajeze publicul să creadă că un suspect este vinovat și să prejudicieze evaluarea faptelor de instanțele competente (*Allenet de Ribemont*).

Formularea declarației în speță trebuie să constituie o constatare de vinovăție neechivocă pentru a ridica probleme, în temeiul articolului 6 § 2 (*Butkevičius*, §§ 49-54); condiționalități sau rezerve în declarații pot pune la îndoială caracterul său neechivoc (*Allenet de Ribemont*).

Faptul că o persoană a fost condamnată de un tribunal în primă instanță nu o privează de garanțiile articolului 6 § 2 în procedurile de apel (*Konstas c. Greciei*, §§ 34-37). Cu toate acestea, rămâne neclar dacă gradul de protecție al articolului 6 § 2 rămâne același în cadrul procedurilor de apel sau recurs pendinte, dat fiind faptul că deja a avut loc o „condamnare de o instanță competentă”, în sensul articolului 6. În orice caz, referința la condamnarea respectivă de instanțele superioare sau alte autorități ar părea inadecvată.

O încălcare a prezumției de nevinovăție poate apărea și în cazul unor anumite prezumții procedurale care presupun că o persoană este vinovată fără ca acest lucru să fie stabilit în proceduri contradictorii și conform unui anumit standard de probă (*Klouvi c. Franței*, §§ 42-54).

În același timp, principiul prezumției de nevinovăție nu poate fi interpretat ca constituind norme de drept material privind răspunderea penală. Prin urmare, Curtea nu este obligată să răspundă, de exemplu, din punct de vedere al articolului 6, dacă răspunderea strictă sau, dimpotrivă, evaluarea obișnuită a *mens rea*, alături de *actus reus*, este un răspuns mai adecvat al legislației interne la un anumit fapt ilegal sau dacă un test obiectiv sau subiectiv ar trebui să caracterizeze stabilirea *mens rea* (G. c. *Regatul Unit*, §§ 28-30).

Cu toate acestea, Curtea a constatat o încălcare rară a prezumției de nevinovăție într-un caz, din cauza confiscării proprietății, în pofida achitării reclamantului de acuzații penale principale (*Geerings c. Olandei*). Această linie de gândire va avea nevoie, într-un anumit moment, să fie adaptată abordării diferite a Curții, care permite confiscarea fără condamnare (cauzele *Riela, Walsh, Gogitidze*) și confiscarea extinsă (cauzele *Phillips, Grayson, Van Offeren*), deoarece se poate argumenta că nu există nicio diferență esențială între alegerea autorităților de a aplica unul dintre instrumentele legale menționate mai sus, fie cele care se referă la rezultatul faptei înainte sau după, ori în pofida unei eventuale condamnări sau achitări, având în vedere că însăși Curtea a recunoscut mai puțin exigente standardele de probă aplicabile instrumentelor *in rem*, în comparație cu cele aplicabile în contextul urmăririi penale tradiționale *in personam*. Se solicită, așadar, o clarificare suplimentară cu privire la problema dacă măsurile de protecție ale prezumției de nevinovăție, în temeiul articolului 6 § 2, se referă mai mult la cuvinte dăunătoare și la impactul acestora asupra imparțialității instanțelor în contextul unui caz individual (aceasta se poate numi o „abordare subiectivă” a prezumției de nevinovăție) sau, mai degrabă, cu privire la tratarea diferitelor prezumții legale și sarcini ale probei răsturnate („abordare obiectivă”)⁵⁴, care sunt tot mai mult folosite în jurisdicțiile moderne, în special, în scopul prevenirii faptelor cu referire la rezultatele activității infracționale.

---

54. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva autoincriminării.

Capitolul 9

Dreptul la apărare

Principii și noțiuni principale:

- ▶ dreptul la apărare, minim garantat în procedurile penale;
- ▶ pretinsa încălcare a dreptului la apărare, în temeiul articolului 6;
- ▶ § 3 este examinat adesea în conexiune cu dreptul la un proces echitabil, în temeiul articolului 6 § 1 (*T. c. Austriei*, §§ 68-72);
- ▶ pentru a exista o încălcare, reclamantul trebuie să demonstreze „efectul ireparabil” al restricției pretinse a dreptului la apărare asupra echității procedurilor penale luate „în ansamblu”, inclusiv, la etapa de apel/recurs (*Dallos c. Ungariei*, §§ 47-53).

Drepturile garantate de această dispoziție pot fi privite ca aspecte specifice ale conceptului de proces echitabil în proceduri penale din articolul 6 § 1. Cu toate acestea, drepturile minime nu sunt scopuri în sine: scopul intrinsec al acestora este de a contribui mereu la asigurarea echității procedurilor penale luate în ansamblu (*Ibrahim și alții c. Regatului Unit*). Prin urmare, Curtea ar putea constata o încălcare, numai dacă încălcarea acestor garanții specifice a afectat echitatea generală a procedurilor, inclusiv la etapa de apel/recurs (*Dallos*).

9.1. Notificarea acuzării și mijloacele de apărare

9.1.1. Notificarea acuzării

Există o anumită suprapunere între acest drept și dreptul la proceduri contradictorii, care este un element implicat al unui proces echitabil, în temeiul articolului 6 § 1⁵⁵, și dreptul la timpul și mijloace suficiente pentru a-și pregăti apărarea, în temeiul articolului 6 § 3b (consultați mai jos)⁵⁶.

De asemenea, există și o anumită suprapunere cu dreptul de a fi informat despre elemente de fapt care formează temei pentru suspiciunea care justifică arestarea, în temeiul articolului 5 § 2, chiar dacă articolul 6 § 3a garantează

55. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității.

56. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.1.2, Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării.

un drept mai extensiv de a cunoaște potențiala calificare juridică a acuzării și informații mai detaliate despre fapte care servesc temei pentru o asemenea încadrare (*Pélissier și Sassi c. Franței*, §§ 45-63).

Notificarea acuzării: încălcare

- ▶ Datele și locul presupusei fapte au fost modificate de procuratură cu mai multe ocazii înainte și în timpul judecării (*Mattoccia*).
- ▶ Învinuire nouă înaintată de procuratură în ultima zi de judecată, fără acordarea posibilității de a-și pregăti apărarea împotriva unei noi acuzații sau de a introduce un apel detaliat împotriva hotărârii (*Sadak și alții c. Turciei; dar consultați Dallos*).
- ▶ Reîncadrarea foarte tardivă a acuzațiilor în deplina desfășurare a judecării (*Seliverstov c. Rusiei*).
- ▶ Reîncadrarea de o instanță de fond fără o amânare prealabilă, instanțele de apel refuzând ulterior să examineze „discreția” primei instanțe la reîncadrarea acuzației (*Pélissier și Sassi*).
- ▶ Un apel declarat în totalitate inadmisibil (în fapt și în drept) după reîncadrarea la faza judiciară (*T. c. Austriei*).
- ▶ Un cetățean german acuzat în limba italiană, folosită în instanță, căruia nu i s-a oferit o traducere în limba natală, atunci când nu exista nici o dovadă că el ar fi înțeles suficient fondul acuzării (*Brozicek*).

Cuvântul „cauza”, în textul articolului 6 § 3a, se referă la faptele pretinse a fi comise săvârșite, iar cuvântul „natura” se referă la calificarea faptei în dreptul intern (*Pélissier și Sassi*).

Circumstanțele faptei sunt extrem de importante, deoarece din momentul în care învinuirea este înaintată, acuzatul este notificat în mod oficial cu privire la temeiurile de fapt și de drept (*Pélissier și Sassi*). Cu toate acestea, nu există nicio condiție ca concluziile instanței de fond cu privire la circumstanțele faptei și rolul reclamantului să fie întotdeauna identice cu rechizitoriul formulat de procuratură (*Mirilashvili, dec.*).

Informațiile trebuie furnizate, în temeiul articolului 6 § 3a, într-un timp util și detaliat, pentru a permite acuzatului să-și înceapă formularea apărării; cu toate acestea, probe complete împotriva acuzatului nu sunt necesare la această etapă și pot fi prezentate ulterior (*Pélissier și Sassi*).

În același timp, ar fi incorectă afirmația că articolul 6 § 3a se aplică numai fazei de urmărire penală, iar articolul 6 § 3b doar îl completează la etapele ulterioare; rămâne a clarifica întrebarea care prevedea articolul 6 § 3a sau articolul 6 § 3b este mai adecvată pentru etapele ulterioare ale procedurilor, cum ar fi judecarea, fie în situațiile de schimbare a calificării juridice a preținsei fapte (*Dallos*) ori de insuficiență a informațiilor în fapt (*Mattoccia c. Italiei*, §§ 58-72); aparent aplicarea ambelor dispoziții în conexiune, împreună cu articolul 6 § 1, ar constitui o abordare justă la analiza lipsei de informare la etapa judiciară.

Convenția permite sistemelor inchizitorii să coexiste cu cele cu caracter acuzativ; reîncadrarea juridică a unei acuzații este permisă la faza de urmărire penală sau chiar și la judecarea în fond, atâta timp cât se acordă timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării, fie printr-o amânare, fie prin asigurarea unui drept la apel sub toate aspectele de fapt și de drept (*Dallos*).

Nu există nicio jurisprudență a Curții care să impună notificarea scrisă „despre natura și cauza acuzației”, atâta timp cât se oferă verbal suficiente informații (*Kamasinski c. Austriei*, §§ 61-108).

Informațiile trebuie să fie prezentate „cu promptitudine” pentru a permite acuzatului să-și pregătească apărarea, în temeiul articolului 6 § 3b; informațiile de bază cu privire la acuzație trebuie prezentate, cel puțin, înainte de prima audiere de poliție (*Mattoccia*).

Informațiile trebuie prezentate într-o limbă pe care persoanele acuzate „o înțeleg”; nefiind neapărat limba maternă (*Brozicek c. Italiei*, §§ 38-46).

Cu toate acestea, în cazul în care un cetățean străin solicită traducerea unei acuzații, autoritățile ar trebui să respecte cererea, cu excepția cazului când s-a stabilit cert faptul că acuzatul cunoaște suficient limba oficială a procesului (*Brozicek*); caz în care și o interpretare orală a acuzației poate fi suficientă (*Kamasinski*).

Cu cât mai gravă este acuzarea, cu atât vor fi necesare mai multe detalii – test subiectiv (*Campbell și Fell*, §§ 95-102).

Revine reclamantului de a obține date prin participarea la audieri sau prin demersuri relevante, și sarcina de furnizare nu cade exclusiv pe umerii autorităților (*Campbell și Fell*).

Inconsecvențele minore ale notificării care decurg din erori tehnice nu constituie o încălcare a acestei dispoziții (*Gea Catalan c. Spaniei*, §§ 28-30).

Notificarea acuzării: nu există o încălcare

- ▶ Informații despre o acuzație cu simpla referire la cuvântul „revoltă” – fiind indicat doar locul și timpul pretinselor fapte – sunt suficiente în contextul procedurilor disciplinare în penitenciar, având în vedere că reclamantul nu a încercat în mod rezonabil să obțină informații detaliate (*Campbell și Fell*).
- ▶ Acuzație reîncadrată de o instanță în hotărârea de prima instanță, fiind posibilă depunerea ulterioară a unui apel sub toate aspectele (*Dallos; dar consultați Sadak și alții și Seliverstov*).
- ▶ Comportamentul unei persoane acuzate a fost principala cauză a nenotificării acuzațiilor împotriva sa (*Hennings c. Germaniei*).
- ▶ Discrepanțe minore la descrierea legislației aplicabile care rezultă dintr-o eroare de redactare a textului (*Gea Catalan*).
- ▶ Interpretarea orală a acuzării împotriva unui străin care nu înțelege limba vorbită în instanță (*Kamasinski*).
- ▶ Condamnare pentru răpirea unei persoane în complicitate cu „persoane neidentificate”, deși în rechizitoriu ele au fost identificate (*Mirilashvili, dec.*).

9.1.2. Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării

Există o anumită suprapunere între acest drept și dreptul la proceduri contradictorii, plus egalitatea armelor, care constituie elemente implicite ale procesului echitabil, în temeiul articolului 6 § 1⁵⁷, dreptul de a fi notificat cu privire la o acuzație, în temeiul articolului 6 § 3a⁵⁸, dreptul la reprezentare juridică, în temeiul articolului 6 § 3c⁵⁹ și dreptul de a chema martori, în temeiul sub-alineatului (d)⁶⁰.

Imposibilitatea de a introduce un apel/recurs în termen, din cauza lipsei motivelor indicate în hotărârea instanței inferioare sau a lipsei de informații privind termenul procesuale, poate fi considerată ca reprezentând o încălcare

57. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității; și secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

58. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 9.1.1, Notificarea acuzării.

59. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

60. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

a cerinței de a dispune de timp și mijloace adecvate pentru a-și pregăti apărarea, în temeiul articolului 6 § 3b, chiar dacă o abordare mai coerentă a unor astfel de situații presupune examinarea acestora din perspectiva accesului la o instanță⁶¹.

Pentru a constata conformitatea cu articolul 6 § 3b, este necesar să se țină cont de situația generală a părții apărării, inclusiv și a avocatului, și nu doar de situația izolată a acuzatului (*Kremovskij c. Lituania*, dec.).

Abordarea obișnuită este de a examina o presupusă încălcare a articolului 6 § 3b, împreună cu articolul 6 § 3c, pentru a demonstra, prin analiza cumulativă a diferitelor dificultăți apărute pentru partea apărării, efectul general al acestor erori asupra echității procesului în ansamblu, în sensul articolului 6 § 1 (*Kremovskij*, dec.). Caracterul „adecvat” al aranjamentelor în cadrul pregătirii judecării cauzei este, de obicei, evaluat cu referire la limitările formale impuse părții apărării, de exemplu, limitarea accesului părții apărării la elementele „secrete” din dosar și interzicerea copierii. Cu toate acestea, Curtea ia în considerare și dificultățile practice întâmpinate de partea apărării, de exemplu, cele legate de condițiile de detenție și transfer ale deținutului (*Moiseyev*, §§ 208-225).

Trebuie găsit un echilibru delicat între necesitatea de a asigura judecarea procesului într-un termen rezonabil⁶² și nevoia de a acorda suficient timp pentru a-și pregăti apărarea, pentru a preveni grăbirea procesului care ar lăsa acuzatul fără o oportunitate de a se apăra în modul corespunzător (*Öcalan c. Turciei* [MC], §§ 130-149).

Aprecierea perioadei adecvate este una subiectivă, deoarece trebuie luați în considerare diverși factori – natura și complexitatea cazului, etapa procedurilor și care este interesul reclamantului; în cazuri simple, cum ar fi procedurile disciplinare, o perioadă de cinci zile poate fi adecvată din momentul înaintării acuzației și până la examinarea în fond (*Campbell și Fell*).

O amânare a procesului va fi preferabilă, conform articolului 6 § 3b, în funcție de natura și amploarea noilor probe; noi probe cu caracter accesoriu, cum ar fi cele referitoare la personalitatea acuzatului, și nu la circumstanțele de fapt, pot fi prezentate în judecată fără nici o amânare (*G.B. c. Franței*).

Nu este clar dacă, în principiu, există un drept de a fi informat într-o hotărâre judecătorească cu privire la termenele exercitării căilor de atac sau dacă este de sarcina părții apărării să le afle din proprie inițiativă; în același timp, poate

61. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1, Acces la instanță.

62. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 7, Proces în timp rezonabil.

exista o obligație pozitivă, în temeiul articolului 6 § 3b, de a informa acuzatul cu privire la termenele relevante în cazuri complexe, cum ar fi unul în ceea ce privește depunerea apelului sau a recursului și altul cu privire la timpul acordat pentru motivarea lui (*Vacher*, §§ 22-31); se observă, totuși, că aceste situații se vor analiza, mai degrabă, sub aspectul de „acces la o instanță” decât prin prisma dreptului la apărare⁶³.

Testul „mijloacelor adecvate” este, de asemenea, unul subiectiv, în funcție de circumstanțele și abilitățile particulare ale reclamantului, care, de exemplu, poate fi un avocat profesionist (*Trepashkin (nr. 2) c. Rusiei*, §§ 159-168). Două mijloace principale vor fi necesare în majoritatea cazurilor și anume: a) posibilitatea de a comunica cu avocatul confidențial (*Bonzi c. Elveției*, dec.) și eficient (*Artico c. Italiei*, §§ 29-38), chiar dacă acest drept este acoperit, în mod special, de articolul 6 § 3 (c)⁶⁴; și b) acces la dosarul cauzei (*Kamasinski*).

În același timp, pot fi permise și restricții minime care împiedică reclamantul să-și vadă avocatul la anumite momente (*Bonzi*) sau cele impunând avocatului obligația de nedivulgare, pentru a proteja un martor la o etapă incipientă a procedurilor (*Kurup*, dec.).

Tempul și mijloacele adecvate: încălcare

- ▶ Impactul cumulativ al mai multor restricții izolate, inclusiv lipsa asistenței juridice în timpul chestionării în custodia poliției, restricțiile ulterioare privind numărul și durata întrevederilor cu avocatul apărării, imposibilitatea de a comunica confidențial cu avocații și lipsa accesului la dosarul cauzei în întregime, inclusiv la fazele avansate ale procesului (*Öcalan*)
- ▶ Apelul a fost înaintat în termen, dar nu a fost admis, din cauza omisiunii de motivare într-un alt termen, cuplată cu lipsa de informare a reclamantului despre existența acestor două termene concurente – și anume, unul pentru înaintarea apelului și altul pentru motivarea acestuia (*Vacher*).
- ▶ Refuzul accesului la dosarul cauzei la etapa de urmărire penală, pe motiv că acuzatul a ales să se auto-reprezinte, accesul potrivit legii fiind disponibil numai avocatului (*Foucher*; consultați, de asemenea, 5.1.2. Egalitatea armelor).

63. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.2, Obstacole procedurale în calea accesului la instanță.

64. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

- ▶ Schimbarea bruscă și completă a poziției unui expert desemnat de instanță în cursul aceleiași audieri, care a avut un „impact decisiv” asupra opiniei juriului – încălcare, din cauza refuzului instanței de fond de a desemna un expert alternativ (*G.B. c. Franței*; dar consultați *Boenisch, Brandstetter* pentru o abordare mai uzuală).
- ▶ Întârzierea notificării versiunii redactate a hotărârii judecătorești cu partea de motivare (mai mult de o lună de la pronunțarea dispozitivului), împiedicând reclamantul să introducă un apel în termen de cinci zile, prevăzut de lege în acest scop (*Hadjianastassiou*).
- ▶ Informarea succintă a părții apărării despre conținutul documentelor depuse de poliție la ultima ședință într-o cauză complexă de fraudă, fără a acorda timp pentru examinarea documentelor și pregătirea răspunsului (*Gregacevic c. Croației*).
- ▶ Reclamantul, acuzat de o contravenție, în timp ce se afla în custodia poliției, adus în fața instanței peste câteva ore după reținere (*Hakobyan și alții c. Armeniei*).

Dreptul la „mijloace adecvate” include dreptul de acces la dosarul cauzei după finalizarea urmăririi penale; în același timp, accesul acordat numai avocaților, dar nu și reclamantului, poate fi suficient (*Kamasinski*). În cazul în care unui acuzat i s-a acordat dreptul de a se auto-reprezenta, refuzul accesului la dosarul cauzei la etapa de urmărire penală va încălca articolul 6 (*Foucher*)⁶⁵. În evaluarea unei limitări a accesului acuzatului la dosarul cauzei, Curtea ia în considerare, în special, durata limitării (*Trepashkin (nr. 2)*, §§ 159-168).

Dreptul de acces la dosarul cauzei nu este absolut, iar unele excepții sunt posibile pentru a proteja o metodă specială de investigare sau identitatea unui martor, ori a agentului sub acoperire; revine reclamantului de a demonstra că accesul la un anumit aspect din dosarul cauzei a fost necesar pentru exercițiul drepturilor sale la apărare (*Bricmont*)⁶⁶.

Examinarea necesității de divulgare a oricărui material sensibil a fost delegată de Curte instanțelor naționale și, odată ce instanțele naționale au efectuat o evaluare a temeiniciei nedivulgării în dreptul intern, aprecierea autonomă a temeiniciei secretizării, în termenii Convenției, va fi inutilă (*Dowsett*). Cu toate acestea, ar putea apărea o problemă, în cazul în care unei instanțe naționale nu i se acordă nicio competență discreționară prin lege de a decide să divulge ori nu materialele părții apărării (*Mirilashvili*, §§ 200-209).

65. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

66. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității.

Timpul și mijloacele adecvate: nu există o încălcare

- ▶ Perioada de 5 zile de la momentul înaintării acuzației până la examinarea în fond a fost o „perioadă adecvată” pentru a-și pregăti apărarea într-un caz disciplinar în penitenciar cu privire la acuzația de revoltă (*Campbell și Fell*); 15 zile a fost, în mod similar, o „perioadă adecvată” în procedurile disciplinare de etică profesională inițiate împotriva unui medic cu privire la acuzațiile de certificare necorespunzătoare a incapacității de muncă (*Albert și Le Compte c. Belgiei*).
- ▶ În pofida reîncadrării unei fapte de instanța de fond, reclamantul a avut suficient timp să-și pregătească apelul în termenele legale, dat fiind că pledoariile procurorului au permis reclamantului să anticipeze o asemenea recalificare (*Mulosmani c. Albaniei*).
- ▶ Probe suplimentare neesențiale despre personalitatea acuzatului, prezentate de procuror la începutul unui proces de abuz sexual care a durat trei zile, în pofida lipsei de amânare (*G.B. c. Franței*).
- ▶ Un acuzat în detenție solitară și împiedicat să comunice cu avocatul pentru scurt timp – deși odinioară a avut posibilitatea de comunicare liberă cu apărătorul (*Bonzi, dec.*).
- ▶ Avocat al apărării obligat să nu dezvăluie clientului său identitatea anumitor martori la etapele incipiente urmării penale cu scopul de a proteja martorul de influențe necorespunzătoare (*Kurup, dec.*).
- ▶ Acces la dosarul cauzei acordat cu preferință avocatului decât reclamantului personal (*Kamasinski*).

Dreptul la „mijloace adecvate” nu include, în principal, prerogativa de a desemna un expert ales și nici dreptul la un expert suplimentar sau alternativ (*Boenisch c. Austriei*, §§ 28-35; *Brandstetter*, §§ 41-69). În circumstanțe excepționale, cum ar fi schimbarea fundamentală și bruscă a declarațiilor unui expert desemnat de instanță în cursul aceleiași audieri, apare o problemă de echitate și a exercițiului dreptului la apărare, dacă instanța nu consideră să cheme un expert suplimentar (*G.B. c. Franței*).

Este dificilă contestarea unui raport al expertului fără asistența altui specialist în domeniul relevant. Astfel, simplul drept al apărării de a solicita instanței să efectueze o altă expertiză nu este suficient. Pentru a realiza efectiv acest drept, apărarea trebuie să aibă aceeași oportunitate de a-și prezenta propriile „probe cu experți” (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei*, § 731). Cu toate acestea, chestiunea probelor cu experți ar trebui analizată, mai degrabă, prin prisma articolului 6 § 3d, și nu a articolului 6 § 3b.

Dreptul de a cunoaște motivele unei hotărâri judecătorești poate fi considerat, de asemenea, un aspect al articolului 6 § 3b. Motivele sunt necesare pentru un reclamant la luarea deciziei despre înaintarea unui apel/recurs sau la pregătirea apărării în aceste proceduri (Hadjianastassiou)⁶⁷.

9.2. Reprezentare juridică sau apărare în persoană

Există o anumită suprapunere între acest drept și dreptul la proceduri contradictorii și egalitatea armelor, care constituie elemente implicite ale unui proces echitabil, în temeiul articolului 6 § 1⁶⁸, dreptul de a fi notificat cu privire la acuzație, în temeiul articolului 6 § 3a⁶⁹, dreptul la timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării, în temeiul articolului 6 § 3b⁷⁰ și dreptul de a chema martori, în temeiul sub-alineatului (d)⁷¹.

Abordarea obișnuită este de a examina o presupusă încălcare a articolului 6 § 3c, în conexitate cu articolul 6 § 3b, pentru a demonstra, prin analiza cumulativă a diferitelor dificultăți apărute pentru partea apărării, dacă viciile de procedură afectează echitatea în ansamblu a procesului, în sensul articolului 6 § 1 (*Öcalan*).

Articolul 6 § 3c cuprinde patru elemente distincte și anume: a) dreptul de a se apăra în persoană (*Foucher*), b) dreptul, în anumite circumstanțe, de a alege un avocat (*Campbell și Fell*), c) dreptul, de a beneficia de asistență juridică gratuită, în cazul în care există mijloace insuficiente și atunci când interesele justiției o cer (*John Murray*) și, în cele din urmă, d) dreptul la o asistență juridică practică și efectivă (*Bogumil*, §§ 47-50).

Dreptul reclamantului „să se apere el însuși” nu este absolut, iar autoritățile de stat pot refuza unui acuzat exercițiul acestui drept în anumite situații, când dreptul intern instituie prin lege o reprezentare obligatorie a persoanei, în special, la acuzații de fapte grave (*Kamasinski*).

În același timp, în cazul în care unui acuzat i s-a acordat prerogativa de reprezentare în persoană, restricțiile suplimentare privind drepturile sale de

---

67. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 3.1.2, Obstacole procedurale în calea accesului la instanță; și secțiunea 6.1, Hotărâre motivată.

68. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității; și secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

69. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 9.1.1, Notificarea acuzației.

70. De asemenea, consultați mai jos continuarea acestei secțiuni.

71. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

apărare, ca urmare a autoreprezentării, cum ar fi refuzul de a avea acces la materialele cauzei în etapa urmăririi penale, pot rezulta într-o încălcare (*Foucher*)⁷².

Hotărârea de a permite sau nu accesul la un avocat – gratuit sau plătit – trebuie să fie supusă unui control judiciar și nu trebuie să fie luată de o autoritate executivă la discreția sa (*Ezeh și Connors*, §§ 100-108).

Neexercitarea dreptului de a avea un avocat în cadrul unei audieri ar putea încălca articolul 6 § 3c, chiar dacă acest drept a fost deja garantat la etapele anterioare ale procesului (*Ezeh și Connors*).

Imposibilitatea de a beneficia de asistență juridică gratuită apare, de obicei, în contextul faptelor penale minore și al încălcărilor contravenționale sau disciplinare care sunt considerate „penale”, numai în sensul autonom al articolului 6 § 1, dar nu și în conformitate cu dispozițiile dreptului intern; prin urmare, reclamantul nu dispune de un drept implicit la o consultație juridică gratuită (*Engel*)⁷³.

Pentru a decide să acorde ori nu asistență juridică gratuită, autoritățile trebuie să țină cont de disponibilitatea mijloacelor financiare din partea acuzatului, precum și de interesele justiției, care includ natura și complexitatea faptelor, interesul acuzatului, gravitatea posibilei pedepse și alte considerente, precum existența antecedentelor penale și capacitatea acuzatului de a se reprezenta în modul corespunzător (*Timergaliyev*).

În cazul în care acuzatul are mijloace financiare suficiente pentru a plăti un avocat, interesele justiției nu se iau în considerație la decizia cu privire la asistență juridică (*Campbell și Fell*).

Chiar și în cazuri ușoare, interesele justiției vor prevala în favoarea acordării asistenței juridice, în cazul în care acuzatul riscă o pedeapsă reală cu închisoarea pe un termen lung (*Quaranta c. Elveției*, §§ 32-38).

Dreptul la asistență juridică gratuită se aplică indiferent de etapa procedurilor, inclusiv la faza de urmărire penală (*Quaranta*).

Este compatibil cu interesele justiției dreptul acuzatului să se apere personal în procese de disciplină militară sau penitenciară cu privire la fapte ușoare și ulterior să beneficieze de asistență juridică gratuită doar la etapa procedurilor în apel/recurs (*Engel*, §§ 89-91).

72. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

73. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 2.2, Acuzație în materie penală.

Refuzul de a acorda asistență juridică în procedurile de apel/recurs poate fi, de asemenea, compatibil cu interesele justiției, atâta timp cât o autoritate care decide asupra asistenței juridice evaluează rezonabil perspectivele (probabilitate obiectivă) de succes. (*Monnell și Morris*, §§ 55-70).

În același timp, refuzul unei asistențe juridice la faza de apel/recurs poate fi inacceptabil la examinarea unor chestiuni substanțiale de drept pendinte la această etapă (*Pakelli c. Germaniei*, §§ 31-40).

Revizuirea justificării acordării asistenței juridice prin interesele justiției trebuie să aibă loc la fiecare etapă a procedurilor (*Granger*, §§ 43-48).

Numai reclamantii care achită serviciile juridice au dreptul de a alege un avocat care să-i reprezinte (*Campbell și Fell*); un reclamant care beneficiază de asistență juridică garantată de stat nu dispune de un asemenea drept la un avocat ales (*Kremповskij*, dec.). În același timp, în cazul în care un avocat garantat de stat nu-și îndeplinește corespunzător atribuțiile, autoritățile au o obligație pozitivă de a-l înlocui (*Artico*, §§ 31-38).

Dreptul de a alege un avocat nu este absolut; restricții pot fi corespunzător aplicate, în scopul bunei administrări a justiției, asupra numărului de avocați, a calificărilor necesare și a regulilor de conduită în fața instanței (*Ensslin și alții c. Germaniei*, dec. 1978).

O persoană judecată în absența trebuie să aibă posibilitatea să-și aleagă un avocat (*Karatas și Sari c. Franței*, §§ 52-62).

Restricțiile privind accesul la un avocat la etapele incipiente ale procedurilor, cum ar fi imediat după reținere, pot conduce la o încălcare a articolului 6 § 3c, dacă este obținută o mărturisire de la un acuzat nereprezentat – fiind relevante, de asemenea, și probele care rezultă din mărturisirea și interferențele negative rezultate din eventuala tăcere a acuzatului. La aceste etape specifice, acuzatul este considerat cel mai vulnerabil fiind expus presiunilor inadecvate și, respectiv, necesită o asistență juridică (*John Murray; Salduz* [MC], §§ 56-62), cu excepția cazului în care acuzatul renunță la dreptul la un avocat în mod explicit și voluntar (*Yoldaş c. Turciei*, §§ 46-55).

Cu toate acestea, recent Curtea a constatat că amânarea accesului la un avocat a unor persoane suspectate de terorism și într-o situație de „bombă cu ceas” (nota traducătorului: „care nu suferă amânare”), în pofida unor presiuni exercitate de autorități și a folosirii declarațiilor obținute astfel împotriva acuzațiilor în proces, ar putea fi compatibil cu articolul 6, dacă factorii relevanți demonstrează că procedurile au fost în ansamblu echitabile (*Ibrahim și alții c. Regatului Unit*).

Printre factorii relevanți, în acest sens, sunt: a) vulnerabilitatea particulară a suspectului; b) cadrul juridic care reglementează procedurile de investigare și admisibilitatea probelor în proces; c) posibilitatea de a contesta autenticitatea probelor incriminatorii și de a se opune utilizării acestora; d) natura declarațiilor și dacă acestea au fost schimbate sau retrase brusc de acuzat; e) ponderea interesului public în investigație; și f) pedeapsa pentru fapta în speță.

Ca regulă generală, persoanele acuzate trebuie să aibă dreptul la asistența avocatului imediat după reținerea acestora, și nu doar atunci când sunt interogate în detenție (*Dayanan*, §§ 29-34).

Nici o presiune de extragere a declarațiilor nu ar trebui să fie exercitată asupra persoanelor nereprezentate, chiar dacă acestea nu au statutul procedural de suspect în timpul chestionării și formal sunt chemați ca martori (*Shabelnik*)⁷⁴.

Accesul prompt la un avocat contrabalansează vulnerabilitatea oricărui suspect aflat în custodia poliției, oferind o protecție fundamentală împotriva constrângerii și a maltratării suspectilor de poliție și contribuind la prevenirea erorilor judiciare (*Salduz c. Turciei*).

În același timp, prezența unui avocat nu este neapărat necesară, în cazul în care o persoană este interogată de poliție fără să fie reținută, chiar dacă persoana respectivă devine ulterior suspect (*Aleksandr Zaichenko c. Rusiei*, §§ 46-51).

O renunțare la asistență juridică din partea unui suspect, manifestată în circumstanțe dubioase, poate fi considerată invalidă. În cazul în care persoanele acuzate invocă dreptul de a fi asistate de un avocat în timpul interogatoriului, renunțarea nu poate fi recunoscută ca valabilă justificându-se că ei ar fi răspuns deja la întrebările poliției, chiar dacă faptul că suspectii au fost informați despre drepturile lor este incontestabil (*Pishchalnikov*, §§ 72-91).

Nu există o jurisprudență bine definită cu privire la condiția prezenței unui avocat la acțiuni de investigare, altele decât interogarea inițială. Aparent prezența unui avocat la confruntarea acuzatului cu un martor neînsemnat la faza urmăririi penale nu este un element fundamental al dreptului la apărare (*Isgrò c. Italiei*, §§ 31-37).⁷⁵ În același timp, prezența unui avocat pare să fie necesară în timpul prezentării spre recunoaștere, în special atunci când această măsură conduce la o eventuală condamnare (*Laska și Lika*, §§ 63-72).

Asistența juridică, indiferent dacă e gratuită sau plătită, trebuie să fie „practică și eficientă”, și nu doar „teoretică și iluzorie” (*Artico c. Italiei*, §§ 31-38).

---

74. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva auto-incriminării.

75. De asemenea, consultați mai jos secțiunea 9.3, Audierea martorilor.

În principiu, nu există un drept absolut de acces la un avocat în orice moment, astfel fiind posibile restricții în durata întrevederilor, în special la etapa urmăririi penale (*Bonzi*), cu condiția că accesul la asistență juridică, esențialmente, a fost respectat imediat după reținere (*John Murray*).

În principiu, acuzatul are dreptul să comunice confidențial cu avocatul său (*Sakhnovskiy [MC]*, §§ 99-107), deși este permisă observarea vizuală a întrevederilor. Cu toate acestea, dreptul la întrevederi confidențiale nu este absolut, iar supravegherea polițienească a întâlnirilor client/avocat la etapa de urmărire penală poate avea loc pentru a preveni o înțelegere secretă (*S. c. Elveției*, §§ 48-51) sau comiterea unei noi infracțiuni (*Brennan c. Regatului Unit*, §§ 42-63), ori în scopul de a proteja martorii (*Kurup*, dec.).

Modul și durata supravegherii comunicărilor dintre acuzat și avocatul său trebuie: a) să aibă la bază motive convingătoare, adică suspiciuni rezonabile, nu numai a acuzatului, dar și a avocatului său, de implicare sau facilitare a activității prejudiciabile, toate apreciate conform unui test obiectiv; și b) să existe o reacție proporțională necesității apărute (*S. c. Elveției, Brennan, Kurup*). Astfel de măsuri, cum ar fi interceptarea comunicărilor acuzatului cu avocații săi, vor fi legitime doar atunci când sunt „absolut necesare”. Astfel de măsuri ar putea încălca articolul 6 § 3c, chiar dacă nu afectează direct fondul acuzațiilor sau tactica de apărare (*Zagaria c. Italiei*, §§ 32-36).

Reprezentare juridică: încălcare

- ▶ Refuzul accesului la dosarul cauzei în faza de urmărire penală, pe motiv că acuzatul a ales să se auto-reprezinte, accesul fiind disponibil, potrivit legii, numai avocatului (*Foucher*)⁸¹.
- ▶ Accesul la avocat, restricționat printr-o hotărâre discreționară a administratorului unui penitenciar la adjudecarea unui caz disciplinar inițiat împotriva deținuților, în timp ce dreptul de a consulta un avocat a fost acordat doar în timpul amânării cauzei (*Ezeh și Connors*).
- ▶ Avocatul trebuie să solicite de fiecare dată permisiunea de la organul de urmărire penală pentru a avea o întrevedere cu clientul său – o măsură neprevăzută în legislație (*Moiseyev*).
- ▶ Lipsa avocatului numit al reclamantului în ședința de apel, însoțită de incapacitatea reclamantului cu deficiențe de auz să solicite o proteză auditivă limitându-i astfel o participare efectivă în ședință (*Timergaliyev*)⁸².

- ▶ Refuzul de acordare a unei asistențe juridice la etapa de apel, în pofida faptului că au apărut chestiuni de drept substanțiale (*Pakelli*; dar consultați *Monnell și Morris*).
- ▶ Nerespectarea intereselor justiției, determinând acordarea asistenței juridice, având în vedere chestiunile juridice complexe apărute în timpul ședinței de apel (*Granger*).
- ▶ Imposibilitatea de desemnare a unui avocat, ales în situația acuzatului fugar și judecat *in absentia* (*Karatas și Sari*).
- ▶ Mărturisirea extrasă și folosită la condamnare a unei persoane, inițial nereprezentate și citate oficial în calitate de martor la momentul relevant (*Shabelnik*)⁸³.
- ▶ Imposibilitatea de a-și retrace mărturisirea inițială a unui suspect, nereprezentat în timpul acțiunilor prompte ale poliției de fixare a probelor, până la sosirea ulterioară a unui avocat (*Truten c. Ucrainei*).
- ▶ Mărturisirea obținută de la o persoană, nereprezentată prin manipularea din partea ofițerului de urmărire penală a calificării faptei imputate, cu scopul de a evita asistență juridică obligatorie, și astfel, exercitând o presiune asupra suspectului în vederea semnării renunțării de la asistență juridică (*Yaremenko c. Ucrainei*).
- ▶ Mărturisirea făcută de reclamant în prezența avocatului numit din oficiu, fără a fi informat despre disponibilitatea unui alt avocat angajat de părinții săi și, prin urmare, în lipsă de cunoștință de cauză despre opțiunea de a alege unul din apărători (*Dvorski c. Croației*).
- ▶ Absența avocatului, la momentul reținerii reclamantului, din cauza restricțiilor impuse de lege privind accesul, în pofida faptului că reclamantul și-a exercitat dreptul de a păstra tăcerea (*Dayanan c. Turciei*; dar consultați *Simeonovi*).
- ▶ Supravegherea de poliție, practic, a tuturor întrevederilor între reclamant și avocat, la etapa de urmărire penală a faptelor, cu implicarea a 16 persoane acuzate – încălcarea a fost constatată, în pofida posibilităților înțelegeri secrete cu avocatul (*S. c. Elveției*; dar consultați *Bonzi, Kurup*).
- ▶ Supravegherea de poliție a primei întâlniri între un terorist-suspect și avocat, însoțită de împiedicarea schimbului de date personale, fără să existe vreo suspiciune rezonabilă că avocatul ar fi fost pasibil să transmită informații dăunătoare altor suspecti în căutare (*Brennan*).

- ▶ Imposibilitatea unui avocat să asigure o reprezentare juridică eficientă unui acuzat cetățean străin, fiind numit din oficiu cu doar trei zile până la examinarea recursului în fața Curții Supreme (*Daud c. Portugaliei*; dar consultați *Tripodi*).
- ▶ Neînlocuirea unui avocat numit din oficiu, în pofida neglijenței evidente de a argumenta o cerere de apel (*Czekalla*, dar consultați *Tripodi*).
- ▶ Refuzul de a înlocui un avocat numit din oficiu care nu a comunicat cu reclamantul înaintea ultimei ședințe într-un caz de omucidere (*Sakhnovskiy*).
- ▶ Interceptarea conversațiilor ținute prin video-conferință între acuzat și avocat (*Zagaria*).
- ▶ Reclamantul a fost reprezentat de la început de un avocat, stagiar, ulterior de un avocat, mai experimentat (care nu a făcut nimic decât să-și recheme participarea) și, în cele din urmă de un al treilea avocat numit din oficiu care a avut la dispoziție doar cinci ore pentru a se familiariza cu materialele cauzei penale (*Bogumil*).

Posibilitatea de a-și coordona strategia de apărare între avocați în cazurile cu implicarea mai multor acuzați nu trebuie confundată cu o încercare de interferență în urmărirea penală prin intermediul avocaților și, respectiv, nu justifică supravegherea continuă a întâlnirilor client/avocat (*S. c. Elveției*).

Necesitatea supravegherii întrevederilor inițiale între un acuzat și un avocat va fi supusă unui control strict (*Brennan*, spre deosebire de *Kurup, Bonzi*).

În mod normal, Statele nu pot răspunde pentru comportamentul unui avocat al acuzatului. În același timp, în cazul în care se constată omisiunea avocatului numit din oficiu de a oferi o asistență juridică eficientă, există o obligație pozitivă a statului de a interveni prin înlocuirea oricărui avocat (garantat de stat) care acționează necorespunzător (*Czekalla c. Portugaliei*, §§ 59-71) sau, alternativ, asigurându-i avocatului îndeplinirea corespunzătoare a funcțiilor prin acordarea unei amânări (*Artico, Sakhnovskiy [MC]*, §§ 99-107). Dacă reprezentarea juridică este vădit problematică, instanțele trebuie să o soluționeze din inițiativă proprie, de exemplu, printr-o amânare, pentru a permite unui avocat nou-desemnat să se familiarizeze cu dosarul cauzei (*Bogumil*, §§ 47-50).

Reprezentare juridică: nu există o încălcare

- ▶ Refuzul de a acorda asistență juridică pentru examinarea unui apel, fără perspective rezonabile de succes (*Monnell și Morris*, dar consultați *Granger și Pakelli*).
- ▶ Imposibilitatea de a alege un anumit avocat garantat de stat (*Kremposkij*, dec.).
- ▶ Restricționarea numărului de avocați (limitat la trei pentru fiecare acuzat); excluderea avocaților suspecți de complicitate în capacitatea sa individuală la susținerea organizației criminale din care făcea parte acuzatul (*Ensslin și alții*, dec.).
- ▶ Lipsa unor eforturi rezonabile din partea persoanei deținute de a se apăra după ce a semnat mărturisirea la momentul reținerii, afirmând că nu are nevoie de un avocat la acel moment (*Zhelezov*, dec.; *Latimer*, dec., dar consultați *John Murray și Dayanan*).
- ▶ Reclamant, care nu a fost asistat de un avocat în primele trei zile de la reținere și păstrând-și în continuare tăcerea, chiar dacă mărturisirea sa inițială a fost folosită ca probă, dar coroborată cu alte dovezi acumulate în cadrul procesului (*Simeonovi c. Bulgaria*; dar consultați *John Murray și Dayanan*).
- ▶ Un acuzat în detenție solitară și împiedicat să comunice cu avocatul pentru scurt timp, deși odinioară a avut posibilitatea de comunicare liberă cu apărătorul (*Bonzi*).
- ▶ Avocat al apărării, obligat să nu dezvăluie clientului său identitatea anumitor martori la etapele incipiente urmării penale, cu scopul de a proteja martorul de influențe necorespunzătoare (*Kurup*).
- ▶ Lipsa deficiențelor imputabile statului, în cazul în care avocatul apărării nu a putut participa la o ședință, din cauza unei afecțiuni, fără a depune eforturi rezonabile să fie înlocuit (*Tripodi*).
- ▶ Reclamant, acuzat de faptă ușoară, care semnează un formular, prin care refuză asistența unui avocat, considerată ca fiind o renunțare valabilă, în lipsa unor dovezi de înșelăciune din partea poliției (*Galstyan c. Armenia*).

- ▶ Asistență juridică refuzată, dar instanța a instruit reclamantul cu privire la modul de completare a dosarului referitor la acuzații simple în domeniul fiscal, fără să existe riscul ca reclamantul să fie pedepsit la privire de libertate (*Barsom și Varli c. Suediei*, dec.).
- ▶ Refuzul unei instanței de a admite în cadrul procedurilor un avocat nou, al treilea la număr, care să-l consilieze pe reclamant în chestiuni legate de dreptul internațional, considerate irelevante în cauză (*Klimentyev c. Rusiei*).
- ▶ În pofida performanței slabe a avocatului numit din oficiu (lipsa oricăror argumente de fapt sau de drept în pledoarii și omisiunea de formulare a apelului), nu există o încălcare vădită a obligației de acordare a asistenței juridice, deoarece acesta a depus demersuri și a încercat să asigure eliberarea reclamantului din detenție, cel puțin, o dată (*Gabrielyan c. Armeniei*).

Cu toate acestea, testul de neglijență evidentă este destul de strict, având în vedere că un exemplu izolat de lipsă de eforturi rezonabile/diligență maximă din partea avocatului poate să nu fie suficient pentru a genera obligația pozitivă a statului de a compensa deficiențele avocatului (*Tripodi c. Italiei*, §§ 27-31).

9.3. Audierea martorilor

Există o anumită suprapunere între această dispoziție și dreptul la proceduri contradictorii și, în special, la egalitatea armelor (*Vidal*), care sunt elemente implicate ale procesului echitabil, în temeiul articolului 6 § 1, dreptul la timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării, în temeiul articolului 6 § 3b (*G.B. c. Franței*) și dreptul la reprezentare juridică, în temeiul sub-alineatului (c) (*S.N. c. Suediei*)⁷⁶.

Articolul 6 § 3d constă în trei elemente distincte și anume dreptul la: a) confruntarea martorilor din partea acuzării (sau contestarea altor probe presetate de procuratură sau confruntarea martorilor citați în ședința de judecată de către instanță); b) în anumite circumstanțe, citarea în ședință

76. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității; și secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor; și secțiunea 9.1.2, Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării; și secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

a unor martori la alegere, adică a martorilor din partea apărării (*Vidal*); și c) examinarea martorilor acuzării în aceleași condiții cu martorii apărării.

Abordarea obișnuită constă în examinarea unei pretinse încălcări a articolului 6 § 3d, pentru a demonstra, prin analiza cumulativă a diferitelor dificultăți apărute în procesul de examinare a martorilor apărării, și efectul general al acestor vicii asupra echității procesului în ansamblu, potrivit articolului 6 § 1 (*Vidal*).

În conformitate cu principiul subsidiarității, dreptul la audiere a martorilor nu permite contestarea unei pretinse evaluări eronate din partea instanțelor a probelor furnizate cu martori sau a altor constatări de fapt (*Perna c. Italiei* [MC], §§ 29-32), cu condiția ca instanțele să nu se acționeze nejustificat sau arbitrar (*Scheper c. Olandei*, dec.).

Dreptul de a examina martori nu împiedică instanța de fond să examineze în paralel și să se bazeze pe declarațiile scrise ale martorilor obișnuite la etapa urmării penale, cu condiția ca apărarea să fi avut șansa de a confrunta martorul într-un anumit moment al procedurilor (*Bracci*, §§ 54-61; cf. *Orhan Çaçan*, §§ 31-43). Mai mult, mărturia orală dată de un martor în ședința de judecată nu trebuie neapărat să prevaleze asupra mărturiilor anterioare ale acestuia înregistrate de poliție.

Articolul 6 § 3d beneficiază de o autonomie semnificativă, dar nu este complet autonom față de dreptul intern, deoarece această dispoziție ține cont de diferențele inerente între sistemele cu caracter acuzativ (unde părțile decid care sunt martorii, iar martorii sunt interogați numai de părți sau de reprezentanții acestora) și sistemele inchizitoriale (instanța și/sau procurorul decid ce martori să fie audiați). Prin urmare, un reclamant, în cadrul unei proceduri de tip inchizitorial, nu poate, în principiu, să se întemeieze pe articolul 6 § 3d pentru a chema orice martor, la alegere, pentru a depune mărturie (*Perna; Vidal*)⁷⁷.

Cu toate acestea, cuvântul „martor”, în articolul 6 § 3d, are un înțeles autonom și se extinde asupra tuturor persoanelor chemate în proces. Acesta include: autorii declarațiilor înregistrate la faza de urmărire penală și date citirii în instanță (*Kostovski c. Olandei*, §§ 38-45); depoziții ale co-acuzatului (*Luca c. Italy*, §§ 38-45); și persoanele care au un anumit statut special, cum ar fi experții (*Boenisch, Brandstetter*).

---

77. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

Se lasă la discreția instanței de fond, așa cum se întâmplă, de obicei, în sistemele de tip inchizitorial, să determine dacă chemarea unui anumit martor al apărării ar fi relevantă pentru proces (*Perna c. Italiei* [MC]). Cu toate acestea, în unele cazuri excepționale, Curtea a revizuit constatările instanțelor naționale cu privire la pertinenta și concludența probelor martorilor propuși de apărare (*Olujić*, §§ 78-85).

Persoanele care invocă o încălcare a articolului 6 § 3d trebuie să demonstreze nu numai că nu li se permite să cheme un anumit martor, ci și că audierea acestuia era absolut necesară pentru a permite instanței naționale să hotărască asupra fondului și că lipsa audierii ar fi prejudiciat dreptul la apărare și echitatea procesului în întregime (*Butkevičius*, dec.; *Krempovskij*, dec.). Dreptul de a chema martorii apărării poate fi interpretat în sens larg și se poate referi, de asemenea, la dreptul apărării de a solicita examinarea altor probe, inclusiv probe materiale, rapoarte ale specialiștilor etc.

În pofida considerentelor obișnuite ale Curții cu privire la „coexistența pașnică” a sistemelor de tip inchizitorial și cele contradictorii (de tip acuzativ), în cadrul articolului 6, poziția Curții s-a schimbat, treptat, odată cu jurisprudența recentă. După adoptarea a două hotărâri consecutive pronunțate în Marea Cameră în cauzele *Al-Khawaja și Tahery c. Regatului Unit și Schatschaschwili c. Germaniei*, a fost creată o puternică prezumție a necesității de prezență a tuturor martorilor acuzării în ședință de judecată, limitând astfel ceea ce era în mod tradițional rezervat drept prerogativă a procuraturii sau a instanțelor în sistemele de tip inchizitorial. În cazul absenței oricărui martor solicitat de apărare, echitatea procedurilor este evaluată pe baza unui test în trei etape: a) există oare un motiv întemeiat pentru absența unui martor? b) au fost oare declarațiile martorului respectiv „unica” dovadă sau o probă „decisivă” la condamnare? și c) dacă folosirea declarațiilor martorilor absenți a fost contrabalansată prin „factori de contra-echilibrare”, inclusiv existența unor „măsuri de protecție procedurale” adecvate. Este important – și spre deosebire de jurisprudența precedentă – ca niciunul dintre răspunsurile la întrebările de mai sus să nu fie, în sine, capabil să conducă de unul singur la o concluzie cu privire la eventuala echitate a procedurilor. Prin urmare, evaluarea celor trei factori de mai sus ar trebui să fie cumulativă.

Nu există o listă exhaustivă a motivelor pentru absența unui martor și fiecare temei trebuie evaluat în circumstanțele specifice ale unui caz, având în vedere obligația autorităților de a lua „măsuri rezonabile” pentru a asigura prezența (*Nechto c. Rusiei*).

Printre „motivele întemeiate” pentru absența unui martor, recunoscute de Curte, sunt: a) decesul martorului (*Al-Khawaja și Tahery*); b) încercări active, dar fără succes, de a localiza și cita martorul cu ajutorul poliției, inclusiv folosirea instrumentelor de asistență juridică internațională sau prin sancționarea cu amendă a absenței la proces (*Chmura c. Poloniei, Sellick și Sellick c. Regatului Unit, Prăjină c. României*); c) un posibil efect psihologic extrem de nefavorabil al audierii într-o ședință publică a unei victime a abuzului sexual (*Gani c. Spaniei*).

Evaluarea problemei, dacă declarațiile unui anumit martor erau probe „unice” sau „decisive”, depinde, în esență, de circumstanțele specifice ale cauzei. Cu toate acestea, având în vedere abordarea în cauza *Schatschaschwili*, lipsa în genere a altor martori decât cei principali, nu scutește autoritățile de obligația de a lua toate măsurile rezonabile pentru a asigura prezența, în timp ce absența unui martor secundar ar fi putut să conducă la o încălcare a articolului 6, din cauza celorlalte două criterii (fără „motive întemeiate” sau lipsa unor „măsuri de protecție procedurale” adecvate).

Evaluarea ponderii unui martor ar putea fi efectuată pe baza analizei importanței declarațiilor sale în arhitectura actului de acuzare sau, ulterior, a hotărârii de condamnare (*Birutis și alții c. Lituaniei*, §§ 28-35). Un martor poate deveni, de asemenea, un „martor principal”, odată ce declarația sa devine o singură probă care poate confirma sau infirma un anumit mijloc de apărare ales de reclamant, cum sunt obiecțiile apărării cu privire la pretinsa provocare (*Ramanauskas*)⁷⁸. În soluționarea acestei probleme, Curtea poate examina ocazional utilitatea și concludența altor probe folosite împotriva acuzatului. Astfel, deși jurisprudența nu exclude în termeni absoluți folosirea unor mărturii, acest tip de probă nu poate fi invocat într-o situație în care un martor ocular direct nu a fost interogat (*V.D. c. României*, §§ 107-116). O logică similară se aplică mărturisirilor co-acuzaților, care nu pot fi folosite ca temei exclusiv al verdictului de vinovăție în privința celui care nu a mărturisit (*Vladimir Romanov c. Rusiei*, §§ 97-106). Depozițiile scrise și ulterior retrase de un martor la proces pot fi, de asemenea, considerate ca fiind insuficiente pentru a susține o acuzație, în cazul în care martorul principal nu a fost interogat în modul corespunzător (*Orhan Çağan*, §§ 31-43).

„Factorii de contra-echilibrare” suficienți (de drept material sau procedural) trebuie să fie specificați în funcție de caz. Instanțele naționale trebuie să fie conștiente de necesitatea examinării probelor martorilor absenți cu o „prudență” (*Ellis și Simms c. Regatului Unit și Martin c. Regatului Unit*). Ele trebuie

78. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.1, Apărarea împotriva provocării.

să ofere o „motivare detaliată în ceea ce privește motivul pentru care au hotărât să admită aceste dovezi ca fiind veridice (*Sievert c. Germaniei*). Acești factori de contra-echilibrare pot include: a) instruirea juriului de a trata astfel de probe cu prudență (*Beggs c. Regatului Unit*); b) disponibilitatea probelor coroborate și concludente (*Tseber c. Republicii Cehe*); c) posibilitatea apărării să sublinieze incoerențele și să pună la îndoială credibilitatea unui martor (*Aigner c. Austriei, Garofolo c. Elveției*); d) examinarea înregistrării video a interogatoriului (*D.T. c. Olandei*) etc.

Examinarea martorilor la faza de urmărire penală, de exemplu, într-o confruntare (*Isgrò, §§ 30-37*) sau anterior în cadrul procedurilor penale conexe (*Klimentyev, §§ 124-127*, ar putea fi un factor relevant pentru remedierea absenței unui martor în ședința de judecată. Cu toate acestea, o confruntare la faza de urmărire penală a martorilor acuzării din partea apărării ar putea să nu fie suficientă pentru a garanta pe deplin drepturile de apărare, în cazul în care martorii și-au schimbat ulterior declarațiile (*Orhan Çağan c. Turciei; §§ 31-43; Vladimir Romanov c. Rusiei, §§ 97-106*).

Dreptul de a chema un martor se aplică atât fazei de examinare în fond cât și la etapa de apel/recurs, atâta timp cât instanța de gradul superior de jurisdicție examinează cauza în fapt (*Vidal*). Chemarea unui martor în procedurile de apel/recurs poate fi necesară, în cazul în care instanța superioară poate inversa hotărârea primei instanțe print-o reevaluare a situației de fapt și a declarațiilor martorului audiat în instanța inferioară (*García Hernández c. Spaniei, §§ 26-36*).

Martorii au obligația civică de a depune mărturie, iar refuzul lor nu trebuie să împiedice instanța să ordone aducerea silită în instanță, dacă este necesar (*Serves*)⁷⁹.

Autoritățile pot proteja identitatea unui martor, cum ar fi un agent sub acoperire sau un informator, sau a anumită tehnică specială de investigare sensibilă, prin anonimizarea martorului; articolul 6 § 3d lasă, în principiu, la discreția statului să decidă asupra proporționalității recunoașterii declarațiilor martorilor anonimi. Totuși, exercițiul de contrabalansare, în temeiul articolului 6 § 3d, este implicit pentru a evalua interesul apărării la audierea martorului și interesul public de a proteja persoana respectivă (*Van Mechelen și alții c. Olandei, §§ 59-65*). În cauza recentă, *Pesukic c. Switserland și Scholer c. Germaniei*, Curtea a concluzionat că testul care trebuie folosit pentru exercițiul de contrabalansare de mai sus trebuie să fie, în esență, același, cum

---

79. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.3.2, Dreptul de a păstra tăcerea și privilegiul împotriva auto-incriminării.

și în cauza *Al-Khawaja*, impunând: a) examinarea motivelor anonimatului (cât mai mult posibil fără a compromite protecția identității); b) semnificația mărturiei; și c) factorii de contra-echilibrare insituiți de autoritățile naționale.

În orice caz, apărării trebuie să i se permită contestarea credibilității martorului anonim, prin: a) adresarea unor întrebări în scris (*Kostovski*); b) invitarea avocatului să participe la interogatoriu, împiedicând, în același timp, divulgarea identității martorului către reclamant (*Doorson; Kurup*)⁸⁰; sau c) permițând reclamantului să adreseze întrebări în timpul unei video-conferințe, ascunzând, între timp, vocea sau aspectul martorului (*Birutis și alții*).

Așa cum apărarea ar trebui să aibă dreptul de a confrunta martorul principal al acușării, aceasta, de asemenea, trebuie să aibă acces și posibilitatea de a contesta orice altă probă „esențială” sau „decisivă”, inclusiv probe documentare sau materiale (*Mirilashvili, §§ 200-209*)⁸¹.

Audierea martorilor: încălcare

- ▶ Imposibilitatea apărării de a chema orice martor în fața unei instanțe de apel/recurs – care a condamnat reclamantul, reexaminând, în același timp, constatările în fapt, care au servit pentru achitarea lui în primă instanță – în mare parte, printr-o nouă reevaluare a declarațiilor martorilor și a altor circumstanțe de fapt constatate în instanța de fond (*Vidal*; dar consultați *Scheper; S.N. c. Sweden; Al-Khawaja și Tahery* pentru cazuri excepționale de absență acceptabilă a unui martor principal la proces).
- ▶ Imposibilitatea de a cita martori, care ar putea confirma sau infirma acuzațiile de provocare ale reclamantului (*Ramanauskas*)⁹⁰.
- ▶ Omisiunea instanțelor de a examina cu atenție și de evalua temeiurile prezentate de poliție despre imposibilitatea asigurării prezenței martorilor în ședință (*Nechto c. Rusiei*).
- ▶ Omisiunea unor instanțe de a audia noii martori și a verifica credibilitatea mărturiei date la faza de urmărire penală a unui martor străin absent (*Prăjină c. României*; dar consultați *Garofolo, Solakov*).

80. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

81. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității; și secțiunea 5.1.2 Egalitate armelor.

- ▶ Condamnarea întemeiată în întregime (*Birutis și alții*) sau într-o măsură decisivă (*Kostovski; Van Mechelen și alții*) pe probele unui martor anonim (dar consultați *Doorson*).
- ▶ Un rol procedural mai substanțial de care beneficiază expertul desemnat de instanță – și anume un ofițer de poliție care este „neutr” în raport cu acuzatul – comparativ cu expertul din partea apărării, căruia nu i s-a permis să participe la audieri în instanță (*Boenisch; dar consultați, de asemenea, Brandstetter*).
- ▶ Schimbarea bruscă și completă a poziției unui expert desemnat de instanță în cursul aceleiași audieri, care a avut un „impact decisiv” asupra opiniei juriului – încălcare, din cauza refuzului instanței de fond de a desemna un expert alternativ (*G.B. c. Franței; dar consultați Boenisch, Brandstetter pentru o abordare mai uzuală*)⁹¹.
- ▶ Imposibilitatea reclamantului de a audia experții care au elaborat rapoartele pe care s-a bazat condamnarea (*Balsytė-Lideikienė c. Lituaniei*).
- ▶ Refuzul unei instanțe de fond de a cita experți în favoarea reclamantului, care ar susține necesitatea unei intervenții chirurgicale de schimbare a genului (*Schlumpf c. Elveției*).
- ▶ Refuzul unei instanțe de fond de a dispune examinarea ADN a spermei, pretinsă ca aparținând acuzatului de viol, învinuirile fiind, în mare parte, formulate în baza mărturiilor unor femei senile și neconfirmate în ședință, alte probe fiind neconcludente sau din auzite (*V.D. c. României*).
- ▶ Inegalitatea între partea apărării și acuzării la posibilitățile de colectare, prezentare și contestarea „probelor cu experți” (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei, § 735*).
- ▶ Chiar dacă audierea în instanță ar putea provoca traume psihologice considerabile pentru o victimă, iar coerența declarațiilor victimei nu ar putea fi garantată în situații de stres, a fost esențial cel puțin să se ofere acuzaților posibilitatea de a adresa întrebări victimei în cadrul urmăririi penale (*Vronchenko c. Estoniei; Rosin c. Estoniei*).
- ▶ Absența în ședințe de judecată a victimelor, cetățeni străini (prostitute), singure martore ale jafului, fără nici o „măsură de contra-echilibrare” pentru a permite apărării să le chestioneze la faza de urmărire penală, autoritățile presupunând rezonabil că victimele ar putea părăsi țara, având în vedere modul de viață al acestora (*Schatschaschwili c. Germaniei*).

Experți sunt, de regulă, tratați, prin articolul 6 § 3d, ca orice alți martori (*Mirilashvili*, §§ 200-209) și nu sunt obligați să respecte criteriul neutralității. Cu toate acestea, în anumite circumstanțe, Curtea a constatat că absența neutralității unui expert poate ridica o problemă, de exemplu, în cazul în care un expert desemnat de instanță sau un expert de stat este într-o poziție mai privilegiată comparativ cu apărarea, sau un expert privat chemat de partea apărării (*Boenisch, Brandstetter*). Testarea neutralității expertului pare a fi mai strictă pentru reclamant decât testul de imparțialitate, în temeiul articolului 6 § 1, necesitând dovezi privind părtinirea expertului în cadrul testului subiectiv, și nu doar în cadrul unui test obiectiv (*Brandstetter*).⁸²

În circumstanțe excepționale, cum ar fi schimbarea radicală a declarațiilor expertului desemnat de instanță în cadrul aceleiași audieri, poate apărea o problemă de echitate, dacă instanța nu permite apărării să-și definească poziția și nu consideră necesar să cheme un alt expert suplimentar pentru audiere, înlocuind expertul, evident, incompetent (*G.B. c. Franței*)⁸³.

Poate fi dificil să se conteste un raport de expertiză fără asistența altui expert în domeniul relevant. Astfel, simplul drept al apărării de a solicita instanței să efectueze o altă expertiză nu este suficient. Pentru a exercita efectiv acest drept, apărarea trebuie să aibă aceeași oportunitate de a-și prezenta propriile „probe cu experți” (*Khodorkovskiy și Lebedev c. Rusiei*, § 731). Cu toate acestea, rămâne neclar în ce măsură Convenția poate impune acoperirea cheltuielilor anumitor experți (esențiale pentru soluționarea cauzei) în cadrul sistemului de asistență juridică garantată de stat.

Dreptul de a chema martorii apărării este uneori interpretat într-un sens mai larg, ca un drept la apărare prin colectarea și prezentarea altor probe justificative, cum ar fi documente, rapoarte de expertiză etc. Întrucât revine primar instanțelor naționale să decidă dacă astfel de dovezi propuse de apărare sunt necesare și concludente, Curtea de la Strasbourg poate să nu fie de acord cu deciziile lor de a respinge sau admite probe, în cazul în care: a) aceste decizii nu sunt suficient de motivate; b) probele justificative pot, într-adevăr, să submineze serios argumentele acuzării; și c) baza probatorie a fondului acuzării este slabă (*V.D. c. României*, §§ 107-116).

În cazul în care rezultatele unei expertize sunt esențiale pentru soluționarea cauzei, apărarea poate avea dreptul nu numai la contestarea concluziilor

---

82. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 4.2, Tribunal imparțial; și secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

83. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor; și secțiunea 9.1.2, Timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării.

raportului de expertiză în instanță, dar și să participe efectiv la elaborarea expertizei la faza de urmărire penală, de exemplu, adresând experților întrebări suplimentare (*Cottin c. Belgiei*, §§ 31-33; *Mantovanelli c. Franței*, §§ 31-36).

Audierea martorilor: nu există o încălcare

- ▶ Investigarea la locul faptelor a fost organizată de organele de urmărire pentru a interoga martorii principali în străinătate în prezența avocatului acuzatului, fără a putea ulterior asigura prezența martorilor în instanță de judecată (*Solakov; Butkevičius*, dec.).
- ▶ Martorul principal din străinătate, care nu a fost audiat în procesul de judecare, ci audiat în străinătate de judecătorul de instrucție în prezența unui avocat al apărării (*Šmajl c. Sloveniei*).
- ▶ Absența unui martor principal din străinătate în ședință într-un caz de crimă organizată – folosirea înregistrărilor video ale audierilor obținute la faza de urmărire penală însoțită de încercări reale de a asigura prezența, inclusiv măsuri de cooperare internațională, toate considerate a fi factori de „contra-echilibrare” suficienți (*Chmura c. Poloniei*).
- ▶ Referința la declarațiile anterioare ale unor martori aflați în străinătate, (spitalizați) la motivarea condamnării, coroborată cu alte probe (*Garofolo c. Elveției*, dar consultați *Prăjină c. României*).
- ▶ Cererea acuzatului de citare a unui martor principal din străinătate, adresată tardiv în ședința de judecată (*Solakov*).
- ▶ Trei martori principali – toate presupuse victime ale unui viol – care refuză să apară în proces pentru a evita tulburările mintale grave prin confruntarea cu autorul, mărturiile fiind înregistrate la faza de urmărire penală și folosite pentru condamnare (*Scheper c. Olandei*, dec.).
- ▶ Absența unui martor principal la ședința de judecată – victimă minoră a unei tentative de viol – cu admiterea ca probe a proceselor-verbale de confruntare la faza de urmărire penală (*Aigner c. Austriei*).
- ▶ Absența unui martor-cheie la ședința de judecată – victimă minoră a unui abuz sexual din partea unui profesor – audierea căreia a fost înregistrată video la faza de urmărire penală și în prezența avocatului apărării, acele probe servind la condamnarea profesorului (*S.N. c. Suediei*, dec.).
- ▶ Absența unui martor-cheie la ședința de judecată – victimă minoră a abuzului sexual – fiind disponibile înregistrările video ale audierii la faza de investigare coroborate cu rapoartele experților și alte probe care confirmă vinovăția (*D.T. c. Olandei*).

- ▶ Sinuciderea unui martor principal înainte de judecată, a cărei declarație anterioară a fost luată în considerare ca element decisiv al unei probe incriminatorii, contrabalansate de diferite măsuri de protecție procedurală (*Al-Khawaja și Tahery*).
- ▶ Admiterea declarațiilor anterioare procesului ale unui martor secundar decedat, împreună cu „factori de contra-echilibrare”, inclusiv instrucțiuni clare în adresa juriului (*Beggs c. Regatului Unit (nr. 2)*).
- ▶ Martor principal (victimă a unui viol), care a decedat înainte de proces, condamnarea fiind bazată pe declarația sa scrisă în fața poliției și coroborată cu alte probe, inclusiv urmele spermei reclamantului pe corpul său (*Mika c. Suediei, dec.*).
- ▶ Instanță de recurs, care hotărăște la propria discreție cu privire la relevanța citării anumitor martori, fără a reevalua constatările în fapt ale instanței inferioare (*Perna*).
- ▶ Martor anonim secundar, care a fost interogat în procedurile de apel în prezența avocatului acuzatului (*Doorson, dar consultați Kostovski*).
- ▶ Interogarea unui martor anonim într-o cameră separată, astfel încât judecătorul și juriul să-l poată observa, odată ce apărarea comunica cu martorul prin intermediul unei legături audio care distorsiona vocea (*Pesukic c. Elveției*).
- ▶ Admiterea mărturiilor unor martori anonimi în timpul proceselor legate de crima organizată, din cauza fricii rezonabile a martorilor privind repercusiunile (*Ellis și Simms c. Regatului Unit și Martin c. Regatului Unit; Scholer c. Germaniei*).
- ▶ Refuzul unui martor principal de a răspunde la întrebările apărării la ședința de judecată – referința la declarațiile anterioare (de la faza de investigare), care au fost examinate cu atenție de instanță în ceea ce privește caracterul veridic, plus alți „factori de contra-echilibrare” (*Sievert c. Germaniei*).
- ▶ Confruntare între acuzat și un martor secundar, făcută în lipsa unui avocat la faza de urmărire penală și imposibilitatea ulterioară de a-l localiza, odată ce declarațiile martorului au fost citate în hotărâre, dar nu au construit exclusiv baza condamnării (*Isgro*).
- ▶ O poziție procesuală mai privilegiată, de care a beneficiat un expert desemnat de instanță, care a fost considerat „neutru”, în pofida faptului că era membru al instituției care a inițiat un raport asupra activităților de afaceri, declanșând urmărirea penală împotriva acestuia (*Brandstetter; dar consultați Boenisch*).

9.4. Dreptul la un traducător sau interpret

Există o anumită suprapunere între această dispoziție și dreptul la proceduri contradictorii și la egalitatea armelor, care constituie elemente implicite ale unui proces echitabil, în temeiul articolului 6 § 1⁸⁴, dreptul la notificare cu privire la acuzație într-o limbă pe care acuzatul o înțelege (*Brozicek*)⁸⁵, dreptul la timpul și mijloacele adecvate pentru pregătirea apărării, în temeiul articolului 6 § 3b și dreptul la reprezentare juridică, în temeiul sub-alineatului (c) (*Quaranta; Czekalla*)⁸⁶.

Această dispoziție garantează dreptul la traducere sau interpretare gratuită pentru o persoană care nu înțelege limba vorbită în instanță, deși nu este necesară asistența juridică în limba maternă (*Brozicek c. Italiei*, §§ 38-46). Dacă traducerea sau interpretarea este refuzată, revine autorităților să demonstreze că acuzatul are suficiente limbi oficiale ale procesului (*Brozicek*).

Traducerea sau interpretarea gratuită trebuie asigurată la un nivel suficient să garanteze un proces echitabil (*Cuscani c. Regatului Unit*, §§ 38-40).

Sarcina judecătorului de primă instanță este de a demonstra o diligență maximă în constatarea faptului că absența unui traducător ori interpret nu ar prejudicia participarea deplină a reclamantului la examinarea chestiunilor de importanță esențială pentru acesta (*Cuscani*). Această obligație a autorităților nu se limitează doar la desemnarea unui traducător ori interpret, ci și la exercitarea unui control adecvat asupra calității interpretării (*Cuscani; Kamasinski*).

Dreptul la un traducător sau interpret: încălcare

- ▶ Un cetățean german, acuzat în limba italiană, folosită în instanță, căruia nu i s-a oferit o traducere în limba natală, atunci când nu exista nici o dovadă că el ar fi înțeles suficient fondul acuzației (*Brozicek*).
- ▶ Judecător de primă instanță, care nu a demonstrat o diligență maximă la constatarea dificultăților de înțelegere a limbii oficiale în instanță din partea unui italian, judecat în Regatul Unit pentru delikte fiscale (*Cuscani*).
- ▶ Absența reprezentării juridice adecvate a unor străini, care au dificultăți de a înțelege limba vorbită în instanță (*Quaranta; Czekalla*)⁹⁷.

84. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 5.1.1, Principiul contradictorialității; și secțiunea 5.1.2, Egalitatea armelor.

85. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 9.1.1, Notificarea acuzației.

86. De asemenea, consultați mai sus secțiunea 9.2, Reprezentare juridică sau apărare în persoană.

Articolul 6 § 3e se extinde asupra traducerii unor anumite materiale, dar nu a tuturor documentelor relevante; el include numai traducerea sau interpretarea unor documente sau declarații, cum ar fi actul de învinuire, rechizitoriul, declarația unui martor principal etc., care sunt necesare pentru ca acuzatul să beneficieze de un proces echitabil (*Kamasinski*).

Prin urmare, este esențial ca traducerea sau interpretarea gratuită pentru un străin să fie complementată în modul corespunzător prin asistență juridică de calitate (*Quaranta; Czekalla*).

Cuvântul „gratuit” înseamnă că autoritățile nu pot recupera costurile de interpretare la finalizarea procedurilor, indiferent de rezultatul acestora (*Işyar c. Bulgariei*, §§ 46-49).

Aparent, imposibilitatea de a înțelege sau a vorbi, din cauza unei dizabilități fizice, a unei vârste fragede sau înaintate, poate implica, de asemenea, și aplicarea garanțiilor articolului 6 § 3e, chiar dacă, după cauza *T. și V. c. Regatului Unit*, această problemă ar putea fi mai bine analizată din punct de vedere al echității generale, conform alineatului 1 și al principiului privind participarea efectivă, ca element al acestui din urmă aspect (*Stanford*, dec.).

Dreptul la un traducător sau interpret: nu există o încălcare

- ▶ Interpretarea orală a acuzații împotriva unui cetățean străin, care nu cunoaște limba oficială a instanței (*Kamasinski*).
- ▶ Traficant, în Franța, suspectat de trafic de heroină și interogat de un ofițer de frontieră suedez, fără interpret, în timpul primei audieri la punctul de trecere a frontierei, ofițerul vorbind bine limba franceză (*Diallo c. Suediei*, dec.).
- ▶ Reclamant, care vorbește numai limba lituaniană și limba rusă, judecat în Polonia și asistat de un avocat care vorbește numai limba poloneză – neîncălcare, deoarece un traducător a fost prezent în timpul audierilor și a întâlnirilor cu avocatul (*Pugžlys c. Poloniei*).

Lista hotărârilor/deciziilor

Cauzele sunt citate, indicând-se data adoptării hotărârii sau, după caz, a deciziei. Fiecare hotărâre și decizie apare în prezentul index, odată ce s-a făcut referire la ele în text. Consultați baza de date online HUDOC, <http://hudoc.echr.coe.int/>, pentru informații suplimentare.

<i>A. c. Regatului Unit</i> , 17 decembrie 2002	43, 44
<i>A. și alții c. Regatului Unit</i> , [MC] 19 februarie 2009	67, 68
<i>A. Menarini Diagnostics S.R.L. c. Italiei</i> , 27 septembrie 2011	49
<i>Adamkiewicz c. Poloniei</i> , 2 martie 2010	57
<i>Adolf c. Austriei</i> , 26 martie 1982	124
<i>Agosi c. Regatului Unit</i> , 24 octombrie 1986	122
<i>Agurdino S.R.L. c. Republicii Moldova</i> , 29 octombrie 2013	108, 109
<i>Ahtinen c. Finlandei</i> , 23 septembrie 2008	23
<i>Aigner c. Austriei</i> , 10 mai 2012	149, 153
<i>Airey c. Irlandei</i> , 9 octombrie 1979	31, 41, 42
<i>Al-Adsani c. Regatului Unit</i> , 21 noiembrie 2001	22, 43, 44
<i>Albert și Le Compte c. Belgiei</i> , 10 februarie 1983	32, 136
<i>Albu și alții c. României</i> , 10 mai 2012	13, 112, 113, 114
<i>Aleksandr Zaichenko c. Rusiei</i> , 18 februarie 2010	28, 92, 140
<i>Alenka Pečnik c. Sloveniei</i> , 27 septembrie 2012	58, 59
<i>Al-Khawaja și Tahery c. Regatului Unit</i> , [MC] 15 decembrie 2011	67, 147, 148, 150, 154
<i>Allan Jacobsson c. Suediei (nr. 2)</i> , 19 februarie 1998	76, 77, 104
<i>Allan c. Regatului Unit</i> , 17 iulie 2003	93, 102, 104, 105
<i>Allen c. Regatului Unit</i> , dec. 10 septembrie 2002	95
<i>Allenet de Ribemont c. Franței</i> , 10 februarie 1995	121, 122, 126
<i>Antică și compania „R” c. României</i> , 2 martie 2010	109
<i>Antoine c. Regatului Unit</i> , dec. 13 mai 2003	23
<i>Arma c. Franței</i> , 8 martie 2007	34
<i>Arnolin c. Franței</i> , 9 ianuarie 2007	46
<i>Arrigo și Vella c. Maltei</i> , dec. 10 mai 2005	124, 125
<i>Artico c. Italiei</i> , 13 mai 1980	134, 139, 140, 143
<i>Ashendon și Jones c. Regatului Unit</i> , dec. 13 septembrie 2011	122, 124

<i>Ashingdane c. Regatului Unit</i> , 28 mai 1985	15, 31, 33, 35
<i>Ashot Harutyunyan c. Armeniei</i> , 15 iunie 2010	73, 81, 92, 100, 124
<i>Assanidze c. Georgiei</i> , 8 aprilie 2004	47
<i>Atanasova c. Bulgariei</i> , 2 octombrie 2008	38
<i>Axen c. Germaniei</i> , 8 decembrie 1983	75, 79, 82, 83
<i>Avocați parteneri, a.s. c. Slovaciei</i> , 16 iunie 2009	38
<i>B. și P. c. Regatului Unit</i> , 24 aprilie 2001	82
<i>B. c. Austriei</i> , 28 martie 1990	119
<i>Baggetta c. Italiei</i> , 25 iunie 1987	117
<i>Bąkowska c. Poloniei</i> , 12 ianuarie 2010	36
<i>Balsytė-Lideikienė c. Lituaniei</i> , 4 noiembrie 2008	151
<i>Baltiņš c. Letoniei</i> , 8 ianuarie 2013	91, 92
<i>Bannikova c. Rusiei</i> , 4 noiembrie 2010	87, 88, 90, 91, 92
<i>Baraona c. Portugaliei</i> , 8 iulie 1987	20, 21, 118
<i>Barberà, Messegue și Jabardo c. Spaniei</i> , 6 decembrie 1988	63, 93
<i>Barsom și Varli c. Suediei</i> , dec. 4 ianuarie 2008	145
<i>Batsanina c. Rusiei</i> , 26 mai 2009	70, 73
<i>Baturlova c. Rusiei</i> , 19 aprilie 2011	57
<i>Beckles c. Regatului Unit</i> , 8 octombrie 2002	97, 101
<i>Beggs c. Regatului Unit</i> , 6 noiembrie 2012	149, 154
<i>Beian c. României (nr. 1)</i> , 6 decembrie 2007	46
<i>Belilos c. Elveției</i> , 29 aprilie 1988	50, 53, 54
<i>Bellizzi c. Maltei</i> , 21 iunie 2011	49, 60
<i>Bentham c. Olandei</i> , 20 octombrie 1985	17, 18, 21, 32, 50, 52
<i>Berlinski c. Poloniei</i> , 20 iunie 2002	95
<i>Bernard c. Franței</i> , 23 aprilie 1998	13, 63, 112
<i>Bertuzzi c. Franței</i> , 13 februarie 2003	42
<i>Bezmyannaya c. Rusiei</i> , 22 decembrie 2009	34
<i>Birutis și alții c. Lituaniei</i> , 28 martie 2002	148, 150, 151
<i>Bobrova c. Rusiei</i> , 17 noiembrie 2005	46
<i>Bocellari și Rizza c. Italiei</i> , 13 noiembrie 2007	83

<i>Boenisch c. Austriei</i> , 6 mai 1985	70, 72, 73, 135, 136, 146, 151, 152, 154
<i>Bogonos c. Rusiei</i> , dec. 5 februarie 2004	37, 75, 79
<i>Bogumil c. Portugaliei</i> , 7 octombrie 2008	101, 103, 137, 143
<i>Bohmer c. Germaniei</i> , 3 octombrie 2002	122
<i>Bonzi c. Elveției</i> , dec. 12 iulie 1978	134, 136, 141, 142, 143, 144
<i>Borg c. Maltei</i> , 12 ianuarie 2016	114
<i>Borgers c. Belgiei</i> , 30 octombrie 1991	70
<i>Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi c. Irlandei</i> , [MC] 30 iunie 2005	12
<i>Botmeh și Alami c. Regatului Unit</i> , 7 iunie 2007	66
<i>Boulois c. Luxemburgului</i> , 14 decembrie 2010	22
<i>Bracci c. Italiei</i> , 13 octombrie 2005	16, 146
<i>Brandstetter c. Austriei</i> , 28 august 1991	64, 68, 70, 72, 73, 135, 136, 146, 151, 152, 154
<i>Brennan c. Regatului Unit</i> , 16 octombrie 2002	141, 142, 143
<i>Bricmont c. Belgiei</i> , 7 iulie 1989	65, 73, 135
<i>Brožicek c. Italiei</i> , 19 decembrie 1989	130, 131, 155
<i>Brumărescu c. României</i> , 28 octombrie 1999	12, 45
<i>Brusco c. Franței</i> , 14 octombrie 2010	102, 103
<i>Buchholz c. Germaniei</i> , 6 mai 1981	116
<i>Burdov c. Rusiei (nr. 2)</i> , 7 mai 2002	46, 47, 48, 116
<i>Butkevičius c. Lituaniei</i> , dec. 28 noiembrie 2000, hotărâre din 26 martie 2002, ...	61, 122, 123, 126, 147, 153
<i>Bykov c. Rusiei</i> , [MC] 10 martie 2009	86, 102, 104, 105, 110
<i>C.B. c. Austriei</i> , 4 aprilie 2013	68
<i>C.G.I.L. și Cofferati c. Italiei</i> , 24 februarie 2009	43, 44
<i>Cakir c. Turciei</i> , 4 iunie 2013	38, 39
<i>Campbell și Fell c. Regatului Unit</i> , 28 iunie 1984	24, 25, 27, 41, 49, 52, 54, 55, 82, 83, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139
<i>Capuano c. Italiei</i> , 25 iunie 1987	117
<i>Caraian c. României</i> , 23 iunie 2015	123
<i>Cherepkov c. Rusiei</i> , 25 ianuarie 2000	22
<i>Chesne c. Franței</i> , 22 aprilie 2010	62
<i>Chevrol c. Franței</i> , 13 februarie 2003	18, 33, 108

<i>Chmura c. Poloniei</i> , 3 aprilie 2012.....	148, 153
<i>Clarke c. Regatului Unit</i> , dec. 25 august 2005.....	52
<i>Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif stop Melox et Mox c. Franței</i> , 12 iunie 2007.....	40
<i>Colozza c. Italiei</i> , 12 februarie 1995.....	80
<i>Comingersoll S.A. c. Portugaliei</i> , [MC] 6 aprilie 2000.....	33
<i>Cooper c. Regatului Unit</i> , 16 februarie 2003.....	50, 52, 55
<i>Corcuff c. Franței</i> , 4 octombrie 2007.....	73
<i>Cordova c. Italiei</i> , 30 ianuarie 2003.....	43, 44
<i>Cornelis c. Olandei</i> , dec. 25 mai 2004.....	111, 112
<i>Cottin c. Belgiei</i> , 2 iunie 2005.....	153
<i>Cudak c. Lituaniei</i> , [MC] 23 martie 2010.....	43
<i>Cuscani c. Regatului Unit</i> , 24 septembrie 2002.....	155
<i>Czekalla c. Portugaliei</i> , 10 octombrie 2002.....	143, 155, 156
<i>D.T. c. Olandei</i> , dec. 2 aprilie 2013.....	149, 153
<i>Dachar c. Franței</i> , 10 octombrie 2000.....	47
<i>Daktaras c. Lituaniei</i> , dec. 11 ianuarie 2000, hotărâre din 10 octombrie 2000.....	51, 54, 57, 59, 73, 121, 124, 125, 126
<i>Dallos c. Ungariei</i> , 1 martie 2001.....	29, 129, 130, 131, 132
<i>Dassa Foundation c. Liechtensteinului</i> , 10 iulie 2007.....	97, 125
<i>Dattel (nr. 2) c. Luxemburgului</i> , 30 iulie 2009.....	37, 38
<i>Daud c. Portugaliei</i> , 21 iulie 1998.....	143
<i>Davran c. Turciei</i> , 3 noiembrie 2009.....	37
<i>Dayanan c. Turciei</i> , 13 octombrie 2009.....	14, 139, 142, 144
<i>De Clerk c. Belgiei</i> , 25 septembrie 2007.....	118
<i>De Cubber c. Belgiei</i> , 26 octombrie 1984.....	57, 59
<i>Delcourt c. Belgiei</i> , 7 ianuarie 1970.....	17, 28, 29, 32
<i>Demicoli c. Maltei</i> , 27 august 1991.....	24
<i>Demir și Baykara c. Turciei</i> , [MC] 12 noiembrie 2008.....	12
<i>Deumeland c. Germaniei</i> , 29 mai 1986.....	20
<i>Deweer c. Belgiei</i> , 27 februarie 1979.....	16, 32
<i>Diallo c. Suediei</i> , dec. 5 ianuarie 2010.....	156

<i>Diennet c. Franței</i> , 26 septembrie 1995	77, 79, 83
<i>DMD Group, a.s. c. Slovaciei</i> , 5 octombrie 2010	13, 50, 54
<i>Doorson c. Olandei</i> , 23 iunie 1996	67, 150, 154
<i>Dowsett c. Regatului Unit</i> , 24 iunie 2003	66, 135
<i>Dubus S.A. c. Franței</i> , 11 iunie 2009	53
<i>Dvorski c. Croației</i> , [MC] 20 octombrie 2015	142
<i>Eckle c. Germaniei</i> , 15 iulie 1982	28, 116
<i>Edwards c. Regatului Unit</i> , 16 decembrie 1992	65
<i>Edwards și Lewis c. Regatului Unit</i> , 27 octombrie 2004	67, 91
<i>Ekbatani c. Suediei</i> , 26 mai 1988	64, 74, 77, 78
<i>Ekeberg și alții c. Norvegiei</i> , 31 iulie 2007	61
<i>El Haski c. Belgiei</i> , 25 septembrie 2012	106
<i>Ellis și Simms c. Regatului Unit</i> , dec. 25 aprilie 2012	148, 154
<i>Engel și alții c. Olandei</i> , 8 iunie 1976	17, 20, 24, 26, 27, 51, 138
<i>Ensslin și alții c. Germaniei</i> , dec. 8 iulie 1978	139, 144
<i>Eshonkulov c. Rusiei</i> , 15 ianuarie 2015	123
<i>Esposito c. Italiei</i> , dec. 9 septembrie 2002	44
<i>Ettl c. Austriei</i> , 23 aprilie 1987	50, 51
<i>Eurofinacom c. Franței</i> , dec. 22 iunie 2000	89, 91
<i>Ezeh și Connors c. Regatului Unit</i> , 9 octombrie 2003	25, 26, 27, 28, 138, 141
<i>Farhi c. Franței</i> , 16 ianuarie 2007	58, 59
<i>Fatullayev c. Azerbaidjanului</i> , 22 aprilie 2010	125
<i>Fayed c. Regatului Unit</i> , 21 septembrie 1994	22
<i>Ferreira Alves (nr. 3) c. Portugaliei</i> , 21 iunie 2007	69
<i>Fitt c. Regatului Unit</i> , 16 februarie 2000	66, 67, 68
<i>Fociac c. României</i> , 3 februarie 2005	47, 48
<i>Fogarty c. Regatului Unit</i> , 21 noiembrie 2001	12, 43, 44
<i>Fomin c. Moldovei</i> , 11 octombrie 2011	108
<i>Foti c. Italiei</i> , 10 decembrie 1982	28
<i>Foucher c. Franței</i> , 18 martie 1997	15, 64, 71, 73, 74, 134, 135, 137, 138, 141
<i>Franz Fischer c. Austriei</i> , 6 mai 2003	29

<i>Fredin c. Suediei</i> , 18 februarie 1991	21
<i>Fruni c. Slovaciei</i> , 21 iunie 2011	51
<i>Fuklev c. Ucrainei</i> , 7 iunie 2005	47
<i>Funke c. Franței</i> , 25 februarie 1993	93, 95
<i>G. c. Regatului Unit</i> , dec. 30 august 2011	13, 112, 124, 127
<i>G.B. c. Franței</i> , 2 octombrie 2001	70, 73, 133, 135
<i>Gabrielyan c. Armeniei</i> , 10 aprilie 2012	145
<i>Gäfgen c. Germaniei</i> , [MC] 1 iunie 2010	63, 92, 94, 101, 103, 104
<i>Galstyan c. Armeniei</i> , 15 noiembrie 2007	144
<i>Ganci c. Italiei</i> , 30 octombrie 2003	22, 31, 32
<i>Gani c. Spaniei</i> , 19 februarie 2013	148
<i>Ganusauskas c. Lituaniei</i> , dec. 7 septembrie 1999	29
<i>García Hernández c. Spaniei</i> , 16 noiembrie 2010	15, 78, 149
<i>García Ruiz c. Spaniei</i> , 21 ianuarie 1999	109, 110
<i>Garofolo c. Elveției</i> , 2 aprilie 2013	149, 150, 153
<i>Gea Catalan c. Spaniei</i> , 10 februarie 1995	131, 132
<i>Geerings c. Olandei</i> , 1 martie 2007	99, 123, 127
<i>Georgiadis c. Greciei</i> , 29 mai 1997	18, 19
<i>Georgios Papageorgiou c. Greciei</i> , 9 mai 2003	66, 67
<i>Gerasimov și alții c. Rusiei</i> , 1 iulie 2014	47, 48
<i>Gheorghe c. României</i> , 15 martie 2007	119
<i>Gillow c. Regatului Unit</i> , 24 noiembrie 1986	21, 60
<i>Gladyshev c. Rusiei</i> , 30 iulie 2009	101
<i>Göç c. Turciei</i> , [MC] 11 iulie 2002	76
<i>Gogitidze și alții c. Georgiei</i> , 12 mai 2015	97, 99, 100, 127
<i>Golder c. Regatului Unit</i> , 21 februarie 1975	12, 31, 32, 33
<i>Golubev c. Rusiei</i> , dec. 9 noiembrie 2006	81
<i>Golubović c. Croației</i> , 27 noiembrie 2012	58
<i>Gorou (nr. 2) c. Greciei</i> , 20 martie 2009	109
<i>Grădinar c. Moldovei</i> , 8 aprilie 2008	22
<i>Granger c. Regatului Unit</i> , 28 martie 1990	41, 42, 139, 142, 144

<i>Grayson și Barnham c. Regatului Unit</i> , 23 septembrie 2008.....	98, 100, 127
<i>Gregacevic c. Croației</i> , 10 iulie 2012.....	135
<i>Guincho c. Portugaliei</i> , 10 iulie 1984.....	116, 117, 119
<i>Gülmez c. Turciei</i> , 20 mai 2008.....	22
<i>Gusak c. Rusiei</i> , 7 iunie 2011.....	75
<i>Gutfreund c. Franței</i> , 12 iunie 2003.....	19
<i>Güveç c. Turciei</i> , 20 ianuarie 2009.....	29
<i>Guzzardi c. Italiei</i> , 6 noiembrie 1980.....	27
<i>H. c. Belgiei</i> , 30 noiembrie 1987.....	18, 20, 49, 50, 51, 69, 107
<i>H. c. Franței</i> , 24 octombrie 1989.....	115
<i>H. c. Regatului Unit</i> , 18 octombrie 1985.....	35, 117
<i>H. c. Regatului Unit</i> , 8 iulie 1987.....	117, 118
<i>Hadjianastassiou c. Greciei</i> , 16 decembrie 1992.....	31, 35, 37, 109, 135, 137
<i>Håkansson și Sturesson c. Suediei</i> , 21 februarie 1990.....	21
<i>Hakobyan și alții c. Armeniei</i> , 10 aprilie 2012.....	135
<i>Harabin c. Slovaciei</i> , 20 noiembrie 2012.....	58
<i>Hatton și alții c. Regatului Unit</i> , [MC] 8 iulie 2003.....	18, 34
<i>Hauschildt c. Danemarcei</i> , 24 mai 1989.....	57, 61, 123, 125
<i>Heglas c. Republicii Cehe</i> , 1 martie 2007.....	105, 110
<i>Hennings c. Germaniei</i> , 16 decembrie 1992.....	132
<i>Henryk Urban și Ryszard Urban c. Poloniei</i> , 30 noiembrie 2010.....	13, 53, 56
<i>Hiro Bilani c. Spaniei</i> , 9 decembrie 1994.....	107
<i>Hirvisaari c. Finlandei</i> , 27 septembrie 2001.....	33, 107, 108, 109
<i>Holm c. Suediei</i> , 25 noiembrie 1993.....	59
<i>Hornsby c. Greciei</i> , 19 martie 1997.....	11, 12, 31, 45, 46
<i>Hummatov c. Azerbaidjanului</i> , 29 noiembrie 2007.....	83
<i>Ibrahim și alții c. Regatului Unit</i> , [MC] 13 septembrie 2016.....	53, 92, 94, 102, 104, 129, 139
<i>Ibrahim Gürkan c. Turciei</i> , 3 iulie 2012.....	53, 54
<i>Idalov c. Rusiei</i> , [MC] 22 mai 2012.....	38
<i>Igor Vasilchenko c. Rusiei</i> , 3 februarie 2011.....	75
<i>Igual Coll c. Spaniei</i> , 10 martie 2009.....	77

<i>Imbrioscia c. Elveției</i> , 24 noiembrie 1993	14
<i>Incal c. Turciei</i> , 9 iunie 1998	53, 55
<i>Isgrò c. Italiei</i> , 19 februarie 1991	140, 149, 154
<i>Ismoilov și alții c. Rusiei</i> , 24 aprilie 2008	125
<i>Ișyar c. Bulgariei</i> , 20 noiembrie 2008	156
<i>Ivanovski c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”</i> , 21 ianuarie 2016	57
<i>J.B. c. Elveției</i> , 3 mai 2001	96
<i>Jalloh c. Germaniei</i> , 11 iulie 2006	63, 92, 93, 101, 103
<i>Jankauskas c. Lituaniei</i> , dec. 16 decembrie 2003	39, 40
<i>Janosevic c. Suediei</i> , 23 iulie 2002	23, 27
<i>Jasiūnienė c. Lituaniei</i> , 6 martie 2003	21, 47
<i>Jędrzejczak c. Poloniei</i> , 11 ianuarie 2011	38, 40
<i>Jodko c. Lituaniei</i> , dec. 7 septembrie 1999	35, 37, 40, 84, 85, 109
<i>John Murray c. Regatului Unit</i> , 8 februarie 1996	102, 137, 139, 141, 144,
<i>Jones și alții c. Regatului Unit</i> , 14 ianuarie 2014	43, 44
<i>Jorgic c. Germaniei</i> , 12 iulie 2007	51
<i>Judecător c. Regatului Unit</i> , dec. 8 februarie 2011	109
<i>Julin c. Estoniei</i> , 29 mai 2012	32, 34, 35, 39
<i>Kaada c. Germaniei</i> , 12 noiembrie 2015	123
<i>Kaciu și Kotorri c. Albaniei</i> , 25 iunie 2013	101
<i>Kamasinski c. Austriei</i> , 19 decembrie 1989	131, 132, 134, 135, 136, 137, 155, 156
<i>Karalevičius c. Lituaniei</i> , dec. 6 iunie 2002	13, 64, 109, 112
<i>Karatas și Sari c. Franței</i> , 16 mai 2002	139, 142
<i>Kari-Pekka Pietiläinen c. Finlandei</i> , 22 septembrie 2009	39
<i>Kart c. Turciei</i> , 3 decembrie 2009	35
<i>Keskinen și Veljekset Keskinen Oy c. Finlandei</i> , 5 iunie 2012	79
<i>Khan c. Regatului Unit</i> , 12 mai 2000	11, 12, 63, 66, 94, 104, 110
<i>Khodorkovskiy (nr. 2) c. Rusiei</i> , dec. 8 noiembrie 2011	50, 68, 69, 71, 136, 151, 152
<i>Khoniakina c. Georgiei</i> , 19 iunie 2012	60

<i>Khudobin c. Rusiei</i> , 26 octombrie 2006.....	85, 86, 87, 89, 90
<i>Kleyn și alții c. Olandei</i> , 6 mai 2003	57, 59, 60
<i>Klimentyev c. Rusiei</i> , 16 noiembrie 2006.....	149
<i>Klouvi c. Franței</i> , 30 iunie 2011	123, 126
<i>Koenig c. Germaniei</i> , 28 iunie 1978;.....	21, 116
<i>Kolegovy c. Rusiei</i> , 1 martie 2012.....	75
<i>Kolomiyets c. Rusiei</i> , 22 februarie 2007.....	118
<i>Konstas c. Greciei</i> , 24 mai 2011	126
<i>Koottummel c. Austriei</i> , 10 decembrie 2009.....	76
<i>Kostovski c. Olandei</i> , 20 noiembrie 1989.....	146, 150, 151, 154
<i>Kouzmin c. Rusiei</i> , 18 martie 2010	121, 122
<i>Kovalev c. Rusiei</i> , 10 mai 2007.....	75
<i>Krastyo Damyanov Krastev c. Bulgariei</i> , 15 mai 2012	36, 37, 40
<i>Krepovskij c. Lituaniei</i> , dec. 20 aprilie 1999.....	133, 139, 144, 147
<i>Kremzow c. Austriei</i> , 21 septembrie 1993	75, 77, 78, 79
<i>Kreuz c. Poloniei</i> , 19 iunie 2001.....	31, 37, 39, 40
<i>Krombach c. Franței</i> , 13 februarie 2001	80
<i>Kudła c. Poloniei</i> , 26 octombrie 2000	115, 120
<i>Kugler c. Austriei</i> , 14 octombrie 2010	79
<i>Kulikowski c. Poloniei</i> , 19 mai 2009.....	36, 38
<i>Kunashko c. Rusiei</i> , 17 decembrie 2009.....	47, 48
<i>Kurup c. Danemarcei</i> , dec. 10 iulie 1985	67, 134, 136, 141, 142, 143, 144, 150
<i>Kuvikas c. Lituaniei</i> , 27 iunie 2006	119, 120
<i>Kyprianou c. Ciprului</i> , [MC] 15 decembrie 2005.....	25, 26, 56, 57, 61, 125
<i>Lagutin și alții c. Rusiei</i> , 24 aprilie 2014.....	87
<i>Larin c. Rusiei</i> , 20 mai 2010.....	41
<i>Laska și Lika c. Albaniei</i> , 20 aprilie 2010.....	107, 111, 140
<i>Lasmane c. Letonia</i> , dec. 6 iunie 2002	23
<i>Latimer c. Regatului Unit</i> , dec. 31 mai 2005.....	102, 104, 144
<i>Lavents c. Letoniei</i> , 28 noiembrie 2002.....	50, 52, 56, 61, 122, 124
<i>Layijov c. Azerbaidjanului</i> , 10 aprilie 2014.....	111

<i>Le Compte, Van Leuven și De Meyere c. Belgiei</i> , 23 iunie 1981	32, 60
<i>Lee Davies c. Belgiei</i> , 28 iulie 2009	104, 105
<i>Legrand c. Franței</i> , 26 mai 2011	46
<i>Lenskaya c. Rusiei</i> , 29 ianuarie 2009	45
<i>Levinta c. Moldovei</i> , 16 decembrie 2008.....	100
<i>Liakopoulou c. Greciei</i> , 24 mai 2006.....	38
<i>Liebreich c. Germaniei</i> , dec. 8 ianuarie 2008.....	80, 81
<i>Lisica c. Croației</i> , 25 februarie 2010	111
<i>Lithgow și alții c. Regatului Unit</i> , 8 iulie 1986	35, 51, 55
<i>Loiseau c. Franței</i> , 18 noiembrie 2003	21
<i>Luca c. Italiei</i> , 27 februarie 2001	146
<i>Luka c. României</i> , 21 iulie 2009	53, 54
<i>Lutsenko c. Ucrainei</i> , 18 decembrie 2008	94, 103
<i>Lutz c. Germaniei</i> , 25 august 1987	122, 124, 125, 126
<i>M.P.P. „Golub” c. Ucrainei</i> , 18 octombrie 2005	39
<i>Magee c. Regatului Unit</i> , 6 iunie 2000	102
<i>Maggio și alții c. Italiei</i> , 31 mai 2011	46
<i>Makhfi c. Franței</i> , 19 octombrie 2004	71
<i>Maktouf și Damjanovič c. Bosnia și Herțegovina</i> , [MC] 18 iulie 2013	55
<i>Malininas c. Lituaniei</i> , 1 iulie 2008	88, 90
<i>Mamatkulov și Askarov c. Turciei</i> , 4 februarie 2005	26, 64, 85, 105
<i>Mantovanelli c. Franței</i> , 18 martie 1997	72, 153
<i>Marcello Viola c. Italiei</i> , 5 octombrie 2006	81
<i>Marckx c. Belgiei</i> , 13 iunie 1979	12
<i>Martin c. Regatului Unit</i> , dec. 25 aprilie 2013	148, 154
<i>Martins Moreira c. Portugaliei</i> , 26 octombrie 1990	116, 117, 119
<i>Mats Jacobsson c. Suediei</i> , 28 iunie 1990	21
<i>Mattoccia c. Italiei</i> , 27 iulie 2000	130, 131
<i>Matyjek c. Poloniei</i> , 24 aprilie 2007	66, 68
<i>McGinley și Egan c. Regatului Unit</i> , 9 iunie 1998	69, 71
<i>McMichael c. Regatului Unit</i> , 30 octombrie 1995	65, 66

<i>Meilus c. Lithuania</i> , 6 noiembrie 2003	118
<i>Menesheva c. Rusiei</i> , 9 martie 2006	28
<i>Menet c. Franței</i> , 14 iunie 2005	15, 71, 73, 74
<i>Mežnarić c. Croației</i> , 15 iulie 2005	58
<i>Micallef c. Maltei</i> , 15 octombrie 2009	58
<i>Mihova c. Italiei</i> , dec. 30 martie 2010	11
<i>Mika c. Suediei</i> , dec. 27 ianuarie 2009	154
<i>Milasi c. Italiei</i> , 25 iunie 1987	117
<i>Miliniene c. Lituaniei</i> , 24 iunie 2008	86, 89, 90, 92
<i>Minelli c. Elveției</i> , 25 martie 1983	121
<i>Mirilashvili c. Rusiei</i> , dec. 1 decembrie 2008	66, 71, 72, 130, 132, 135, 150, 152
<i>Miroshnik c. Ucrainei</i> , 27 noiembrie 2008	53
<i>Moiseyev c. Rusiei</i> , 9 octombrie 2008	52, 54, 133, 141
<i>Mokrushina c. Rusiei</i> , 5 octombrie 2006	75, 77
<i>Monedero Angora c. Spaniei</i> , 7 octombrie 2008	22
<i>Monnell și Morris c. Regatului Unit</i> , 2 martie 1987	63, 139, 142, 144
<i>MPP „Golub” c. Ucrainei</i> , 18 octombrie 2005	39
<i>Mulosmani c. Albaniei</i> , 8 octombrie 2013	136
<i>Mustafa Kamal Mustafa (Abu Hamza) (nr. 1) c. Regatului Unit</i> , dec. 18 ianuarie 2011	60, 61, 126
<i>Mustafa c. Franței</i> , 17 iunie 2003	18
<i>Natsvlshvili și Togonidze c. Georgiei</i> , 29 aprilie 2014	60, 125
<i>Nechto c. Rusiei</i> , 24 ianuarie 2012	147, 150
<i>Nejdet Şahin și Perihan Şahin c. Turciei</i> , [MC] 20 octombrie 2011	14, 46, 113, 114
<i>Neumeister c. Austriei</i> , 27 iunie 1968	23, 118
<i>Nikolova și Vandova c. Bulgariei</i> , 17 decembrie 2013	68, 85
<i>Nosko și Nefedov c. Rusiei</i> , 30 octombrie 2014	88, 89
<i>Nunes Dias c. Portugaliei</i> , dec. 10 aprilie 2003	79
<i>O. c. Norvegiei</i> , 11 februarie 2003	122, 124
<i>O’Halloran și Francis c. Regatului Unit</i> , [MC] 29 iunie 2007	11, 15, 64, 93, 95, 96, 97, 99, 100

<i>OAo Plodovaya Kompaniya c. Rusiei</i> , 7 iunie 2007	19
<i>Öcalan c. Turciei</i> , [MC] 12 mai 2005	133, 134, 137
<i>Okyay și alții c. Turciei</i> , 12 iulie 2005	47
<i>Oleksander Volkov c. Ucrainei</i> , 9 ianuarie 2013	51, 53
<i>Oleksy c. Poloniei</i> , dec. 28 noiembrie 2006	15
<i>Olujić c. Croației</i> , 5 februarie 2009	22, 29, 56, 147
<i>OOO „Link Oil SPB” c. Rusiei</i> , dec. 25 iunie 2009	45
<i>Orhan Çağan c. Turciei</i> , 23 martie 2010	146, 148
<i>Osman c. Regatului Unit</i> , 28 octombrie 1998	20, 21, 31, 34, 42, 43, 44, 45
<i>Osmanağaoğlu c. Turciei</i> , 21 iulie 2009	93, 103
<i>Othman (Abu Qatada) c. Regatului Unit</i> , 17 ianuarie 2012	65, 105, 106
<i>Öztürk c. Germaniei</i> , 21 februarie 1984	24, 27, 28
<i>P. și B. c. Regatului Unit</i> , 24 aprilie 2001	83, 84, 85
<i>Pakelli c. Germaniei</i> , 25 august 1983	139, 142, 144
<i>Paksas c. Lituaniei</i> , [MC] 6 ianuarie 2011	22
<i>Pandjikidze și alții c. Georgiei</i> , 27 octombrie 2009	50, 51
<i>Panjeheighalehei c. Danemarcei</i> , dec. 13 octombrie 2009	20
<i>Panovits c. Ciprului</i> , 11 decembrie 2008	14, 29
<i>Papon c. Franței</i> , 25 iulie 2002	31, 33
<i>Paraponiaris c. Greciei</i> , 25 septembrie 2008	123
<i>Parlov-Tkalčić c. Croației</i> , 22 decembrie 2009	56
<i>Paul și Audrey Edwards c. Regatului Unit</i> , 14 martie 2002	34
<i>Pélissier și Sassi c. Franței</i> , 25 martie 1999	130
<i>Pellegrin c. Franței</i> , [MC] 8 decembrie 1999	22
<i>Perna c. Italiei</i> , [MC] 6 mai 2003	146, 147, 154
<i>Perote Pellon c. Spaniei</i> , 27 iulie 2002	57
<i>Pesukic c. Elveției</i> , 6 decembrie 2012	67, 149, 154
<i>Phillis c. Greciei</i> , 27 august 1991	33
<i>Phillips c. Regatului Unit</i> , 5 iulie 2001	97, 98
<i>Piersack c. Belgiei</i> , 1 octombrie 1982	49, 56, 58, 59
<i>Pishchalnikov c. Rusiei</i> , 24 septembrie 2009	14, 140

<i>Poitrimol c. Franței</i> , 23 noiembrie 1993	79
<i>Porubova c. Rusiei</i> , dec. 8 octombrie 2009	55
<i>Posokhov c. Rusiei</i> , 4 martie 2003	50
<i>Powell și Rayner c. Regatului Unit</i> , 21 februarie 1990	18, 19
<i>Prade c. Germaniei</i> , 3 martie 2016	112
<i>Prăjină c. României</i> , 7 ianuarie 2014	148, 150, 153
<i>Preto și alții c. Italiei</i> , 8 decembrie 1983	74, 84, 85, 115, 118
<i>Procedo Capital Corporation c. Norvegiei</i> , 24 septembrie 2009	60
<i>Procola c. Luxemburgului</i> , 28 septembrie 1995	57, 59
<i>Pudas c. Suediei</i> , 27 octombrie 1987	21
<i>Pugžlis c. Poloniei</i> , 14 iunie 2016	156
<i>Pullar c. Regatului Unit</i> , dec. 10 iunie 1996	58, 59
<i>Quaranta c. Elveției</i> , 24 mai 1991	138, 155, 156
<i>Ramanauskas c. Lituaniei</i> , dec. 26 aprilie 2005, hotărârea [MC] din 5 februarie 2008	14, 27, 63, 64, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 148, 150
<i>Rambus Inc. c. Germaniei</i> , dec. 16 iunie 2009	23
<i>Ravnsborg c. Suediei</i> , 23 martie 1994	24, 25, 26
<i>Riela și alții c. Italiei</i> , dec. 4 septembrie 2001	97, 127
<i>Riepan c. Austriei</i> , 14 noiembrie 2000	64, 74, 82, 83
<i>Ringelsen c. Austriei</i> , 23 iunie 1973	17, 20, 21, 51, 55, 118
<i>Ringvold c. Norvegiei</i> , 11 februarie 2003	122, 123
<i>Roche c. Regatului Unit</i> , [MC] 19 mai 2005	12, 17, 19, 42, 43
<i>Rosin c. Estoniei</i> , 19 decembrie 2013	151
<i>Rowe și Davis c. Regatului Unit</i> , 16 februarie 2000	14, 64, 66, 67
<i>Ruiz-Mateos c. Spaniei</i> , 23 iunie 1993	65, 66
<i>Ruiz Torija c. Spaniei</i> , 9 decembrie 1994	107
<i>Ryabykh c. Rusiei</i> , 24 iulie 2003	45
<i>S. c. Germaniei</i> , dec. 5 iulie 1984	27
<i>S. c. Elveției</i> , 28 noiembrie 1991	141, 142, 143
<i>S.C. c. Regatului Unit</i> , 15 iunie 2004	80
<i>S.N. c. Suediei</i> , dec. 2 iulie 2002	145, 150, 153
<i>Sabah El Leil c. Franței</i> , [MC] 29 iunie 2011	43

<i>Sace Elektrik Ticaret Ve Sanayi A.Ş. c. Turciei</i> , 22 octombrie 2013	39
<i>Sadak și alții c. Turciei</i> , 17 iulie 2001	130, 132
<i>Sakhnovskiy c. Rusiei</i> , [MC] 2 noiembrie 2010	12, 143
<i>Salabiaku c. Franței</i> , 7 octombrie 1988	93, 95, 96, 97, 99, 121
<i>Salaman c. Regatului Unit</i> , dec. 15 iunie 2000	60
<i>Salduz c. Turciei</i> , [MC] 27 noiembrie 2008	11, 14, 102, 103, 104, 114, 139, 140
<i>Salesi c. Italiei</i> , 26 februarie 1993	15, 21, 120
<i>Salomonsson c. Suediei</i> , 12 noiembrie 2002	78
<i>Salov c. Ucrainei</i> , 6 septembrie 2005	59
<i>Samoilă și Cionca c. României</i> , 4 martie 2008	121
<i>Sander c. Regatului Unit</i> , 9 mai 2000	56, 58, 59
<i>Sandu c. Moldovei</i> , 11 februarie 2014	88
<i>Saoud c. Franței</i> , 9 octombrie 2007	22
<i>Sara Lind Eggertsdóttir c. Islandei</i> , 5 iulie 2007	71, 72
<i>Sarl du Parc d'activités de Blotzheim c. Franței</i> , 11 iulie 2006	19
<i>Saunders c. Regatului Unit</i> , 17 decembrie 1996	64, 85, 93, 96, 98, 100
<i>Schatschaschwili c. Germaniei</i> , [MC] 15 decembrie 2015	147, 148, 151
<i>Schenk c. Elveției</i> , 12 iulie 1988	11, 13, 63, 65, 86, 104, 110
<i>Scheper c. Olandei</i> , dec. 5 mai 2005	146, 150, 153
<i>Schlumpf c. Elveției</i> , 8 ianuarie 2009	77, 151
<i>Schneider c. Franței</i> , dec. 30 iunie 2009	37, 40
<i>Scholer c. Germaniei</i> , 18 decembrie 2014	149, 154
<i>Schreiber și Boetsch c. Franței</i> , 11 decembrie 2003	44
<i>SCM Scanner de l'Ouest Lyonnais și alții c. Franței</i> , 21 iunie 2007	46
<i>Sejdovic c. Italiei</i> , [MC] 1 martie 2006	16
<i>Sekanina c. Austriei</i> , 25 august 1993	122, 124, 126
<i>Seliverstov c. Rusiei</i> , 25 septembrie 2008	130, 132
<i>Sellick și Sellick c. Regatului Unit</i> , 16 octombrie 2012	148
<i>Sepil c. Turciei</i> , 12 noiembrie 2013	88
<i>Sequiera c. Portugaliei</i> , dec. 20 octombrie 2009	91
<i>Serves c. Franței</i> , 4 mai 2000	95, 99, 149

<i>Seryavin și alții c. Ucrainei</i> , 10 februarie 2011	108
<i>Shabelnik c. Ucrainei</i> , 19 februarie 2009	103, 139, 142
<i>Shannon c. Regatului Unit</i> , 4 octombrie 2005	95, 96
<i>Shestakov c. Rusiei</i> , dec. 18 iunie 2002	48
<i>Shtukaturov c. Rusiei</i> , 27 martie 2008	75
<i>Sidabras și Džiautas c. Lituaniei</i> , dec. 27 iulie 2004	27
<i>Sievert c. Germaniei</i> , 19 iulie 2012	149, 154
<i>Sigurdsson c. Islandei</i> , 14 iunie 2001	58, 59
<i>Simeonovi c. Bulgariei</i> , 20 octombrie 2015	142, 144
<i>Simonavičius c. Lituaniei</i> , 27 iunie 2006	119
<i>Skorobogatova c. Rusiei</i> , 1 decembrie 2005	116
<i>Šleževičius c. Lituaniei</i> , 13 noiembrie 2001	119
<i>Slivenko c. Latvia</i> , dec. 9 octombrie 2003	22
<i>Šmajgl c. Sloveniei</i> , 4 octombrie 2016	153
<i>Smirnova c. Rusiei</i> , 24 iulie 2003	115
<i>Smyk c. Poloniei</i> , 28 iulie 2009	36, 38
<i>Sobolewski (nr. 2) c. Poloniei</i> , 9 iunie 2009	28
<i>Solakov c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”</i> , 31 October 2001	153
<i>Sovtransavto Holding c. Ucrainei</i> , 25 iulie 2002	57
<i>Sporrong și Lönnroth c. Suediei</i> , 23 septembrie 1982	21
<i>Sramek c. Austriei</i> , 22 octombrie 1984	50
<i>Stanev c. Bulgariei</i> , [MC] 17 ianuarie 2012	33, 34, 38
<i>Stanford c. Regatului Unit</i> , dec. 23 februarie 1994	80, 81, 156
<i>Stapleton c. Irlandei</i> , dec. 4 mai 2010	105
<i>Staroszczyk c. Poloniei</i> , 22 martie 2007	42
<i>Steel și Morris c. Regatului Unit</i> , 15 martie 2005	74
<i>Ștefănică și alții c. României</i> , 2 noiembrie 2010	13, 46, 107, 112
<i>Stepenska c. Ucrainei</i> , 12 iunie 2006	35
<i>Stoilkovska c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”</i> , 18 iulie 2013 ...	14, 113
<i>Stoimenov c. „fostei Republici Iugoslave a Macedoniei”</i> , 5 aprilie 2007	72
<i>Stow și Gai c. Portugaliei</i> , 4 octombrie 2005	60

<i>Stran Greek Refineries și Stratis Andreadis c. Greciei</i> , 9 decembrie 1994	21, 71
<i>Stubbings și alții c. Regatului Unit</i> , 24 septembrie 1996	39
<i>Suda c. Republicii Cehă</i> , 28 octombrie 2010	34
<i>Suhadolc c. Sloveniei</i> , dec. 17 mai 2011	76, 78
<i>Svetlana Naumenko c. Ucrainei</i> , 9 noiembrie 2004	57
<i>Svetlana Orlova c. Rusiei</i> , 30 iulie 2009	120
<i>T. c. Austriei</i> , 14 noiembrie 2000	129, 130
<i>T. și V. c. Regatului Unit</i> , 16 decembrie 1999	29, 58, 74, 80, 81, 123, 156
<i>Talat Tunç c. Turciei</i> , 27 martie 2007	16
<i>Tatishvili c. Rusiei</i> , 2 februarie 2007	108, 109
<i>Taxquet c. Belgiei</i> , [MC] 16 noiembrie 2010	108, 109
<i>Teixeira de Castro c. Portugaliei</i> , 9 iunie 1998	86, 87, 89
<i>Telfner c. Austriei</i> , 20 martie 2001	96, 99
<i>Tendam c. Spaniei</i> , 13 iulie 2010	122
<i>Timergaliyev c. Rusiei</i> , 14 octombrie 2008	80, 81, 138, 141
<i>Tinnelly c. Regatului Unit</i> , 10 iulie 1998	33
<i>Toyaksi și alții c. Turciei</i> , 20 octombrie 2010	42
<i>Toziczka c. Poloniei</i> , 24 iulie 2012	58
<i>Tre Traktörer AB c. Suediei</i> , 7 iulie 1989	21
<i>Trepashkin (nr. 2) c. Rusiei</i> , 16 decembrie 2010	134, 135
<i>Tripodi c. Italiei</i> , 22 februarie 1994	143, 144, 145
<i>Truten c. Ucrainei</i> , 23 iunie 2016	142
<i>Tseber c. Republicii Ceha</i> , 22 noiembrie 2012	111, 149
<i>Tudor Tudor c. României</i> , 24 martie 2009	13, 46, 112, 113
<i>Tumilovich c. Rusiei</i> , 22 iunie 1999	29
<i>Turbylev c. Rusiei</i> , 6 octombrie 2015	102, 103
<i>Tyrer c. Regatului Unit</i> , 25 aprilie 1978	12
<i>Urbanek c. Austriei</i> , 9 decembrie 2010	40
<i>Užkurėlienė și alții c. Lituaniei</i> , 7 aprilie 2005	48
<i>V.D. c. României</i> , 16 februarie 2010	148, 151, 152
<i>Vacher c. Franței</i> , 17 decembrie 1996	36, 37, 134

<i>Vaivada c. Lituaniei</i> , dec.,16 noiembrie 2006	118
<i>Valašinas c. Lituaniei</i> , dec. 24 iulie 2001	29
<i>Van den Hurk c. Olandei</i> , 19 aprilie 1994	52, 55
<i>Van Marle c. Olandei</i> , 26 iunie 1986	19, 20
<i>Van Mechelen și alții c. Olandei</i> , 23 aprilie 1997	149, 151
<i>Van Offeren c. Olandei</i> , 5 iulie 2005	97, 100, 127
<i>Vanyan c. Rusiei</i> , 15 decembrie 2005	29, 87, 90
<i>Varnima Corporation International S.A. c. Greciei</i> , 28 mai 2009	69
<i>Vasileva c. Danemarcei</i> , 25 septembrie 2003	94
<i>Vassilios Stavropoulos c. Greciei</i> , 27 septembrie 2007	23
<i>Vera Fernández-Huidobro c. Spaniei</i> , 6 ianuarie 2010	49
<i>Verdú Verdú c. Spaniei</i> , 15 februarie 2007	69, 73
<i>Vernes c. Franței</i> , 20 ianuarie 2011	82
<i>Veselov și alții c. Rusiei</i> , 2 octombrie 2012	88, 90
<i>Vidal c. Belgiei</i> , 22 aprilie 1992	13, 65, 72, 145, 146, 149, 150
<i>Vilho Eskelinen și alții c. Finlandei</i> , [MC] 19 aprilie 2007	22
<i>Vladimir Romanov c. Rusiei</i> , 24 iulie 2008	148, 149
<i>Vrabec c. Slovaciei</i> , 30 noiembrie 2010	14, 113
<i>Vronchenko c. Estoniei</i> , 18 iulie 2013	151
<i>Walsh c. Regatului Unit</i> , dec. 21 noiembrie 2006	27, 97, 98, 127
<i>Webb c. Regatului Unit</i> , dec. 2 iulie 1997	42
<i>Weber c. Elveției</i> , 22 mai 1990	24, 25, 26
<i>Weh c. Austriei</i> , 8 aprilie 2004	27, 99
<i>Welke și Bialek c. Poloniei</i> , 1 martie 2011	85
<i>Wynen c. Belgiei</i> , 5 noiembrie 2002	70
<i>X c. Austriei</i> , dec. 19 septembrie 1961	29
<i>X c. Austriei</i> , dec. 12 martie 1962	29
<i>X c. Austriei</i> , dec. 12 octombrie 1977	29
<i>X c. Franței</i> , 31 martie 1992	117
<i>X c. Suediei</i> , 30 iunie 1959	77
<i>Yakovlev c. Rusiei</i> , 15 martie 2005	74, 75

<i>Yaremenko c. Ucrainei</i> , 12 iunie 2008	142
<i>Yoldaş c. Turciei</i> , 23 februarie 2010	139
<i>Yusuf Gezer c. Turciei</i> , 1 decembrie 2009	94
<i>Yvon c. Franței</i> , 24 aprilie 2003	69, 70
<i>Z și alții c. Regatului Unit</i> , 10 mai 2001	34, 44
<i>Zagaria c. Italiei</i> , 27 noiembrie 2007	141, 143
<i>Zagorodnikov c. Rusiei</i> , 7 iunie 2007	75
<i>Zaicevs c. Letoniei</i> , 31 iulie 2007	26, 28
<i>Zana c. Turciei</i> , 25 noiembrie 1997	77
<i>Zand c. Austriei</i> , dec. 12 octombrie 1978	51, 119
<i>Zapadka c. Poloniei</i> , 15 decembrie 2009	36, 38
<i>Ždanoka c. Letoniei</i> , dec. 6 martie 2003	22
<i>Żebrowski c. Poloniei</i> , 3 noiembrie 2011	36, 38, 40
<i>Zhelezov c. Rusiei</i> , dec. 23 aprilie 2002	102, 104, 144
<i>Ziliberg c. Moldovei</i> , 1 februarie 2005	25
<i>Zimmermann și Steiner c. Elveției</i> , 13 iulie 1983	117, 120
<i>Živilinskas c. Lituaniei</i> , dec. 12 decembrie 2006	33
<i>Zylkov c. Rusiei</i>	34, 41

Acest manual elaborat de Directoratul general drepturile omului și supremația legii, este un instrument practic pentru profesioniștii din domeniul juridic din statele membre ale Consiliului Europei, care doresc să-și consolideze capacitățile în aplicarea Convenției europene a drepturilor omului și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului în activitatea de zi cu zi.

Sunteți interesați de instruirile în domeniul drepturilor omului pentru juriști? Vă rugăm să vizitați pagina web a Programului european pentru instruirea juriștilor în domeniul drepturilor omului (HELP): www.coe.int/help/.

www.coe.int/nationalimplementation

RON

www.coe.int

Consiliul Europei este principala organizație în domeniul drepturilor omului de pe continent. Ea cuprinde 47 de state membre, inclusiv toate statele membre ale Uniunii Europene. Toate statele membre ale Consiliului Europei au semnat Convenția Europeană a Drepturilor Omului, un tratat conceput în scopul protejării drepturilor omului, democrației și statului de drept. Curtea Europeană a Drepturilor Omului supraveghează implementarea Convenției în statele membre.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE